

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

РУСКИ ЦЕНТАР

РУСКИ ЈАЗИК
ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА:
МИНАТО, СЕГАШНОСТ,
ИДНИНА 1

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

РУСКИ ЦЕНТАР

РУСКИ ЈАЗИК
ЛИТЕРАТУРА
И КУЛТУРА:
МИНАТО,
СЕГАШНОСТ,
ИДНИНА 1

Зборник на трудови од I Меѓународна конференција
„Руски јазик литература и култура:
минато, сегашност, иднина“

(одржана на 27-29 септември 2017 г. во Скопје)

Скопје / 2020

Издавач: Руски центар при УКИМ

Уредник на издавачката дејност: „проф. д-р Никола Јанкуловски, ректор на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

Меѓународен уредувачки одбор:

Мишел Павловски, Република Северна Македонија

Елена Верижникова, Руска Федерација

Емил Ниами, Република Северна Македонија

Елена Обухова, Руска Федерација

Елена Недич, Република Србија

Рецензенти:

Наталија Милчовска

Лорета Георгиевска

Јазична редакција:

Бобан Карапејовски (за македонски јазик)

Елена Обухова (за руски јазик)

Лектура:

Бобан Карапејовски

Компјутерска подготвока и печат:

БороГрафика

Дизајн на корицата:

Горан Шкуловски

Тираж: 100 примероци

Содржина

- 7 **Емил Ниами**
Руската лексикографија во 21 век
- 31 **Александар Талески,
Константин Белоусов,
Наталия Боронникова**
Связь рубрикатора «ролевой дейксис» с психологическими параметрами «Опросника большой пятерки» (BFI) в репликах пользователей соцсети
- 47 **Елка Јачева-Улчар**
Придонесот на руските лингвисти за македонскиот јазик
- 61 **Алексей Фомин**
Межъязыковая омонимия в русском и македонском языках
- 65 **Димитар Пандев**
Заглед во (руско)јазичниот поглед на Македонија
во патописите на архимандрит Антонин (Капустин)
- 73 **Мария Проскурнина**
Русская тема в современном македонском романе
(на примере романа «Акавамарин» Тани Урошевич)
- 81 **Елена Обухова**
Особенности перевода художественного произведения
с русского на македонский язык на примере романа
Д.Данилова «Описание города»
- 95 **Andrej Jovančevski**
Дијалектичкото поимање на книжевноста во
формалната школа преку поимуте факт и еволуција во
книжевнотеориската мисла на Јуриј Тињанов

109

Наталья Кикило

Особенности методической организации курсов РКИ
в македонской аудитории (продвинутый этап):
из опыта преподавания

123

Николина Трајковски

Устный курс русского языка как иностранного для детей

129

Јана Кастратовиќ

Усвојување на граматичките категории
во почетниот курс по руски јазик

133

Александар Трајковски

Учество на руските музички уметници
на фестивалот „Охридско лето“

Емил Ниами
Руски центар при УКИМ

РУСКАТА ЛЕКСИКОГРАФИЈА ВО 21 ВЕК

На почетокот на 21 век руската лексикографија беше збогатена со многу нови речници, со што руската лексикографска школа ја продолжи својата традиција за постојано обновување и усовршување. Во овој текст ќе дадеме преглед на три толковни речници на рускиот јазик кои заземаат посебно место во руската еднојазична лексикографија.

1. Толковен речник на рускиот јазик (под редакција на Н.Ј. Шведова)

Во 2007 година руската лексикографија беше збогатена со уште еден толковен речник, на кој веќе подолго време се чекаше. Под капата на Руската академија на науките и уметностите излезе „Толковен речник на рускиот јазик (со вклучени забелешки за етимологијата на зборовите)“, чиј автор е академик Наталија Јуљевна Шведова. Во изработката на речникот учествувале и д-р Л. В. Куркина во делот на етимолошките белешки за старите зборови и заемките до осуманаесетиот век, а етимолошките белешки за замеките од 18 до 20 век и за интернационализмите се погрижил д-р Л. П. Крисин.

Бесmisленo e да се зборува за овој толковен речник, без да се разгледа неговиот претходник – Толковниот речник на рускиот јазик од С. И. Ожегов и Н. Ј. Шведова, кој до денес е најпопуларниот од сите речници на современиот руски јазик.

За првпат речникот се појавува во 1949 година, а како автор се јавува Сергеј Иванович Ожегов, кој воедно е и еден од авторите – составувачи на познатиот “Толковен речник на рускиот јазик” под редакција на Д. Н. Ушаков. Речникот на Ожегов многу бргу се нашол на полиците во руските домови и се здобил со признание од огромен број читатели. По неполни три години, во 1952, излегува од печат второто издание кое забележливо се разликува од првото, а по само една година излегува и третото издание со исправки и дополнувања. Во 1960 година речникот доживува и четврто издание кое било уште побогато и преработено од страна на авторот. По смртта на С. И. Ожегов работата околу речникот & била доверена на Наталија Јуљевна Шведова¹. Пред својата смрт Ожегов испратил писмо до издавателството “Советскаја енциклопедија” со кое тој соопштил дека смета оти е невозможно речникот да се издава стереотипно и оти планира суштествено обновување и дополнивање на истиот. Следните три изданија на речникот биле стереотипни, а деветото од 1972 година било дополнето и исправено. Како автор на ова издание бил потписан Ожегов, а Н. Ј. Шведова се јавува како редактор и коавтор. Од 1972 до 1991 година излегле вкупно 14 изданија на овој речник: од 10 до 12; од 14 до 15, од 17 до 20 издание речникот бил стереотипаен; 13 од 1981 година и 16 од 1984 година биле издадени со исправки; 21 од 1989 година било преработено и дополнето, а 22 и 23 издание биле стереотипни. Во овој период обемот на зборови пораснал од 57 на 70 илјади, при што се зголемувал корпусот на речникот, бил зголемен описот на семантичката структура на многузначните зборови, бил збогатен илустративниот дел, биле посочувани фразеолошките врски и кругот на најблиските производни зборови.² Во 1992 година на свет се појавило 24 издание на речникот. Ова издание е изменето и дополнето и по обемот се разликува од сите претходни. Во 1994 година излегува 25 во кое се направени 800 дополнувања кои се однесуваат на толкувањето на зборовите, фразеологизмите или составот на гнездото. Во ова издание се внесени и лексички измени кои дотогаш се случиле во рускиот јазик.³ 26 издание на речникот е отпечатено во

¹ Н. Ј. Шведова била уредник – лексиколог при изработката на второто издание на истиот речник

² Н. Ј. Шведова – предговор кон “Толковниот речник на рускиот јазик” – С. И. Ожегов и Н. Ј. Шведова, Москва, 1997, стр. 3

³ Н. Ј. Шведова - Предговор кон второто издание; “Толковен речник на рускиот јазик” – С. И. Ожегов и Н. Ј. Шведова, Москва, 1997, стр. 5

1995 година и е стереотипно. 27 издание, односно четвртото издание на новиот речник (на 24 издание) излезе во Москва во 1997 година. Во предговорот кон ова издание Н. Ј. Шведова истакнува дека разликата се состои во "...дополнувањето со поголемо количество зборови и фразеологизми, а исто така и одделни, порано не одбележани, значења на внатрешната семантичка структура на многузначните зборови; дополнувања што се однесуваат на самиот корпус на речникот, а исто така и на значења на зборови и фразеолошки изрази кои порано не биле претставени во речникот, а кои влегуваат во илустративниот дел на статиите, а нивниот број е повеќе од 3000 единици." Ова издание се разликува од сите претходни и по тоа што во него се вклучени и граматички (морфолошки) табели, составени според двотомната академска "Руска граматика" од 1980 година. Оттогаш речникот постојано се реиздава како стереотипно издание.

Во 1990 година толковниот речник на рускиот јазик од С. И. Ожегов и Н. Ј. Шведова бил награден со наградата "Александар Срдцеевич Пушкин" од страна на Руската Академија на Науките, тогашна Академија на Науките на СССР, што всушност претставува најголемо научно признание од областа на науката во Русија и во поранешниот Советски Сојуз.

Речникот самиот по себе има за цел да ја прикаже и покаже правилната употреба на зборовите, правилното образување на нивните форми, ортоепијата и ортографијата, односно речникот има нормативен карактер. Изборот на лексиката во него е направне по мошне строг принцип за разлика од другите толковни речници на рускиот јазик (Толковен речник на рускиот јазик под редакција на Д. Н. Ушаков; Големиот и Малиот академски речник на рускиот јазик). Сето ова е направено со цел да се добие компактен еднотомен речник, па затоа е избран и гнездовиот принцип на составување. Ова правило било примрано и за толковниот речник на Н. Ј. Шведова.

Во речник на рускиот јазик на Н. Ј. Шведова не се вклучени специјализми, кои се всушност длабокопрофесионални термини од определена област на науката и техниката и со кои се користат само припадници на една или неколку професии. Исключок од ова правило се оние професионализми кои во своето значење се тесно поврзани со друго значење на истиот збор, при што се помага подобро да се објасни

истиот, а исто така и кога станува збор за хомоними, при што нивното толкување е неизбежно поради диференцијација и избегнување на погрешно сфаќање и употреба на определен збор. Затоа во речникот не се среќаваат условни картенки кои означуваат определена наука или дел од неа (на пример физ. за физика), туку за сите овие зборови е определена кратенката *проф.* (профессиональное). Исто така во речникот не се вклучени и дијалектизми, освен во случаи кога тие се широко распространети во литературниот јазик, па со тоа нивното толкување станува неизбежно. Во реникот не се вклучени ниту разговорни зборови со изразена груба нијанса. Во првите изданија на речникот на С. И. Очегов и Н. Ј. Шведова биле избегнувани и зборови од разговорната лексика (од типот на шлюха, мурло, буркалы) кои се означени како зборови со груба нијанса, но во подоцнежните изданија тие биле вклучени во речникот и за нив се употребува условната кратенка *груб.* (грубо) [грубо], додека во речникот на Н. Ј. Шведова за овие зборови стои забелешката *бран./просп.* (бронное/просторечие, просторечное) [погрдно/субстандарден]. Старата и застарената лексика кој излегла од употреба и за која авторката сметала дека е непотребна од гледна точка на современиот руски јазик исто така не е вклучена во речникот, бидејќи со историскиот развој на јазикот се формирале нови зборови кои станале мошне цврста замена за застарените. Како последна група зборови која не влегла во составот на толковниот речник на Н. Ј. Шведова се сопствените именки од секој вид – лични, географски, како и имиња на институции и слично, освен ако тие не влегуваат во составот на определена фразеолошка единица како незаменлив дел од неа.

Поради намалување на обемот на речникот во поголем број случаи определени зборови се наоѓаат во гнездото на нивниот основен збор од кој тие се произведени.

Според тоа апстрактните именки образувани со наставките **-ость**, **-ство**, **-изна** се поместени во гнездото на придавките од кои тие се добиени: **достижмость** во гнездото на придавката **достижимый**; **дородство** во гнездото на **дородный** итн. Именките, пак, добиени од глагол со **ø-суфикс** и со суфиксите **-ние (-ание, -ение)**, **-тие**, **-ка**, **-ация** кои означуваат дејство се сместени во гнездото на соодветниот глагол: **списание** во гнездото на глаголот **списать**; **поседение** во гнездото на глаголот **седеть**; **кристаллизация** во гнездото на **кристаллизовать**

итн. Деминутивите добиено со различни суфикси се наоѓаат кај основниот глагол, па така деминутивните именки **рученъка** и **ручонка** се наоѓаат кај именката **рука**, додека за деминутивната именка **ручка**² постои упатница кон именката **рука**. Именките од женски род што означуваат професии или занимања се наоѓаат во гнездото на соодветните именки од машки род од кои тие се изведени: **проектировщица** во гнездото на именката **проектировщик**; **водительница** во гнездото на **водитель** итн. Односните придавки, пак, добиени од глаголи или именки кои укажуваат на действото или на предметот се наоѓаат во гнездото на соодветниот глагол или именка: **гриппозный** во гнездото на именката **грипп**; **клельный** кај глаголот **клейть**. Редните броеви, пак, се наоѓаат во гнездото на количествените броеви од кои тие се произведени: **двенадцатый** во гнездото на количествениот број **двенадцать**. Ислучок од ова правило се редните броеви **первый** и **второй** кои се дадени во посебно гнездо, при што кај нив се забележува повеќезначност, а првото толкување упатува кон соодветните количествени броеви **один** и **два**. Глаголските парови што се разликуваат по признакот *свршен-несвршен*, а кај кои не постои никаква семантичка разлика освен видот се поместени во едно гнездо, при што произведениот глагол се наоѓа во статијата на глаголот од кој тој е изведен без разлика дали станува збор за свршен или несвршен глагол: несвршениот глагол **выражать** се наоѓа во гнездото на свршениот глагол **выразить**, свршениот глагол **задрапировать** во гнездото на несвршениот глагол **драпировать**. Во однос на повратните глаголи кај кои действото се врши врз самиот извршител во толковниот речник на Ожегов и Шведова беа дадени кај соодветниот неповратен глагол од кои се изведени: повратниот глагол **бриться** е даден во гнездото на глаголот **брить**. Во речникот на Н. Ј. Шведова тие се дадени одделно. Именките што означуваат припадност на народ или нација се дадени во множина и за нив е дадена дополнителна наставка за единина машки род, додека женскиот род отсуствува. Така именките **македонец** однопсно наставката **–нец** се наоѓаат во гнездото на множинската форма **македонцы**.

Толкувањата во речникот се сосема кратки и прецизни, доколку толкувањето на зборот го дозволува тоа. Па, така, обично се наидува на толкувања како на пример: **гвалт – крик, шум** или **наслаждение – высшая степень удовольствия**. Поподробни толкувања и објансувања

се даваат само во оние случаи кога кратењето на толкувањето би му наштетило на смислата на зборот: *диктофон – прибор для магнитной записи и последующего воспроизведения устной речи.* Мошне често зборовите се објаснуваат и преку нивните синоними: **отварной** – вареный (со дополнување: приготовленный кипячением); **незлобивый** – кроткиы, добродушный итн.

Толковниот речник на Н. Ј. Шведова има и разработен систем на толкување на групите на зборови. Така, именките се дадени во номинатив, единина, а по нив е дадена наставката за генитив во единина, потоа родот на именката, а доколку постои отстапување или тешкотија при деклинацијата дадени се и наставките за останатите падежни форми. Исклучок од ова правило се именките кои немаат едининска форма или именките кои главно се употребуваат во множинска форма. Тоа се примери од типот: **ножницы, брюки** или, пак, **бубенцы.** Доколку именката се однесува и на машки и на женски род тогаш до неа е запишано *м.* и *ж.* како што е примерот со именката **болтушка** или, пак, со второто значење на именката **умница.** Доколку станува збор за именка која не се деклинира до именката е дадена забелешка *нескл.*, на пример: **пальто – нескл., ср.** Кај збирните именки од типот **студенчество, дубняк** и други се дава забелешка дека станува збор за збирна именка со кратенката *собир.*

Придавките се дадени во номинатив, единина во машки род и тоа со нивната долга форма, освен доколку не се работи за погоре наведениот случај кога станува збор за односни придавки добиени од глагол или именка. Придавките кои имаат и долга и кратка форма се претставени на следниов начин: **чёрственный, -ая, -ое;** чёрств, черства, чёрство, черсты и чёрсты. Компаративот и суперлативот се даваат во самото гнездо доколку тие отстапуваат од правилото за нивно образување во рускиот јазик. Па, така имаме примери од типот: **высокий, -ая, ое; -ок, -ока, -око и -окó;** выше; высочайший.

Заменките кои се деклинираат се дадени во номинатив и доколку имаат форми за род, покрај машкиот се приведуваат и падежните форми на останатите родови.

Количествените броеви, пак, се дадени во номинатив, формата за генитив, а исто така и форми за останатите падежи доколку кај тој број се забележува отстапување од вообичаениот начин на

деклинирање или, пак, доколку постои разлика во акцентирањето. Како што веќе напоменавме погоре редните броеви се дадени во гнездото на количествените со исклучок на **первый** и **второй**.

Глаголите, како посебна категорија, се даваат во инфинитив. Зад инфинитивот се приведуваат формите по лица и родови, во единина и множина за сегашно време кај глаголите од несвршен вид или за идно просто кај глаголите од свршен вид. Доколку од соодветниот глагол не се образува форма за прво лице единина, тоа се наведува и се дава само второто лице единина. Во гнездото покрај овие информации исто така се дава забелешка за тоа дали станува збор за свршен или несвршен глагол со кратенките *сов.* и *несов.* Понатаму, доколку постои потреба за тоа, се дадени и соодветните прашања кои укажуваат на тоа кој падеж од именката е потребен: *кого-чего* за генитив, *кому-чему* за датив, *кого-что* за акузатив, *кем-чем* за инструментал и *о ком-о чём* за локатив.

Прилозите и предикативите на другите зборообразувачки видови се даваат во одделни гнезда со свои граматички карактеристики и со свое толкување. Исклучок од ова правило се прилозите изведени од придавка, а кои завршуваат со наставките **-о**, **-ски** или оние добиени со префиксално-суфиксалниот начин **по-...-ски**.

Што се однесува до ортографијата и ортоепијата, речникот се заснова на истите два извора како и толковниот речник на Ожегов и Шведова, односно на „Правилата на руската ортографија и пунктуација“ од 1956 и „Ортографскиот речник на рускиот јазик“ од 1989 година. Потребно е да се додаде дека во речникот на Шведова од 2007 година се направени и извесни корекции во однос на ортографијата, а кои се должат на развојот на современиот руски јазик. Правоговорот и правописот во рускиот јазик се тесно поврзани, така што правоговорот произлегува од правописот, а во случаи кога авторката сметала дека постои проблем со ортоепијата како дополнување дава и транскрипција на соодветниот збор.

Акцентот, пак, кој е особено важен во рускиот јазик, освен на заглавните зборови е даден и во дополнителните информации приложени во гнездото, а кои се однесуваат на соодветниот збор. Акцентот се дава одделно со знакот ' со што тој е забележлив уште во првиот момент. Доколку кај одреден збор постои двојно акцентирање, дадени се и двета типа: *тво́г* и *тво́рог*.

Во еднотомниот речник на рускиот литературен јазик на Н. Ј. Шведова многузначноста на зборовите е претставена како и кај останатите толковни речници, при што не постои никаков посебен знак за одделување на нијансите според кој се разликува зборот. Метафорите се даваат во загради при што се употребува кратенката *перен.* (переносное – преносно значење).

Кога станува збор за системот употребен за условните кратенки во речникот можеме да кажеме дека тој е навистина едноставен. За стилското разликување на зборовите се употребуваат следниве кратенки: *бран.* (бранное – погрдно); *высок.* (высокое – висок стил); *груб.* (грубо – грубо). На почетокот на речникот е даден и список на сите употребени условни кратенки.

Илустративните примери се мошне кратки и обично тие се дадени како дел-реченица. Во најголем број случаи тоа се примери на авторката, но исто така постојат и примери од литературата, при што не е укажан нивниот извор.

Што се однесува до фразеологијата, може да се смета дека еднотомниот речник на рускиот литературен јазик на Н. Ј. Шведова е богат со фразеологизми. Авторката во голем број гнезда создала фразеолошки дел во кој ги сместила фразеологизмите. Овие делови се означени и одделени од останатиот дел на гнездото со знакот \diamond и се одделени со здебелени букви. Покрај секој фразеологизам постои и кратко толкување на истиот.

Особено место при описот на овој толковен речник на рускиот јазик заслужуваат хомонимите. За разлика од речникот на Ожегов и Шведова, во овој речник авторката прави јасно разграничување помеѓу повеќезначноста и хомонимијата, така што речникот е мошне полезен и за изнаоѓање хомонимиски парови.

На крајот треба особено да се одбележи делот кој се однесува на етимологијата на зборовите. Авторката во својот предговор дава појаснување дека станува збор за „посебен жанр на речник – толковно-етимолошки“. Етимологијата е дадена кај зборот-матрица, така што се заштедува простор, со цел компактност на речникот. Објаснувањата се следат како и во останатите етимолошки речници, но сепак во збиена форма, која е доволна за запознавање со етимологијата.

Останува да се додаде дека за подетален опис на речникот е потребно подолго време, односно негова подолга практична примена. Сепак, претставува голема радост и огромно задоволство да се работи со вакво лексикографско издание, кое нуди големи можности и врз основа на кое може да се добијат навистина полезни знаења за богатството на еден, во случајов рускиот, јазик.

2. Толковен речник на рускиот јазик од почетокот на XXI век. Актуелна лексика

Во 2007 година Институтот за филолошки истражувања при Санктпетербуршкиот државен универзитет издаде еден мошне интересен лексикографски труд насловен како „Толковый словарь русского языка начала XXI века. Актуальная лексика“ („Толковен речник на рускиот јазик од почетокот на XXI век. Актуелна лексика“), подготвен од колективот автори: Г.Н. Скљаревскаја, Е.Ј. Ваулина, И.О. Ткачова и Е. А. Фивејскаја . Автор на проектот и главен редактор на речникот е Г.Н. Скљаревскаја.

Речникот е замислен како надополнување на постојните толковни речници на рускиот јазик со лексиката што навлегла во него во 21 век. Она што е интересно е дека во него нема многу лексикографски единици (иако според материјалниот обем речникот е голем) и содржи околу 8.500 лексикографски статии. Тоа е лексиката која започнува да се употребува во рускиот јазик на крајот на 20 век, а особено е застапена лексиката која се појавила и која е фреквентна на почетокот на 21 век. Притоа, мора да се истакне дека ова лексикографско издание е наменето за широката публика, односно не е ограничено на определени корисници во зависност од областа за која пројавуваат интерес. Она што е интересно е дека лексиката што е описана во него не може да се најде во толковните речници на рускиот јазик, така што овој речник е особено полезен за странците. Секако, лексиката во овој речник е ограничена на оние лексеми и изрази кои се појавија во рускиот јазик до 2007 година, кога истиот е издаден.

На речникот му претходеа две други лексикографски изданија: „Толковый словарь русского языка конца ХХ в.: Языковые изменения“ („Толковен речник на рускиот јазик од крајот на XX век: Јазични

промени“) издаден во Санкт Петербург во 1998 година и „Толковый словарь современного русского языка: Языковые изменения конца XX столетия“ (Толковен речник на современиот руски јазик: Јазични промени на крајот на XX век“, издаден во Москва во 2001 година во кои се разгледуваат процесите во рускиот литературен јазик во периодот од 1985 до 1997 година (првиот) и на крајот од 20 век (вториот). Продолжението, пак, ги фиксира сложените динамички процеси во развојот на рускиот јазик кои се појавуваат во периодот кога Русија, а тоа се одразува и на самиот јазик, влегува во процесите на глобализација и на развој на информатичката технологија.

Како и кај своите претходници, и „Толковниот речник на рускиот јазик од почетокот на XXI век. Актуелна лексика“ го дава јасна слика за живиот, функционален руски јазик, односно ги прикажува оние процеси што настанале, а кои се длабоко навлезени во јазичната свест на носителите на јазикот. Она што е важно за периодот што го обработува овој речник е дека тоа се моментите кога во рускиот јазик промените се случуваат многу брзо, па затоа лексиката мора да се „фати во еден миг“, со цел да се проследи нејзината семантичка вредност, фреквенцијата, како и понатамошниот развој на истата.

При составувањето на речникот авторите се раководат според азбучниот редослед. Во структурата на речничката статија влегуваат четири задолжителни елементи:

- Заглавен збор
- Граматичка карактеристика на зборот
- Толкување
- Идиоми

Покрај овие елементи авторите во речникот вклучуваат и:

- Варијанти на зборот
- Правописни специфики
- Специфики на изговорот
- Дополнителна граматичка карактеристика
- Етимологија
- Стилистички и семантички забелешки

- Илустративни примери
- Специфики на употребата на зборот
- Фразеологија
- Помошна информација

Мошне важен дел од речникот, кој го прави вистински вреден во полето на лексикографијата, е фактот што обработката на статиите е присутна мошне прецизна стилистичка и функционална карактеристика на лексемата. Така присутни се голем број забелешки, кои можат да се поделат на неколку групи:

- функционални и социјални – жарг., книжн., офиц., полит., публ. (публистика), разг., рел. (религия/религија), соц. (социјално устројство: безработная, бюрократизация, голодовка, забастовка, пикетиро вать), спец., церк.
- маркирана лексика од различни области на животот, науката, уметноста.: астрол., астрон., биол., информ. (ин форматика), иск. (искусство/уметност), коммерц., криминал., мед., научн., парапсихол., спорт., уфол. (уфология/уфологија), фин. (финансы/финансии), экон. (эко номика/экономија), юр. (юридический термин/правен термин)
- стилистически: высок., сниж.
- квалитативни: ирон., неодобр., презрит., пренебр., шутл.
- нормативни карактеристики на зборот: бўтиқ наместо бутик, вероисповедание наместо вероисповѣдание, жлюзи вместо жалюзї;
- други забелешки: бран., насмешл., эвф. (эвфемизм/еуфемизам).

3. Активен речник на рускиот јазик

Во 2014 година во издание на Институтот за руски јазик „В.В. Виноградов“ при Руската академија на науките излегоа првите два тома (том 1 А-Б; тpm два В-Г) на Активниот речник на рускиот јазик (Активный словарь русского языка). Како автори се потпишуваат В.Ж Апресјан, Ј.Д. Апресјан (кој воедно е и одговорен редактор), Е.Е. Бабаева, О.Ј. Богуславскаја, И.В. Галактионова, М.Ј. Гловинскаја, Б.Л. Иомидин, Т.В. Крилова, И.Б. Левонтина, А.А. Лопухина, А.В. Птенцова, А.В. Санников и Е.В. Урисов.

Уште во делот „За Активниот речник на рускиот јазик“ Апресјан се изјаснува дека тој е наменет на „најшироката публика, која професионално или практично се занимава со рускиот јазик – од наставниците во училиштата, редакторите, преведувачите до обичниот носител на јазикот што сака правилно да зборува на руски“. Затоа, како што вели Апресјан, во речникот не се користи специјализирана терминологија со која се користат лингвистите, ами таа е сведена на јазик кој е „разбиралив“ за пошироката публика.

Речничките статии се поделени на, како што ги нарекуваат авторите, 13 зони:

1. Влез во речничката статија во вид на име на вокабулата (зборот) со граматички и стилистички информации;
2. Синопсис, или краток водич по речничката статија;
3. Влез во лексемата (доколку дадениот збор е полисемичен), исто така со граматички и стилистички информации;
4. Примери на употреба на зборот или лексемата;
5. Толкување на значењето на зборот или лексемата;
6. Коментари на толкувањето;
7. Модел на рекција (за предикативните лексеми);
8. Коментари на моделите на рекцијата;
9. Карактеристични неактивни синтаксички конструкции за зборот или лексемата
10. Поврзување
11. Илустративни примери
12. Лексички свет на зборот или лексемата (сионими, антоними, конверзиви, антоними и деривати)
13. Фразеологија на целиот збор.

Влезот во речничката статија претставува еден вид лична карта на вокабулата, при што се даваат нејзините основни морфолошки карактеристики, начинот на употребата, со што корисникот веднаш добива информација за тоа за каква вокабула станува збор.

Во делот Синопсис (односно како што авторите го нарекуваат краток водич по речничката статија) се дава толкување на значењето на зборот, при што не се користи едноставен минимален пристап, ами авторите се обидуваат во минимална рамка да ја опфатат целосната семантика, при што се стремат во целост да ја конкретизираат.

Влезот во лексемата претставува еден вид анализа во поглед на повеќезначноста на една вocabula, со цел да се направи јасна дистинкција во значењата. Ова се однесува на полисемантичните зборови или лексеми, при што се обрнува внимание на избегнување на можноста од делумно преклопување во толкувањата.

Примерите, пак, се нешто што е мошне вредно да се спомене за овој речник. Имено преку нив авторите доаѓаат до конкретизацијата на зборот или на лексемата, при што од нив може да се даде јасна слика за неговата семантичка вредност. Примерите во Речникот се избрани според нивната фреквентост, а главен извор е Националниот корпус на рускиот јазик (при што во голем дел станува збор за уметничка литература), а понекогаш примерите ги даваат и самите автори со оглед на фактот што јазикот како жива материја се менува, а фиксирањето на тие промени во литературата не може да биде навремено, така што тие примерите ги засновуваат и на актуелната состојба.

Коментарите на толкувањата, пак, се однесуваат на дистинкција на нијансите при употребата на определен збор или лексема, со што овој речник дава можност да се навлезе подлабоко во употребата на руската лексика. Она што се нарекува „вообичаено се употребува“ сега е фиксирано, така што правилната употреба и преференците се даваат како дел од речничката статија.

Кај предикативните лексеми, пак, мошне важен дел е рекцијата. Во овој дел сосема јасно се определува како еден предикат се врзува, односно кои се морфолошките и синтаксичките предуслови за негова правилна употреба во јазикот. Оттука произлегуваат и коментарите кои се поврзани со рекцијата, при што авторите се обидуваат сосема јасно да укажат на сите нијанси кои таа ги носи со себе.

Во делот на карактеристичните неактивни синтаксички конструкции за зборот или лексемата се даваат карактеристични конструкции на зборот или на лексемата.

Поврзувањето, пак, е делот кој е многу значаен за овој речник и кој го прави истиот мошне вреден за корисниците. Имено, во овој дел се даваат дел-реченици во минимален контекст во кој најчесто може да се најде зборот во јазикот. На ова се додаваат и примери во кои поврзувањето се материјализира.

Во делот наречен „лексички свет на зборот или лексемата“ авторите ги прикажуваат формалните односи на лексемите во јазикот, со што може мошне лесно да се определи, на пример, кој е синонимот или кој е антонимот на определен збор.

Фразеологијата е уште еден мошне важен дел од речничката стапија, при што можеме да видиме дека авторите тргнуваат од определбата со која под фразеолошка единица тие сфаќаат дел-реченица или реченица во која „не постојат зборови кои реализираат некои од своите речнички значења или, пак, постои збор кој се употребува во единствено (уникатно) значење, кое никаде не е претставено, освен во дадената дел-реченица или реченица“.

Сета комплексност на речничките стапии, како и информациите што тие ги носат со себе можеме да ги илустрираме со стапијата за глаголот **БЕГАТЬ** (предикативна лексема):

БЕГАТЬ, ГЛАГ; *-аю, -ает*; НЕСОВ; СОВ нет, кроме 1.2.

бегать 1.1 ‘перемещаться бегом в разных направлениях’: *бегать по двору туда исюда*.

бегать 1.2 ‘перемещаться бегом туда и обратно’: *бегать утром на море; Сбегай за хлебом*.

бегать 1.3 ‘заниматься спортивным бегом’: *Он бегает на длинные дистанции*.

бегать 1.4 ‘избегать кого-л. или чего-л.’: *От дела не бегай*.

бегать 1.5, уходящ. ‘скрываться из места заключения’: *Он несколько раз бегал с катогри*.

бегать 2, наррат. ‘быстро перемещаться’ [о транспортном средстве]: *По заливу бегали моторки*.

бегать 3.1, наррат. ‘быстро двигаться’ [о части тела или детали приспособления]: *Пальцы пианиста бегали по клавишам; Дворники бегали по лобовому стеклу*.

бегать 3.2 ‘быстро двигаться’ [о глазах]: *Глазки у него что-то бегают.*

бегать 3.3 ‘переводить взгляд’: *бегать глазами по углам.*

бегать 4, наррат. ‘мелькать, сновать’: *Злые огоньки бегали у него в глазах.*

бегать 1.1

ПРИМЕРЫ. *Хочется бегать и смеяться; Он очень быстро бегает; По дворику туда и сюда бегали цыплята.*

ЗНАЧЕНИЕ. A1 *бегает по A2* ‘Существо A1 перемещается бегом по поверхности или в пространстве A2, обычно в разных направлениях A3’.

КОММЕНТАРИИ.

1. Расширенные употребления применительно к быстрой ходьбе: *Бегали взад и вперед отъезжающие в сопровождении таможенников, чтобы отдать остающимся запрещенные к вывозу личные вещи* (Б. Левин).

2. Расширенные употребления применительно к быстрому перемещению с использованием специальных приспособлений или к не совсем обычному способу бега: *бегать на коньках <на лыжах, на снегоступах>; бегать на задних лапах.*

3. Расширенные употребления применительно к быстрым перемещениям живых существ без указания на конкретный способ перемещения: *Повсюду бегают тараканы; Пускай гудят пчёлы, ярко светит солнышко и по дорожкам бегают муравьи* (С. Козлов); *Сияла коричневая вода речки, а по ее глянцевой поверхности бегали водомерки* (А. Эппель).

УПРАВЛЕНИЕ. A1 • ИМ.

A2 • по ДАТ: *бегать по двору <по площади, по поляне>.*

• ГДЕ: *бегать вокруг дома; бегать под ногами у покупателей.*

A3 • В КАКИХ НАПРАВЛЕНИЯХ: *бегать взад и вперед <туда и сюда, туда и обратно>; бегать из конца в конец (по комнате).*

КОММЕНТАРИИ. В сочетании с оценочными наречиями и наречиями скорости и без зависимых A2 и A3 обозначает не собственно действие, а способность к нему: *В биатлоне нужно не только быстро бегать, но и точно стрелять; В свои шестьдесят три года дядя отлично бегал на лыжах и мог успешно подрасти* (С. Довлатов).

КОНСТРУКЦИИ. Употребляется в функции глагольной связки в конструкциях с прилагательными или причастиями в формах ИМ или ТВОР и в конструкциях с наречиями или предложно-именными группами, указывающими на состояние А1 во время бега: *бегать голым <голодным>; бегал оборванный; бегать босиком <без пальто, с непокрытой головой>; бегать с портфелем <в сапожках>*.

СОЧЕТАЕМОСТЬ. Хорошо <плохо> *бегать* [оценка]; *бегать без устали; быстро бегать, бегать, как борзая <как сумасшедший>; бегать сломя голову [скорость]; бегать трусцой <рысью, впринрыжку>, бегать на цыпочках <на руках, на носках, на пятках> [различные способы бега]; бегать наперегонки <уходящ. взапуски> [бытовое соревнование по бегу]; бегать под окнами, бегать вдоль дороги [место, где кто-то бегает]; бегать под дождём <под палящим зноем>, бегать под пулями <под бомбами> [условия, в которых проходит бег]*.

ИЛЛЮСТРАЦИИ. В вокзалах часто проверяли документы и всё время за кем-то бегали, свистели, ловили (В. Астафьев). Я замечал, что очень уж [...] развозились мыши: всё нахальней, всё шумней они бегали под обоями, скребли и попискивали (А. Солженицын). Жеребята на длинных, слабых, толстых в коленках ногах бегали рысью кругом матерей (А.Н. Толстой). Всю ночь хозяйка гостиницы бегала по берегу с огромным сачком, пытаясь поймать лягушек и гоняя их (С. Спивакова). После гола Бузникин около минуты бегал по полу вне себя от радости, не зная, как выплеснуть эмоции («Известия», 2002.05.14).

СИН: *носиться, летать, разг. гонять; АНАЛ: ходить; метать- ся; шнырять; сновать; ДЕР: беганье, беготня; бегун; бегающий [бегающие птицы мои]; забегать, забегаться, избегаться [устать от беготни], набегаться, отбегать (своё), побегать (немножко), пробегать (несколько часов), разбегаться, убегаться.*

бегать 1.2, ≈ СОВ сбегать.

ПРИМЕРЫ. Сбегать в аптеку за лекарством; Надоело бегать на чужой участок за постоянно улетающими мячиками.

ЗНАЧЕНИЕ. ‘Человек или животное А1, бегом или идя очень быстро, перемещается в место А2 из места А3 по поверхности А4 с целью А5, а затем возвращается в А2’[дву направленное действие].

КОММЕНТАРИИ.

1. В форме НЕСОВ не употребляется для обозначения актуальной но наблюдаемой ситуации.

2. В форме НЕСОВ может обозначать одно и то же действие, повторяющееся на протяжении какого-то (небольшого или весьма значительного) отрезка времени много раз: *Сколько раз я бегала в школу говорить с учителями сына!*; *В молодости Надежда Матвеевна была горячей поклонницей пения Шаляпина и бегала с друзьями на все его концерты* (И. Архипова); *И еще... чтобы не заставляли бегать за справками неработающих пенсионеров старше 70 лет, инвалидов* («Вечерняя Москва», 2002.05.16). Для этого употребления характерен контекст вида по ДАТ МН: *бегать по кино <по театральным, по выставкам>*; *бегать по делам <по урокам>*.

3. В форме СОВ обозначает однократное двунаправленное действие, цель которого достигнута: *сбежал за газетами* [газеты куплены или извлечены из почтового ящика и принесены домой], *позавтракал и пошел на работу*.

УПРАВЛЕНИЕ.

А1 • ИМ: *Лошади бегали (на водопой к ручью)*.

А2 • КУДА: *бегать в школу <на речку>*; *бегать к буфету*; *бегать по концертам*.

А3 • ОТКУДА: *бегать из столовой (на кухню)*; *бегать с горки*; (*непрерывно*) *бегать от буфета (к столу)*.

А4 • по ДАТ: *бегать по лесной тропинке (на озеро)*. А5 • на ВИН: *бегать на свидание (в семь утра)*.

• за ТВОР: *бегать (на угол) за газетами <(в магазин) за выпивкой>*.

• ИНФ: *бегать искать работу*; *сбежал (в кафе) перехватить что-нибудь*.

СОЧЕТАЕМОСТЬ. Сбегать один раз; бегать много раз <постоянно, все время>.

ИЛЛЮСТРАЦИИ. Ее папа «бегал» по делам (он почему-то по делам всегда бегает, никогда не ходит) (С. Чёрный). Мальчиком на посылках этот Фёдор Григорьевич бегал за сельтерской для Лескова, пока тучный, одышливый классик копался в книжном развале (Ю. Давыдов). Данила бегал с солдатской посудиной за кипятком (В. Астафьев). Можно пойти обходной дорогой, где он давно не бывал и по которой когда-то бегал в университет (В. Распутин). Ирина любила бегать к морю и залезать с мальчишками на нефтяную вышку, на самый верх (В. Токарева). Поэтому я бегала искать работу в кроссовках, которые купила тем самым летом (А. Геласимов).

СИН: *ходить*.

бегать 1.3

ПРИМЕРЫ. *Бегать на длинные дистанции; бегать стоме- тровку за десять секунд.*

ЗНАЧЕНИЕ. *A1 бегает A2* ‘Человек занимается бегом А2 как видом спорта’.

КОММЕНТАРИИ. Сдвинутое употребление в словосочетании *бегать трусцой* [в оздоровительных целях].

УПРАВЛЕНИЕ. А1 • ИМ.

A2 • на ВИН: *бегать на длинные дистанции.*

• спец. **ВИН:** *бегал короткий спринт.*

ИЛЛЮСТРАЦИИ. *Играл в волейбол, в баскетбол, бегал и прыгал, в пионерском лагере участвовал в четырехборье* (В. Плотников). В этом сезоне вы бегаете намного быстрее традиционного лидера сборной (*«Известия»*, 2002.01.28). Они занялись ненавистной ей физкультурой [...] и по утрам стали бегать трусцой на школьной спортивной площадке за домом (Д. Рубина). Правильно бегать «классической» никто из биатлонистов не умеет (*«Известия»*, 2001.11.26).

ДЕР: *бег; бегун; беговой [беговые коньки; беговая дорожка].*

бегать 1.4, перен. обиходн.

ПРИМЕРЫ. *Бегать от своего счастья <от судьбы>; Ты что от меня бегаешь?; От дела не бегай.*

ЗНАЧЕНИЕ. ‘Человек А1 прилагает усилия к тому, чтобы у него не произошло контакта с лицом А2 или чтобы он не попал в положение А2, потому что он считает А2 неприятным или опасным для себя’.

УПРАВЛЕНИЕ. А1 • ИМ.

A2 • от РОД: *бегать от налоговых органов <от налоговиков>.*

СОЧЕТАЕМОСТЬ. *Бегать от женщин <от мужчин, от собственных детей>; бегать от алиментов <от призыва>.*

ИЛЛЮСТРАЦИИ. *Вы низкий и недостойный человек, надеюсь лишь, что вы не трус и не будете бегать от моего секунданта* (М. Шишгин). Как получилось у нас с ней это самое, неделю мучился потом и бегал от неё, всё Тамару вспоминал (В. Аксенов). И если он бегал от нас, значит, что-то знает (А. Терехов). Беглых же бить кнутами и ссылать на работы, чтобы новую столицу империи строили, а не от службы бегали (Е. Козырева). Потом [был] Широков, ее гармонист, с которым она в составе фронтовой бригады

три года бегала от смерти и от самой себя (А. Мишарин). – Я считаю, судьбу надо встречать лицом к лицу, а не бегать от нее, – угрюмо говорила Анна (М. Елизаров).

СИН: избегать, сторониться, чуждаться, обходить стороной, обходить за версту, держаться подальше; АНАЛ: шаражаться; уклоняться; игнорировать; скрываться; ДЕР: бегство.

бегать 1.5, уходящ.

ПРИМЕРЫ. Бегать с каторги <из тюрьмы>.

ЗНАЧЕНИЕ. А1 бегал из А2 ‘Человек А1 тайно покидал место своего заключения А2, обычно более одного раза’.

ИЛЛЮСТРАЦИИ. По пути старики бродяги, уже бегавшие с каторги, знакомят молодых с географией острова, [--] с надзором и с теми благами и лишениями, какие сулит побег (А.П. Чехов). Бегая с каторги, с поселений, принимая за побеги плети и розги, Регенов прошел всю Сибирь и добрался до Хабаровска (В. Дорошевич). Я – старый арестант! Семнадцать раз бегал из тюрем... Вот из этой самой каталажки два раза уходил малолетком (Ф. Крюков).

АНАЛ: бежать.

бегать 2, наррат.

ПРИМЕРЫ. Внизу бегали машины; По озеру <по заливу> бегают моторки <катера>; Вагончики эти бегают до сих пор.

ЗНАЧЕНИЕ. ‘Транспортное средство А1 быстро перемещается в пространстве А2 или по поверхности А2 в разных направлениях’ [А1 обычно в форме МН и чаще обозначает небольшие, но автономные транспортные средства – легковые автомобили, моторные лодки и т.п.; часто об актуально наблюдаемом перемещении].

КОММЕНТАРИИ. В сочетании с наречиями времени типа уже, еще, до сих пор, по-прежнему и т.п. и без зависимого А2 может обозначать не собственно перемещение, а способность к нему: Но тратить время на покупку нового автомобиля, когда старый еще бегает, выбирать, болтать с продавцами-подхалимами... (Т. Трофимова).

УПРАВЛЕНИЕ.

А1 • ИМ: (По улицам) «запорожцы» бегают.

А2 • по ДАТ: (<Запорожцы>) бегают по улицам.

ИЛЛЮСТРАЦИИ. Наверное, их автомобили бегают еще медленнее, чем раздолбанный «Форд», на котором ехали мы (М. Баконина). Лет

десять – пятнадцать назад, здесь даже пассажирские тепло-ходы были не редкость [---]. Моторки бегали, катера, байды (Б. Еки- мов). Рядом с «ЗИЛами» по тем же трассам «роллс-ройсы» бегали, «линкольны», «кадиллаки» и «мерседесы» («Столица», 1997.01.06).

СИН: сновать; АНАЛ: ездить; ходить.

бегать 3.1, наррат.

ПРИМЕРЫ. Перо бегало по бумаге; Челнок бегает все быстрее. ЗНАЧЕНИЕ. A1 бегает по A2 ‘Часть A1 тела, механизма или приспособления быстро двигается по поверхности A2 какого-то объекта или в пространстве A2’ [чаще об актуально наблюдаемом процессе].

УПРАВЛЕНИЕ.

A1 • ИМ: Пальцы пианиста быстро бегали (по клавишам).

A2 • по ДАТ: (Пальцы пианиста) быстро бегали по клавишам.

• ГДЕ: (Стрелки приборов) бегали под стёклами <на приборной панели>.

ИЛЛЮСТРАЦИИ. Его пальцы бегали, нащупывая незримые следы очертаний и рельеф рисунка (Ю. Домбровский). Губами не шевелишь, пальцы твои не бегают по чёткам: чем ты занят? (митрополит Антоний (Блум)). Ловкость пальцев, бегающих по струнам и ладам, дробность переборов напоминали им искусство собственное, воровское (А. Слаповский). Дворники бегали по стеклу, собирая дождь в мягкие складки (М. Вишневецкая).

СИН: сновать, скользить, летать; АНАЛ: двигаться.

бегать 3.2

ПРИМЕРЫ. Почему у тебя глаза бегают?

ЗНАЧЕНИЕ. A1 бегает у A2 ‘Взгляд глаз A1 человека A2 все время меняет направление на A3, обычно из-затого, что A2 чувствует себя неуверенно или скрывает что-то’.

УПРАВЛЕНИЕ 1.

A1 • ИМ: Глаза бегают.

A2 • у РОД: (Глаза) у воришки бегали.

A3 • по ДАТ МН: бегать по углам <по сторонам> [см. тж 3.3].

УПРАВЛЕНИЕ 2.

A2 • ИМ.

А1 • ТВОР: *бегать глазами*.

А3 • по ДАТ МН: *бегать по сторонам*.

СОЧЕТАЕМОСТЬ. *Растерянно <смущенно> бегать глазами, нервно <беспокойно, тревожно> бегать глазами, воровато бегать глазами.*

ИЛЛЮСТРАЦИИ. *На его щеках горели пятна, и глаза бегали в полной тревоге* (М. Булгаков). *Если [---] глаза бегают, значит, обманывает* (А. Трушин). *Этот тип мне сразу не понравился, скользкий такой, глазки бегают, болтает ерунду всякую* (М. Баконина). *Однажды она сказала ему – будто в шутку: – Чего-то глаза у тебя бегают. Ты там ни с кем не это самое?* (А. Слаповский). *Угрюм ускользал от прямых ответов, но глаза бегали по сторонам* (Н. Островский).

ДЕР: *бегающий [бегающие глаза]*.

бегать 3.3

ПРИМЕРЫ. *Бегать глазами по лицам учеников <по лежащим на столе бумагам>; Старик бегал глазами по строчкам письма.*

ЗНАЧЕНИЕ. А1 *бегает глазами* А2 *по* А3 ‘Человек А1 быстро переводит взгляд своих глаз А2 с одного объекта А3 или одной части А3 объекта на другой объект или другую его часть с целью узнать что-то об А3 или извлечь содержащуюся в А3 информацию’.

УПРАВЛЕНИЕ 1.

А1 • ИМ.

А2 • ТВОР: *бегать глазами (по голым стенам)*.

А3 • по ДАТ: *бегать (глазами) по голым стенам <по комнате>* [см. тж 3.2].

• с РОД на ВИН: *бегать (глазами) с предмета на предмет*.

УПРАВЛЕНИЕ 2.

А1 • ИМ: *Глаза старика бегали (по строчкам письма)*.

А3 • по ДАТ: *(Глаза старика) бегали по строчкам письма*.

СОЧЕТАЕМОСТЬ. *Быстро бегать глазами; бегать глазами по сторонам <по дверям, по листу бумаги>*.

ИЛЛЮСТРАЦИИ. *Пряхина бегала глазами по серому анкет-ному листу и вдруг оттолкнула его: – Ах, пишите вы сами, пиши- те, я ничего не понимаю в этих делах!* (М. Булгаков). *Явился в лавку господин, очень по моде одетый, и, бегая глазами по лавке, попросил почтовую марку в восемь пеннигов* (В. Набоков). *Я долго потом*

наблюдал, как его жена нервно бегает глазами по рядам сидящих (А. Курков). – *Здесь мы их увидим, – быстро сказал Виктор, бегая глазами по бархатной черной стене* (С. Бабаян). А я невольно бегаю глазами по комнате, разглядывая жилище небожителя (В. Розов). *Его [Прохора] глаза бегали по лицам присутствующих, как бы ища поддержки* (В. Шишков). Мои глаза еще бегали по простыне, мозг еще анализировал смысл черных закорючек – но я уже знал, что это правда (В. Пелевин).

АНАЛ: *водить [бегать глазами по потолку – водить глазами по потолку]*.

бегать 4, наррат.

ПРИМЕРЫ. Тени бегают по стенам; По потолку бегал солнечный зайчик; Злые огоньки бегали у него в глазах.

ЗНАЧЕНИЕ. A1 бегает по A2 ‘Порции A1 света, его отражения или тени A1 быстро перемещаются в разных направлениях A3 по поверхности объекта A2’ [A1 обычно лучи, тени, огоньки, искры и т.п.; чаще об актуально наблюдаемом процессе].

УПРАВЛЕНИЕ.

A1 • ИМ: Огоньки бегали (по тонким сучьям).

A2 • по ДАТ: (Огоньки) бегали по тонким сучьям.

A3 • В КАКОМ НАПРАВЛЕНИИ: бегать туда и сюда <туда-сюда>.

ИЛЛЮСТРАЦИИ. Фонарь качался, как безумный, тени бегали (И. Грекова). За окном сияло солнце, блики от воды бегали по прибрежным кустам (Э. Рязанов). Глаза у него [кочетка] были с вишиню, такие же черные с кровинкой и блестящие, перья красно-золотые с искрой, причем искорки бегали туда-сюда, как живые (М. Успенский).

СИН: мелькать; АНАЛ:ходить.

{} **бѣгатъ за** (кем-л.) уходящ. разг. ‘ухаживать за кем-л.’: Не из тех вульгарных, широкомордых, знаете, типов, кто бегает за женщинами с килограммами конфет [---]. Он не бегал за ними, он имел у них успех (Э. Лимонов); **бегать как чёрт от ладана** см. ЧЁРТ; **Мурашки бегают** (по спине <по телу, по коже>) (у A2 от A3) см. МУРАШКИ.

Заклучок:

Овие три речника го означуваат новиот тренд во руската еднојазична лексикографија, кој се обидува да даде нов пристап кон составувањето толковни речници. Она што е најважно за нив е што тие се обидуваат на корисникот да му дадат максимална информација во минимален контекст, притоа потпирајќи се на фреквентноста на лексемите во нив, како и на појаснување на сите нијанси на нејзините семантички значења.

Библиографија:

1. Апресян Ю.Д. Взаимодействие лексики и грамматики: лексикографический аспект // Русский язык в научном освещении. – 2001. – № 3.
2. Апресян Ю.Д. Правила взаимодействия значений и словарь // Русский язык в научном освещении. – 2005. – № 1.
3. Богачёва Г.Ф., Морковкин В.В. Семы и их типологическое разнообразие в аспекте словарной лексикологии // Русский язык за рубежом. – 2011. – № 6.
4. Васильев Н.Л. Возможен ли идеальный толковый словарь: дескриптивность vs нормативность // Известия РАН. Серия литературы и языка. – 2017. – № 3.
5. Виноградов Д.В. «Толковый словарь живого великорусского языка» В.И. Даля как энциклопедия русской жизни (На материале лексики русского бурлачества) // Русский язык в школе. – 2011. – № 11.
6. Волков С.Св. Алексей Александрович Шахматов и развитие авторской лексикографии // Известия РАН. Серия языка и литературы. – 2016. – № 3.
7. Григорович Л.А. Учебная лексикография: теория и практика // Русская речь. – 2011. – № 6.
8. Ермакова О.П. Лексикография и грамматика (Некоторые размышления при чтении словарей) // Известия РАН. Серия языка и литературы. – 2013. – № 4.

9. Ермакова О.П. Лексикография и грамматика (некоторые размышления при чтении словарей) // Известия РАН. Серия литературы и языка. – 2014. – № 6.
10. Качурин Д.В. Проблема разграничения омонимии и полисемии применительно к практике составления толковых словарей // Известия РАН. Серия языка и литературы. – 2014. – № 2.
11. Кимягорова Р.С. Об особенностях работы над авторскими словарями // Вестник Московского университета. Серия 9. Филология. – 2008. – № 5.
12. Крысин Л.П. Лексикографическое представление разговорной речи в толковом словаре // Русский язык за рубежом. – 2016. – № 4.
13. Крысин Л.П. Типы pragматической информации в толковом словаре // Известия РАН. Серия литературы и языка. – 2015. – № 2.
14. Лату М.Н. Некоторые особенности дефиниции и толкования термина // Известия РАН. Серия литературы и языка. – 2017. – № 1.

А. Талески, К.И. Белоусов, Н.В. Боронникова
Пермский государственный национальный
исследовательский университет

СВЯЗЬ РУБРИКАТОРА «РОЛЕВОЙ ДЕЙКСИС» С ПСИХОЛОГИЧЕСКИМИ ПАРАМЕТРАМИ «ОПРОСНИКА БОЛЬШОЙ ПЯТЕРКИ» (BFI) В РЕПЛИКАХ ПОЛЬЗОВАТЕЛЕЙ СОЦСЕТИ¹

В статье рассматривается связь ролевого дейкса с психологическими параметрами пятифакторной модели «Большой пятерки» (BFI). В качестве материала исследования выступают реплики пользователей соцсети «Вконтакте». Отношение дейктических единиц и психологических параметров визуально представлено с помощью интерактивного кругового графа. На основе визуализации проводится анализ связей между исследуемыми категориями.

1. Описание проекта и цели исследования. Целью работы является создание социокогнитивной модели пользователя социальной сети на основе многопараметрического анализа,ключающего данные о неречевом поведении (психологических, социальных, поведенческих (активность в сети) данных) и речевых проявлениях. Конечная цель такого описания – выявление закономерностей в поведении пользователей социальных сетей.

¹ Работа выполнена при поддержке Минобрнауки России, проект 34.1505.2017/4.6 «Речевое и неречевое поведение пользователя социальной сети: социокогнитивное моделирование с использованием методов машинного обучения и научной визуализации».

Комплексный многопараметрический подход к описанию личности пользователя соцсети опирается на принципы системного характера когниции, предполагающего взаимосвязь и взаимодействие всех компонентов когнитивной системы человека и проявляющегося как в языковой/речевой, так и в неязыковой деятельности; обусловленности когнитивных структур социальным опытом индивида. Этот подход позволяет рассматривать результаты комплексного описания пользователей соцсетей в качестве модели интеграции социального, поведенческого, психологического и языкового компонентов личности.

2. Материалом исследования послужили данные профилей участвовавших в психологическом опросе пользователей и их тексты в социальной сети ВКонтакте (<https://vk.com>). Для сбора информации из социальной сети ВКонтакте был использован API этой социальной сети (программный интерфейс, который позволяет получать информацию из базы данных с помощью HTTP-запросов к соответствующему серверу). Все полученные сведения были автоматически обезличены и собраны в единой базе [База данных, 2018: электрон. ресурс]. Общий объем материала – 19161 автоматизированно собранных реплик 299 пользователей, прошедших психологический опрос.

В качестве социальных параметров рассматривались данные из профиля пользователя (пол, возраст, образование, сфера интересов, социальное окружение и др.); в качестве поведенческих – предпочтения (например, отмеченные как понравившиеся публикации и др. материалы, размещаемые в сети) и т. п. Психологические параметры выявлялись в результате психологического опроса, а языковые – на основе анализа комментариев пользователей. Для анализа речевого материала в информационной системе “Семограф” (<https://semograph.com/>) создавался многоуровневый классификатор, включающий семантические, стилистические и графические параметры сообщения.

Одной из рубрик речевого классификатора является дейксис. В настоящей статье рассматривается сопряженность ролевого дейкса с психологическими параметрами личности.

3. Психологические параметры информантов. Как отмечалось выше, психологические параметры информантов выявлялись в

результате психологического опроса. В роли психологического опросника использовалась русская версия «Опросника большой пятерки» (BFI – Big Five Inventory) [Shchebetenko 2017]. «Опросник большой пятерки» представляет собой психологическую модель, описывающую структуру личности человека посредством пяти общих, относительно независимых черт (факторов): «экстраверсия» (экстраверсия/интроверсия), «нейротизм» (нейротизм/эмоциональная стабильность), «открытость опыту» (открытость новому опыту/консерватизм), «доброжелательность» (доброжелательность/враждебность), «добросовестность» (добросовестность/недобросовестность) [Johnetal. 1991; 2008].

Разработчики данного опросника в наиболее популярной его версии, американские психологи Р. Мак Крае, П. Коста считают, что пяти личностных факторов темперамента и характера достаточно для объективного составления психологического портрета – модели личности [Тест Большая пятерка (Big five): электрон. ресурс]. Каждый из этих факторов отражает комплекс отношений: поведенческих, социальных и др. Так, например, оппозиция «нейротизм/эмоциональная стабильность» (группа bfin) указывает либо на неспособность контролировать свои эмоции, либо на эмоциональную зрелость. «Открытость новому опыту/консерватизм» (группа bfio) – это характеристики человека, который либо легко относится к жизни, открыт новым впечатлениям, знаниям, либо является «негибким» реалистом, консерватором. Фактор «добросовестность/недобросовестность» (группа bfic) соотнесен с волевой регуляцией (самоконтролем) поведения. Оппозиция «доброжелательность/враждебность» (группа bfia) определяет межличностные отношения: человек может быть расположен или не расположен к окружающим. Факторы «экстраверсия/интроверсия» (группа bfe) предопределяют социальную адаптацию человека и его желание и способность общаться. Они оказывают влияние на речевое поведение личности. Социальное поведение экстравертов проявляется в общительности, желании развлечений и коллективных мероприятий, стремлении к возбуждающим впечатлениям. У интровертов отсутствует уверенность в отношениях, наблюдается невнимание к происходящим событиям. Интроверты сдержанны, замкнуты и держатся в стороне от внешних событий [Юнг 1997; Мельников 1985].

Обработка полученных данных осуществлялась по стандартному ключу опросника BFI [Shchebetenko 2014]. Каждая из психологических характеристик личности описывалась с помощью пятибалльной шкалы проявления двух противопоставленных признаков, вычисляемых на основе данных математического ожидания (M) и стандартного отклонения (SD): «++» – максимальное проявление признака ($M \pm 2SD$), «+» – значимое проявление признака ($M \pm SD$), «0» – признак не выражен. Например, экстраверсия/интроверсия информанта может описываться как сильно выраженная экстраверсия («экстраверсия++» – $M+2SD$), выраженная экстраверсия («экстраверсия+» – $M+SD$), невыраженная экстраверсия/интроверсия («0»), выраженная интроверсия («интроверсия+» – $M-SD$), сильно выраженная интроверсия («интроверсия++» – $M-2SD$). Значения математического ожидания (M) и стандартного отклонения (SD) для пяти шкал: экстраверсия/интроверсия: $M = 3.38$, $SD = 0.71$; доброжелательность/враждебность: $M = 3.47$, $SD = 0.58$, добросовестность/недобросовестность: $M = 3.34$, $SD = 0.65$, нейротизм / эмоциональная стабильность: $M = 3.06$, $SD = 0.73$, открытость новому опыту/консерватизм: $M = 3.76$, $SD = 0.64$.

Связь дейктиков с параметрами «++» не рассматривается, поскольку информантов, у которых встречается максимальное проявление признака, меньше 10.

4. Речевой рубрикатор «ДЕЙКСИС». В современной лингвистике термин «дейксис» понимается широко, под ним имеют в виду указание как значение или функцию языковой единицы [Виноградов, 1998] Дейктическое значение может выражаться в языке различными средствами, именуемыми дейктическими показателями (дейктиками, шифтерами, эгоцентриками), которые интерпретируются только в пределах физических координат речевого акта (его участников, места и времени) [Кибрик, 1983].

Категория была отобрана для рубрикатора, поскольку дейктическое «увязывание» высказывания с речевой ситуацией наиболее очевиднои, как правило, выражено конкретными языковыми средствами. Дейксис оказывается одной из наиболее плодотворных сфер исследования отношения между языком и действительностью. Основой для формирования картины мира личности являются дейктические оппозиции лица, времени и пространства. Указание на лицо, время и

пространство представляет собой дейктический механизм, который реализуется на всех этапах порождения и восприятия речи и играет большую роль в организации коммуникативного акта. Коммуникация воспринимается как знаковое взаимодействие между личностями и базируется на речевых тактиках и стратегиях, успешность которых зависит от уровня реализации дейктического механизма.

В рубрикаторе «ДЕЙКСИС» на настоящий момент содержится три подраздела: «РОЛЕВОЙ ДЕЙКСИС», «ПРОСТРАНСТВЕННЫЙ ДЕЙКСИС», «ВРЕМЕННОЙ ДЕЙКСИС» (см. рис. 1). В данной работе рассматривается взаимосвязь психологических параметров с подразделом «РОЛЕВОЙ ДЕЙКСИС».

↪ СЕМАНТИКА trash edit	4672	227
↪ ДЕЙКСИС trash edit copy	1877	153
↪ РОЛЕВОЙ д. trash edit copy	1164	122
└ "МЫ" trash edit copy	78	36
└ "Я" trash edit copy	680	97
└ ОН, ОНА, ОНО, ОНИ trash edit copy	129	52
└ "Ты" trash edit copy	254	57
└ "Вы" trash edit copy	28	14
└ ПРОСТРАНСТВЕННЫЙ д. trash edit copy	400	86
└ ВРЕМЕННОЙ д. trash edit copy	400	80

Рис. 1. Фрагмент классификатора ДЕЙКСИС

«РОЛЕВОЙ ДЕЙКСИС» подразумевает указание на участников речевого общения. В качестве средств выражения ролевого дейксиса выступают личные и притяжательные местоимения и личные формы глаголов. Как отмечает А.А.Кибрик, ролевой дейксис – это частный случай более широкой области, включающей указание на три лица, – предметного дейксиса [Кибрик: электрон. ресурс]. Следует отметить, что предметный дейксис может пониматься более узко. Так, в теории А.В.Бондарко под предметным дейксисом понимается только одна из функций 3-го л., где речь идет о внешней среде, противопоставленной собственно лицам, которые либо реально участвуют, либо могут участвовать в акте речи [Бондарко, 2002: 545; 554]. С ролевым дейксисом также соотносят особую разновидность дейктических отношений – **социальный дейксис** [см. Fillmore, 1975; Rauch, 1983; Levinson, 1983; Yule, 1996 и др.]. Понятие социального дейксиса вводит в лингвистический оборот Ч.Филлмор для обозначения социальных ролей и статуса участников коммуникации. Это явление рассматривается рядом авторов наряду с традиционными типами дейксиса [см. Fillmore 1975; Rauch 1983; Levinson 1983; Yule 1996 и др.]. Термин «социальный дейксис» часто используется при исследовании категории вежливости (гоноративности) в языках мира. Наиболее типичные примеры реализации социального дейксиса – это использование личных местоимений при *ты* / *вы*-коммуникации. С помощью местоимений *ты* или *вы* происходит маркирование отличий между социальным статусом говорящего и адресата (выше/ниже по положению, могущественнее/слабее, старше/младше и т.п.). Кроме того, при обращении к адресату возможно использование лексем, обозначающих третье лицо. Это, по мнению Дж.Юла, увеличивает неравенство (социальную дистанцию) между говорящим и адресатом, а также может отражать прагматические характеристики говорящего (например, ироничность): ср. [Yule 1995: 10]. В рамках социального дейксиса функционируют категории числа и клюзивности, с помощью которых уточняется состав локуторов (см. о значениях *мы* и *вы* в [Успенский 2012: 20-21]; о категории клюзивности в [Плунгян 2011: 314-315]).

Раздел **«РОЛЕВОЙ ДЕЙКСИС»** состоит из 5 подразделов: **«Я»**, **«ТЫ»**, **«МЫ»**, **«ВЫ»** и **«ОН, ОНА, ОНО, ОНИ»** (Рис. 2). Количество реплик – 1164. В качестве единиц при классификации

реплик были использованы личные местоимения, притяжательные местоимения и частично формы лица глагола. Данный классификатор позволит в дальнейшем рассмотреть противопоставление ролевого и предметного дейксисов, а также исследовать функции социального дейкса.

Дейктический статус местоимений «Я» и «ТЫ» представляется равноправным, это участники диалога, имеющие общие пространственные и временные координаты. Лицо же, обозначенное местоимение «ОН, ОНА, ОНО, ОНИ», не обязательно присутствует при разговоре, оно может относиться к другому пространству и времени (это потенциальный участник коммуникации). Кроме того, местоимение 3-го л. может обозначать неодушевленный объект, а также способно выполнять анафорическую функцию, отсылая к ранее обозначенному объекту. В 3-м л. форма мн. ч. особо не рассматривалась. Выделение форм «Я» – «МЫ», «ТЫ» – «ВЫ» обусловлено разнообразием ситуаций, в которых они используются.

Основанием для включения реплики в ту или иную рубрику классификатора было наличие дейктической семы в семантической структуре ключевого слова, которое использовалось для отбора контекстов. Сложность вызывала классификация грамматических средств, поскольку с помощью ключевых слов их затруднительно отобрать из корпуса данных. Кроме того, анализ этих явлений требует более широкого контекста.

5. Обработка и анализ материала. Для обработки данных была использована информационная система «Семограф». Систематизировать большой объём данных, зависимости между которыми установлены на этапе обработки и анализа, позволяют инструменты визуальной аналитики. Результатом обработки могут являться данные о плотности связей: а) между выделенными компонентами (и их группами), б) между выделенными компонентами (и их группами), с одной стороны, и метатекстовой информацией – с другой [Belousov 2017].

В качестве основного визуального средства отображения результатов исследования используется интерактивный граф с настраиваемыми средствами предобработки (в частности, семантической фильтрации) отображаемых данных (см. <https://>

graph.semograph.org/cgraph/psycho/). Данный модуль основан на системе научной визуализации SciVi и функционирует на принципах онтологического инжиниринга [Рябинин 2018].

Интерактивный граф с настраиваемыми средствами предобработки позволяет наглядно вычленить наиболее тесные связи между речевыми и неречевыми параметрами; в данном случае предметом рассмотрения стали связи между психологическими параметрами и подтипами и средствами выражения дейксида.

Вес «ребра» (линии на рисунке) той или иной психологической группы определялся как отношение всех реплик, в которых используется определенный тип дейксида (например, МЫ), к общему объему реплик, принадлежащих пользователям той же группы.

При анализе **«РОЛЕВОГО ДЕЙКСИСА»** мы заметили связь подраздела **«Я»** со всеми параметрами пятибалльной шкалы (Рис. 2). Что касается связи подраздела **«Я»** с параметрами группы bfie, то заметно, что параметр «экстраверсия+» (0,037) выражен незначительно ярче, чем параметр «интроверсия+» (0,035). Реже встречается связь дейксида **«Я»** с «нейтральным» параметром «Инт/Экст» (0,032). Выраженность параметра «экстраверсия+» говорит о том, что у пользователя замечается активность, доминирование и общительность в процессе коммуникации в соцсетях.

Корреляция подраздела **«Я»** с параметрами группы bfia выражена следующим образом: «Вр/Дб» (0,034), «враждебность+» (0,032), «доброжелательность+» (0,029). Сильная корреляция с «нейтральным» параметром «Вр/Дб» (0,034) подчеркивает, что у пользователей соцсетей часто встречаются одинаковые характеристики параметров «враждебность» и «доброжелательность». Преобладание параметра «враждебность+» говорит о проявлении соперничества, подозрительности и непонимания собеседника.

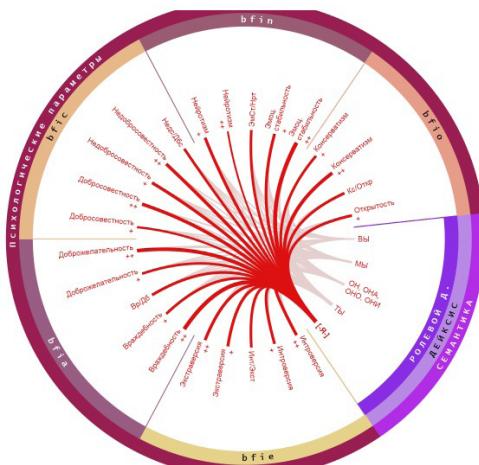

Рис. 2.

Что касается группы *bfic*, можно заметить сильную связь между параметром «недобросовестность+» (0,004) и подразделом «**Я**», в отличие от параметров «Недс/Дбс» (0,032) и «добросовестность+» (0,023). Стоит отметить большое различие между связью параметров «недобросовестность+» и «добросовестность+» с «**Я**» (0,017). Это указывает на то, что у «недобросовестного» пользователя соцсети часто наблюдается желание избавиться от ответственности.

В связи с подразделом «Я» и параметрами группы bfin наблюдается незначительное превосходство параметра «нейротизм+» (0,038) по отношению к параметру «эмоциональная стабильность+» (0,037). Самую слабую связь с подразделом «Я» находим у «нейтрального» параметра «ЭмСт/Нрт» (0,031). Аналогичная ситуация наблюдается в отношении подраздела «Я» и параметров группы bfio. Здесь связь с параметрами «открытость+» и «Кс/Откр» выражена одинаково (0,034), а с параметром «консерватизм+» она выражена (0,032). Исходя из факта, что подраздел «Я» обладает яркой экстраверсией, можно говорить о логичности сильной связи этого подраздела с параметром «открытость+».

Связь подраздела «ТЫ» с группой bfie, подобно подразделу «Я», незначительно ярче выражена с параметром «экстраверсия+» (0,015), далее следует «интроверсия+» (0,013) и «Инт/Экс» (0,011). Что касается связи подраздела «ТЫ» с группой bfia, то можно отметить корреляцию с параметром «враждебность+» (0,021). Корреляция

с параметрами «доброжелательность+» (0,009) и «Вр/Дб» (0,013) гораздо слабее. Яркая выраженность параметра «враждебность+» указывает на то, что пользователи холодно относятся к другим людям, часто не понимают тех, с кем общаются. Их самоуважение стоит выше, чем уважение к окружающим, свои интересы они ставят выше интересов других людей.

Связь с показателем «недобросовестность+» выражена (0,019), «Недс/Дбс» (0,011) и «добросовестность+» (0,007). Таким образом, использование дейкисса «ТЫ» у пользователей коррелирует с такими характеристиками, как отсутствие аккуратности в выражениях и безответственность.

Если говорить о корреляции подраздела «ТЫ» с параметрами группы bfin, то заметно, что нет больших отличий в показателях их выражения. Параметр «эмоциональная стабильность+» выражен незначительно ярче (0,014), чем параметры «нейротизм+» (0,013) и «Эмст/Нрт» (0,012). Для реплик пользователей с выраженным параметром «эмоциональная стабильность+» характерны эмоциональные устойчивость и комфортность. Это самодостаточные люди.

Связь подраздела «ТЫ» с группой bfio незначительно ярче выражена у параметра «консерватизм+» (0,014), а у параметров «открытость+» и «Кс/Откр» выражается одинаково - 0,012. Выраженный консерватизм определяет адресата как психологически устойчивого человека. Из-за отсутствия сентиментальности его сложно вывести из равновесия.

Подраздел «ОН, ОНА, ОНО, ОНИ» показывает однородную связь с компонентами групп BFI. Так, например, связь этого подраздела с параметрами группы bfiev выглядит следующим образом: «интроверсия+» (0,008), «экстраверсия+» (0,006), «Инт/Экст» (0,006), что указывает на сдержанность, замкнутость, уклонение от рассказов о себе. Корреляция с параметрами группы bfia также практически однотипна: «враждебность+» (0,008), «доброжелательность+» (0,007), «Вр/Дб» (0,006).

Связи подраздела «ОН, ОНА, ОНО, ОНИ» с параметрами групп bfic и bfin колеблются в интервале между 0,006 и 0,007. Таким образом, у группы bfic замечается равнозначная связь дейкисса с параметрами

«доброповестность+» и «недоброповестность+» (0,007), «Недс/Дбс» (0,006). Идентичное соотношение данного дейктического подраздела встречаем с группой bfin, оно выражено выше у параметров «нейротизм+» (0,007), «эмоциональная стабильность+»(0,007), а ниже у «нейтрального» параметра «ЭмСт/Нрт» (0,006).

В отличие от предыдущей ситуации мы обнаруживаем разнообразие в корреляции подраздела **«ОН, ОНА, ОНО, ОНИ»** с параметрами группы bfio. Здесь сильнее выражена корреляция с «нейтральным» параметром «Кс/Откр» (0,007). Далее следует связь с параметрами «открытость+» (0,006) и «консерватизм+» (0,005). Исходя из этого, надо отметить, что в подразделе дейкса **«ОН, ОНА, ОНО, ОНИ»** мы столкнулись с противоречием. Так, с одной стороны, у группы bfio связь с параметром «открытость+» сильнее, чем связь с параметром «консерватизм+». Это указывает на любопытство и проявление интереса к различным аспектам жизни. С другой стороны, у этого подраздела дейкса ярче остальных выражена корреляция с параметром «интроверсия+», что указывает на пассивность, замкнутость пользователя соцсети.

Связь подраздела **«МЫ»** с параметрами групп BFI представлена следующим образом: с группой bfie – «Инт/Экст» (0,004), «интроверсия+» (0,003), «экстраверсия+» (0,002); с группой bfia – «Вр/Дб» (0,004), «доброжелательность+» (0,003), «враждебность+» (0,003); с группой bfic – «Недс/Дбс» (0,004), «недоброповестность+» (0,004), «доброповестность+» (0,002); с группой bfin – «нейротизм+» (0,005), «эмоциональная стабильность+» (0,004), «ЭмСт/Нрт» (0,003); с группой bfio – «Кс/Откр» (0,004), «консерватизм+» (0,003), «открытость+» (0,003).

У подраздела **«МЫ»** обнаруживается связь с «нейтральными» (невыраженными) параметрами. Так, например, у группы bfie связь с «Инт/Экст» выражена показателем (0,004), у группы bfia с «Вр/Дб» – (0,004), у группы bfic с «Недс/Дбс» – (0,004), у группы bfio с «Кс/Откр» –(0,004).

Иключение представляет взаимоотношение подраздела **«МЫ»** с параметрами группы bfin. Здесь сильную связь находим с параметром «нейротизм+» (0,005). Параметр «нейротизм+» указывает на характерные признаки говорящего: тревожность, напряженность, депрессивность и эмоциональная лабильность.

Высокие значения по этому фактору свойственны людям, которые не могут контролировать свои эмоции. В их поведении обнаруживается как импульсивность, так и отсутствие чувства ответственности. Что касается связи с остальными параметрами, то заметно, что нейтральный параметр «ЭмСт/Нрт» выражен слабее всего (0,003), а «эмоциональная стабильность+» (0,004) занимает среднюю позицию. Проявление сильных связей ролевого дейксиса с «интроверсией+» и «нейротизмом+» стоит интерпретировать с точки зрения оппозиции «свой/чужой». Вероятно, признак «интроверсия+» отражает желание пользователя соцсети отгородиться от других участников коммуникации сферой личного пространства. В этом пространстве *Я* и *Мы* – это свои, а все остальные – чужие, которые часто воспринимаются человеком как угроза личному пространству, о чем свидетельствует сильная связь ролевого дейксиса с параметром «нейротизм+».

У подраздела «**ВЫ**», в отличие от остальных подразделов дейкисса, мы находим отсутствие связи с параметром группы bfic «добропроводность+» (Рис. 3.).

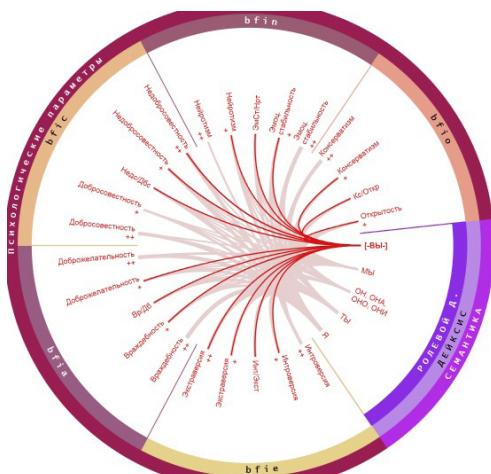

Рис. 3.

Что касается корреляции подраздела «**ВЫ**» с параметрами группы bfie, то ярче всего она выражена у «нейтрального» параметра «Инт/Экст» (0,002), а дальше следуют «интроверсия+» (0,001) и «экстраверсия+» (0,0008).

В связи с дейксисом «**ВЫ**» и параметрами группы bfia наблюдается преобладание параметра «враждебность+» (0,002) по сравнению с параметрами «Вр/Дб» (0,001), «доброжелательность+» (0,0009). В группе bfic выделяется связь с параметром «недобросовестность+» (0,003). В данной ситуации можно предположить, что при указании на собеседника(ов) в социальных сетях у говорящего отсутствует восприятие его/их статуса. Это говорит о том, что в соцсетях социальный статус собеседников редко выражен, часто из-за анонимности. Кроме того, «недобросовестность+» определяет пользователя соцсетей как человека, который не придерживается выполнения принятых в обществе требований морали и норм поведения.

Соотношение подраздела «**ВЫ**» с группой параметров bfin ярче выражено с параметром «эмоциональная стабильность+» (0,002), а затем следуют параметры «нейротизм+» и «ЭмСт/Нрт», которые выражены показателем (0,001). Что касается корреляции подраздела «**ВЫ**» с параметрами группы bfio, то заметна сильная связь с параметром «консерватизм+» (0,002) в отличие от параметров «Кс/Откр» (0,001) и «открытость+» (0,0006).

Выводы. Связи разновидностей ролевого дейкса с психологическими параметрами пятифакторной модели так называемой «Большой пятерки» (BFI) существуют, и их диапазон весьма широк и разнообразен. Вышеуказанные связи позволяют представить лингвопсихологический портрет пользователя социальных сетей.

Что касается анализа подразделов подклассификатора «**РОЛЕВОЙ ДЕЙКСИС**», то отмечается, что «**Я**» соотносится со всеми психологическими параметрами «Большой пятерки». У этих пользователей соцсети наблюдается экстраверсия и ярко выраженная недобросовестность. Это указывает на открытое проявление нежелания нести ответственность за свои поступки.

У подраздела «**ТЫ**» можно отметить сильную связь с параметрами «враждебность+» и «недобросовестность+». Это указывает на такие

характерные черты, как бессердечность по отношению к другим людям, отсутствие аккуратности в выражениях и безответственность.

Относительно подраздела «**ОН, ОНА, ОНО, ОНИ**» стоит подчеркнуть однородность в связи с компонентами групп BFI, причем связь с параметрами групп выражена в интервале между 0,005 и 0,008. Надо отметить, что здесь мы столкнулись с противоречием. Обнаружилась яркая связь с двумя противоположными параметрами: «открытость+» и «интроверсия+».

Подраздел «**МЫ**» ярче всего коррелирует с «нейтральными» параметрами групп BFI. Только у связи параметра группы bfin «нейротизм+» с этим типом дейксиса выявляется сильная корреляция. Это указывает на отсутствие у пользователя эмоциональной устойчивости. Связь дейксиса «**МЫ**» с параметрами «интроверсия+» и «нейротизм+» указывает и на проявление оппозиции «свой – чужой», где *Я* и *Мы* – это свои, а остальные – чужие, в связи с чем появляется желание отгородиться от них сферой личного пространства.

Параметры «враждебность+» и «недобросовестность+» проявляются наиболее ярко в связи с «**ВЫ**». Причиной этого нередко является отсутствие информации о социальном статусе собеседников (часто из-за их анонимности).

Литература

1. Апресян Ю.Д. Дейксис в лексике и грамматике и наивная модель мира // Семиотика и информатика. Вып. 35. М., 1997. С. 272-298.
2. База данных «Речевые и неречевые параметры пользователей социальной сети» [электронный ресурс]: Свидетельство о государственной регистрации базы данных, охраняемой авторскими правами. М.: Федеральная служба по интеллектуальной собственности. Внесена в реестр баз данных, регистрационный № 2018621839 от 20.11.2018.
3. Бондарко А.В. Теория значения в системе функциональной грамматики: на материале русского языка / Рос. академия наук. Ин-т лингвистических исследований. М.: Языки славянской культуры, 2002. 736 с. (Studia philologica).

4. Бюлер К. Теория языка: Репрезентативная функция языка. – М.: Прогресс, 1993. – 501 с.
5. Виноградов В.А. Дейксис // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. М.: Сов. энциклопедия, 1990. С. 128.
6. Кибрик А.А. Об анафоре, дейксисе, и их соотношении [Текст] // Разработка и применение лингвистических процессоров / Ред. А.С. Нариньяни. – Новосибирск, 1983. – С. 107-128.
7. Кибрик А.А. Дейксис. [Электронный ресурс]. URL: http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/DEKSIS.html?page=0,0 (дата обращения: 11.02.2019).
8. Кравченко А.В. Вопросы теории указательности: Эгоцентричность. Дейктичность. Индексальность. – Иркутск: Изд-во. Иркутского ун-та, 1992. – 210 с.
9. Мельников В.М. и др. Введение в экспериментальную психологию личности: учеб. пособие / В.М. Мельников, Л.Т. Ямпольский. М.: Просвещение, 1985. 319 с.
10. Плунгян В.А. Введение в грамматическую семантику: грамматические значения и грамматические системы языков мира: учеб. пособие. М.: РГГУ, 2011. 672 с.
11. Рейхенбах Г. Философия пространства и времени / пер. с англ. Ю.Б. Молчанова. М.: Прогресс, 1985. 344 с.
12. Рябинин К.В., Белоусов К.И., Чуприна С.И. и др. Средства визуальной аналитики для комплексного исследования результатов многопараметрического описания пользователей социальных интернет-сервисов // Научная визуализация. М.: Национальный исследовательский ядерный университет МИФИ, 2018. К. 3, Т. 10, №4. С. 93–110.
13. Тест Большая пятерка (Big five). Пятифакторный личностный опросник (Р. МакКрае, П. Коста). Методика диагностики личностных факторов темперамента и характера (5PFQ). [Электронный ресурс]. URL: <https://psycabi.net/testy/388-test-bolshaya-pyaterka-pyatifiktornyj-lichnostnyj-oprosnik-r-makkrae-p-kosta-metodika-diagnostiki-lichnostnykh-faktorov-temperamenta-i-kharaktera-5pfq> (дата обращения: 02.03.2019).
14. Юнг К.Г. Психологические типы / К.Г. Юнг; под общ. ред. В. Зеленского. М.: Университ. кн., 1997. 716 с.
15. Якобсон Р.О. Шифтеры, глагольные категории и русский глагол, 1957. (Русский перевод. 1972 г., стр. 95-113).
16. Belousov K.I., Baranov D.A., Boronnikova N.V. Interdisciplinarity and Polyparadigmality in Domestic Linguistics (Corpus research of projects

- funded in the field of linguistics) // Herald of the Russian Academy of Sciences, 2017. Vol. 87. No. 6, P. 491–501.
17. Belousov K., Erofeeva E., Leshchenko Y., “Semograph” Information System as a Framework for Network-Based Science and Education // Smart Innovation, Systems and Technologies. Smart Education and e-Learning. – 2017. – P. 263–272.
18. Diessel H. Demonstratives: form, function, and grammaticalization. John Benjamins Publishing B.V., 1999. – 203 p.
19. Fillmore Ch. Deictic Categories in the Semantics of “Come” // Foundations of Language: International Journal of Language and Philosophy. N. Y., 1966. Vol. 2, № 3. P. 219–232.
20. Fillmore Ch. J. Santa Cruz Lectures on Deixis. Bloomington; Indiana Univ. Linguistics Club, 1975. 87 p.
21. Fillmore Ch. Towards a Descriptive Framework for Spatial Deixis // Speech, Place and Action: Studies in Deixis and Related Topics / ed. by R. J. Jarvella, W. Klein. Chichester, NY, Brisbane, Toronto, Singapore, John Wiley & Sons Ltd, 1982. P. 31–59.
22. John O.P., Naumann, L.P., Soto, C.J. Paradigm Shift to the Integrative Big-Five Trait Taxonomy: History, Measurement, and Conceptual Issues // O.P. John, R.W. Robins, L.A. Pervin (Eds.). Handbook of personality: Theory and research. – New York, NY: Guilford Press, 2008. – P. 114–158.
23. Leising D., Erbs J., Fritz U. The letter of recommendation effect in informant ratings of personality // Journal of Personality and Social Psychology, 2010. Vol. 98. P. 668–682.
24. Levinson S.C. Pragmatics / Stephen C. Levinson. Cambridge[England]; New York: Cambridge Univ. Press, 1983. XVI. 420 p.
25. Rauch G. Aspects of Deixis // Essays on Deixis; ed. G. Rauh. Tübingen: Narr, 1983. P. 9–60.
26. Shchebetenko S. “The best man in the world”: Attitudes toward personality traits // Psychology. Journal of the Higher School of Economics. 2014. Vol. 11. No. 3. P. 129–148.
27. Shchebetenko S. Reflexive Characteristic Adaptations Explain Sex Differences in the Big Five: but not in Neuroticism // Personality and Individual Differences. – 2017. – Vol. 111. – P.153–156.
28. Stopfer J.M., Egloff B., Nestler S. Being popular in online social net-works: How agentic, communal, and creativity traits relate to judgments of status and liking // Journal of Research in Personality, 2013. Vol. 47. pp. 592–598. doi: 10.1016/j.jrp.2013.05.005
29. Yule G. Pragmatics. Oxford, 1996.

Елка Јачева-Улчар

Институт за македонски јазик
„Крсте Мисирков“ – Скопје

ПРИДОНЕСОТ НА РУСКИТЕ ЛИНГВИСТИ ЗА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Мојов текст ќе го започнам со една констатација на нашиот познат публицист Иван Глигоровски¹, која вели: „.... долг е списокот на руските слависти-македонисти (...) за нивните трудови и заложби за македонистиката треба да се напише една посебна книга преку која македонската поширока јавност ќе биде запозната со придонесот на руските слависти во проучувањето, истражувањето и популаризирањето на македонскиот јазик, литература и култура“ во еден континуум од нешто повеќе од еден век. Велам нешто повеќе од еден век зашто предвид го имам фактот што големиот руски лингвист **Афанасиј Матвеевич Селишчев (1886-1842)** во почетокот на минатиот век, поточно во 1914 година, се упатил кон Балканот со цел да ги проучува македонските говори. Значи, интересот спрема македонскиот јазик, кој во она време, сè уште, го пробивал патот кон кодификацијата, а чии основи ги дава нашиот Крсте Мисирков, во руската средина го поттикнува токму Селишчев, и од него, па наваму, тој интерес кон проучувањето на македонскиот јазик се развива и станува сè поголем. Во продолжение, главно, ќе се фокусираме врз оние работи на руските лингвисти што се однесуваат директно на македонскиот јазик.

¹ Иван Глигоровски. *Величинайа на сїранскиїе слависїи – македонисїи*. Скопје, 2013, 140.

По исчitувањето на достапната литература за животот и делото на Афанасиј Матвеевич Селишчев, се добива впечатокот дека тој во својот релативно кус 56-годишен живот, од кој последните години бил тешко болен, поминал еден нелесен пат, чија тежина била предизвикана, главно, од политички причини. Поинаку не можеме да го објасниме неговото исклучување од Академијата на науките на СССР во 1938 година, чиј дописен член станал девет години порано (во 1929) во Одделението за хуманистички науки. Според наше мислење, ова во голема мера се должи на Селишчевото неприфаќање на т.н. маризам², кое претставува едно ново учење за јазикот, кое го добива своето име по кавказологот, археолог и историчар Николај Мар (1864–1934), кој немал лингвистичко образование, но кој преку своето учење поставил теорија за потеклото на јазиците, за историјата и за класниот карактер на јазикот. *Маризмот* се потпира врз голем број произволни и недокажани факти и повеќе е псевдонаука отколку наука, па сепак, бидејќи загатнува прашања со кои дотогаш никој не се занимавал, пошироката советска интелигенција го прифаќа беспоговорно. Она што е уште поинтересно е дека ова движење опстојува на сцената во Советскиот Сојуз дури 30 години, од 1920 до 1950 година, и тоа со поддршка од државата, пред сè, на Сталин. Ова движење немало поддршка ниту од Московскиот институт за славистика, во кој бил вработен Селишчев, а кој од страна на директорот на Институтот бил нападнат „дека тој (Селишчев) во својата борба за Македонија станал приврзаник на бугарскиот империјализам“³. Поради отпорот спрема маризмот, во 1933 година целиот Институт бил расформиран, па така Селишчев останува без работа, а веќе во наредната 1934 година е уапсен под обвинение за контреволуционерна дејност и е осуден на пет години логор.

Селишчев е еден од покрупните слависти на 20 век. Тој е автор на дела што ја обработуваат историјата на рускиот јазик, има напишано *Сборедбена граматика на словенскиите јазици*, потоа студија за

² <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B5%D1%83%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%8F%D0%B7%D1%8B%D0%BA%D0%B5>

³ https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BB%D0%B8%D1%89%D0%B5%D0%B2,_%D0%90%D1%84%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%B9_%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B2%D0%B5%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87

словенските говори во Албанија и во Македонија, автор е и на студии по балканистика, по словенска палеографија и топонимија, а на македонистички теми се однесуваат следниве негови дела:

1. Очерки по македонской диалектологии. Казань, 1918;
2. Полог и его болгарское население. Исторические, этнографические и диалектологические очерки северо-западной Македонии. София, 1929;
3. Славянское население в Албании, издание Македонского научного института, София, 1931;
4. Македонская диалектология и сербские лингвисти, София, 1935.

Изводите од неговата работа велат дека тој ги сметал македонските говори како дел од бугарскиот јазик (веројатно од типолошки аспект, во смисла на аналитизмот на бугарскиот и македонскиот наспроти српскиот синтетизам, забел. ав.) и остро ја критикувал србизирачката концепција на Југословенот Александар Белиќ. Исто како што остро протестирал, а за што сведочи неговиот ученик Бернштејн во своите дневнички записи „Зигазги памјати“, кога во Бугарија од неговата теорија правеле политички изводи. Имено, „во предговорот од преведувачот било напишано дека Селишчев е еден од најавторитетните заштитници на бугарските права над Македонија“. Тоа, според Бернштејн, предизвикало страшен гнев кај Атанасиј Матвеевич, кој во врска со ова, вели: „...тоа е работа на Бугарите и нам не ни прилага да се мешаме во нивните работи. Формирањето на националниот идентитет е сложен процес и тоа е работа на политичарите, а не на научниците“⁴. Според наводите на С. Б. Бернштејн, во натамошниот период од своите предавање по Словенска филологија што ги држел во 1938 година, Селишчев го смета македонскиот јазик како посебен јазик, па дури и одобрил самиот Бернштејн да објави статија за македонскиот јазик во Големата советска енциклопедија, кога, всушност, македонскиот јазик сè уште не е кодифициран. Иако во Избраните дела на Селишчев (София, 1968) македонските говори

⁴ С. Б. Бернштейн. *Зигзаги памяти*. Москва, 2002, с. 228: „В предисловии переводчика было написано, что Селищев „един от най-авторитетните защитники на българските права над Македония“. Это вызвало страшный гнев Афанасия Матвеевича... „Это дело болгар, и нам не следует вмешиваться в их дела, – говорил Селищев. Формирование национального сознания – сложный процесс... это дело политиков, а не учёных“.

се претставени како дел од бугарската јазична територија, сметаме дека Избраните дела на Селишчев, издадени во Бугарија речиси 30 години по неговата смрт, се политички мотивирани и фризирани во полза на бугарската страна, поради познатите историско-политички околности, со кои македонскиот јазик и македонистиката се судираат до ден-денес како наследен рецидив од живковистичката Бугарија во денешнава европска.

Самоил Борисович Бернштејн (1910–1997), руски лингвист, славист, балканист, дијалектолог, специјалист по бугарски јазик и лингвистичка географија, член на БАН и на МАНУ. С. Б. Бернштејн им бил ученик на А.М. Селишчев и на Г. А. Иљински, а самиот тој ментор на низа значајни имиња во славистиката, како што се: Рина Павловна Усикова, академик при МАНУ, како и на: Н. И. Толстој, О. Н. Трубачов, В. Н. Топоров, В. М. Илич-Свитич и др.

На Московскиот државен универзитет (МГУ) Бернштејн имал предавања од Вовед во славистиката, Споредбена граматика на словенските јазици, Историја и дијалектологија на бугарскиот, српскохрватскиот, чешкиот и полскиот јазик, Историја на бугарскиот литературен јазик, по Бугарска лексикологија и лексикографија, Старословенски јазик, Турски јазик, Општа лингвистика и Историја на одделните словенски литератури. Во 1946 година ја одбранил докторската дисертација на тема „Јазикот на валашките грамоти од 14 до 15 век“, а во 1948 година бил назначен за професор. Во 1947 година тој, исто така, почнал да работи во московскиот новоформиран Институт за славистика, каде што во почетокот ја имал должноста раководител на Секторот за филологија. Во 1951 година се издвоил посебен Сектор за словенска лингвистика, кој го формирал Бернштејн. Овој сектор во 1977 година бил разделен и Бернштејн станал раководител на Групата за етнолингвистика и словенски стариини. Во 1981 година бил назначен за раководител на групата за Општокарпатскиот дијалектен атлас. Во 1986 година се пензионирал, но и натаму продолжил да работи во Институтот како водечки научен соработник – консултант. Автор е на повеќе од 400 печатени трудови, од кои 20 се монографии, учебници и речници. Од нив најзначаен е незавршениот, но сосема подробен Преглед на споредбената граматика на словенските јазици, како и на историско-филолошката монографија „Константин Филозоф и Методиј“. По

смртта на Бернштејн биле издадени неговите дневнички записи под наслов „Зигзаги памјати“. Македонскиот јазик го претставил во:

1. Големата советска енциклопедија од 1938 година, т. 37, столб 743–744;
2. „Из подготовляемых работ. Македонский язык вестник академии и наук СССР“, 1948, бр. 4, стр. 85 – 86.
3. „К вопросу о форме 3-гол. ет. ч. настоящего времени в македонском литературном языке, вестник МГУ“, 1948, выпуск 2, стр. 13 – 21;
4. „Изучение македонского языка в Народной республике Македонии вопросы язызикознания“, 1956 година, номер 2, стр. 136–138;
5. Из истории Македонского литературного языка. „Вардар“ К. П. Мисиркова славянская филология, выпуск 3, 1960, стр. 70–79.

Во МАНУ настапил со пристапното предавање „За предметот на морфонологијата“ во 1970 година. Во списанието „Македонски јазик“ ја објавил статијата „Западнославјански моравски елементи в сказании ‘О писменех’ Черноризца Храбра“, 1982, стр. 43–48.

Според моето лично видување, најголемата заслуга за македонистиката на академик **Самуил Борисович Бернштејн** се состои во три работи: првата е тоа што го претставил македонскиот јазик како посебен словенски јазик во Големата советска енциклопедија уште во далечната 1938 година, значи седум години пред официјалната кодификација на македонскиот јазик; втората негова заслуга е што ја напишал Граматиката на македонскиот јазик 1946/47 година⁵;

⁵ Академик Блаже Ристовски во статијата „Рускиот славист С. Б. Бернштејн во историјата на современиот македонски литературен јазик по повод стогодишнината од неговото раѓање“, објавена во Зборникот на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ – Скопје во 2014 година, зборува за оваа граматика, на која сè до 2018 година ѝ беше изгубена трагата. Во статијата академик Ристовски пишува: „На 25 април 1947 год. (С. Б. Бернштејн) запишал: – Сега мојата главна задача е завршувањето на монографијата ‘Македонский язык’. Јас треба да го предадам ракописот во книгоиздателството наесен оваа година. Во центарот на описот на граматиката ќе биде морфологијата. Специјална глава е посветена на анализата на јазикот на Мисирков. Во книгата ќе има читанка и македонско-руски речник кон текстовите на читанката. Така усилено работејќи, Самуил Борисович на 28 август 1947 год. запишал: ‘Близу е завршувањето на книгата ‘Македонский язык’. Завршен е граматичкиот опис на литературниот јазик, напишан е воведот, составена е читанката. Целиот обем на книгата е 10–12 табаци. – Му останал речникот. На 9 ноември допишал: ‘Седам од утро до доцна над ‘Македонский язык’, а на 2

третата заслуга е што ја упатил на специјализација во Македонија во 1965–1966 год., кај големиот Блаже Конески, својата талентирана студентка Рина Павловна Усикова, од чија посветена работа ќе излезат голем број македонисти што ќе го проучуваат македонскиот јазик на сите негови рамништа и ќе дадат голем влог во развојот на македонистичката научна мисла.

Рина Усикова (1933-2018) е еден од најголемите афирматори на македонскиот јазик во Руската Федерација. Во 1950 г. се запишала на Московскиот државен универзитет „Ломоносов“, на Катедрата за славистика, на Одделението за бугарска филологија, каде што дипломира во 1955 година. Десет години подоцна ќе ја одбрани својата магистерска теза под наслов „**Морфологија на именките и глаголите во современиот македонски литературен јазик**“, под менторство на професорот С. Б. Бернштејн. Во 1979 година е избрана за член на МАНУ од надворешниот состав. Во 1993 г. доаѓа во Република Македонија како лектор по руски јазик на Катедрата за славистика. За време на нејзиниот престој во Македонија предавала и на постидипломските студии за македонски јазик при Филолошкиот факултет во рамките на курсот по Општа лингвистика. Во 1996 е прогласена и за почесен професор на Универзитетот Св. Кирил и Методиј – Скопје. Докторира во 2005 година на темата „**Македонскиот литературен јазик како предмет по славистика и балканистика**“. Авторка е на повеќе од 120 научни трудови од кои ги издвојуваме:

1. Македонски јазик – Граматички особености на западнословенските и јужнословенските јазици (Москва 1997);
2. Македонски јазик (Скопје 1985);

декември додал: ‘Во последно време работам над секоја мера, по 12 часа на ден. Вчера ставив точка на ракописот ‘Македонский язык’.’ Од изводов се гледа дека „непознатата“ граматика била заокружена, но никогаш објавена поради влошените советско-југословенски односи со Резолуцијата за Југославија на Информбирото. Во потрага по оваа граматика се впуштил јапонскиот славист и голем почитувач на делото на С.Б. Бернштејн, Мотоки Номачи, кој ја пронашол во Градскиот архив на Москва, по точно 70 години од нејзиното создавање, со помош на колегите од Институтот за славистика. Во моментов Мотоки Номачи, заедно со академик Виктор Фридман, работи врз обработка на оваа македонска граматика, која треба да биде објавена со коментари. <https://sdk.mk/index.php/magazin/ischeznatata-prvamakedonska-gramatika-od-1947-godina-na-rusinot-bernshtajn-pronajdena-vo-moskva-od-japonski-profesor/>

3. Македонско-руски речник во три тома (Скопје 1997);
4. Македонски јазик – Основи на балканската лингвистика, втор дел и Словенски јазици (1998);
5. Граматика на македонскиот литературен јазик (Москва 2003);
6. Македонско-руски речник со 40 000 единици (Москва 2003).

Покрај ова, Рина Усикова се занимава и со превод на уметничка литература од македонски на руски јазик. На руски јазик ги превела: романот „Пустина“ на Ѓорѓи Абациев во 1981, „Лет во место“ и „Диво месо“ од Горан Стефановски. За својата преведувачка дејност ја добила наградата „Златно перо“. Покрај ова, таа е носител и на наградата Орден на југословенското знаме со златен венец во 1989 година, како и на Орден на заслуги за Македонија во 2007 година.

Рина Усикова беше голем вљубеник во Македонија и македонскиот јазик. Имаше голем број пријатели во Македонија и не само меѓу македонистите туку и меѓу писателите, актерите и, воопшто, од културниот живот во Македонија во втората половина на 20 век. На нашата последна средба во 2016 година во нејзиниот дом во Москва, каде што бевме поканети на ручек со нејзината наследничка на „Ломоносов“, Елена Верижникова и со македонскиот долгогодишен лектор на „Ломоносов“, Емил Ниами, сите здравици што ги кажа Рина Павловна беа посветени на Македонија и на нејзините пријатели во Македонија. Последната ја запаметив: „Да се напиеме за Македонија. За таа мала топла земја, која стана мојот живот!“

Од класата на Рина Усикова излегуваат и двете големи македонистки Елена Верижникова и Марина Поврницина. Елена Верижникова ја наследи на Катедрата за македонски јазик на Ломоносов, а благодарение на Марина Поврницина македонистиката се прошири на Универзитетот во Перм, каде што сега, главно, наставата по македонски јазик ја води колешката Наталија Бороникова.

Елена Владимировна Верижникова (1963) е познат македонист од Руската Федерација и еден од најголемите почитувачи, истражувачи и афирматори на македонскиот јазик.

Таа е кандидат по филолошки науки, доцент на филолошкиот факултет на Московскиот државен универзитет „Ломоносов“, Москва.

Средно училиште завршува во градот Орел во 1980 година, истата година се запишува на Филолошкиот факултет на Московскиот државен универзитет, група по македонски јазик и литература. Дипломира во 1985 година. Работи како научен соработник и професор по македонски и руски јазик на различни високообразовни институции: Институтот за прехранбена индустрија (1985–1986), Московскиот универзитет (1986–1989, 1993–2000, од 2005 досега), Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје (1997–2000, како лектор по руски јазик, врз основа на спогодбата за соработка меѓу МГУ и Скопскиот универзитет), Дипломатска академија (2001–2002). Од 1999 до 1992 е редактор во Одделението за словенски речници на Издавачката куќа „Руски јазик“. Од 2002 до 2006 год. била на дипломатска служба (аташе за култура во Амбасадата на Руската Федерација во Република Македонија).

Во 1997 година ја одбранила кандидатската дисертација „Категориальный статус и функционирование глагольных форм с компонентом *ке* в современном македонском литературном языке“ под менторство на Р. П. Усикова. Нејзините научни преокупации се во доменот на современиот македонски јазик, пред сè – на граматиката и на лексикографијата. Таа е автор на повеќе статии, кои, главно, се однесуваат на македонскиот глагол, од кои ги издвојуваме:

1. Кон модально-негативните значења на глаголските форми со *ке* во македонскиот јазик // XVI научна дискусија (Охрид, 14–16 август 1989 г.). Скопје, 1990, стр. 19–26;
1. Кон изразување на повторливоста на дејствата во македонскиот јазик во споредба со рускиот, српско-хрватскиот и бугарскиот јазик // XVIII научна дискусија (Охрид, 12–14 август 1991 г.). Скопје, 1992, стр. 24–32;
2. Взаимодействие модальности и негативности при формировании частного значения глагольной формы в македонском литературном языке // Актуальные проблемы славянской филологии (материалы научной конференции). М., 1993, стр. 48;
3. За една употреба на идно време при искажување на минати дејства во македонскиот во споредба со рускиот (идно историско) // XXII научна дискусија (Охрид, 21–22 август 1995 г.). Скопје, 1996, стр. 99–104;

4. Функционирование форм будущего времени в значении настоящего неактуального в македонском, русском и сербскохорватском языке // Сопоставительные и сравнительные исследования русского и других языков. Доклады. IV Международный симпозиум МАПРЯЛ. Белград – Нови Сад, 8–10 октября 1996 г. Белград, 1997, стр. 164–170;
5. Формите ќе+да+вербум финитум во македонскиот литературен јазик // Македонски јазик 1994–1996. Скопје, 1998, стр. 235–242;
6. Кон изразување на повторливоста на действата во македонскиот јазик во споредба со рускиот, српско-хрватскиот и бугарскиот јазик // XVIII научна дискусија (Охрид, 12–14 август 1991 г.). Скопје, 1992, стр. 24–32;
7. Взаимодействие модальности и негативности при формировании частного значения глагольной формы в македонском литературном языке // Актуальные проблемы славянской филологии (материалы научной конференции). М., 1993, стр. 48;
8. За една употреба на идно време при искажување на минати дејства во македонскиот во споредба со рускиот (идно историско) // XXII научна дискусија (Охрид, 21–22 август 1995 г.). Скопје, 1996, стр. 99–104;
9. Функционирование форм будущего времени в значении настоящего неактуального в македонском, русском и сербскохорватском языке // Сопоставительные и сравнительные исследования русского и других языков. Доклады. IV Международный симпозиум МАПРЯЛ. Белград – Нови Сад, 8–10 октября 1996 г. Белград, 1997, стр. 164–170;
10. Формите ќе+да+вербум финитум во македонскиот литературен јазик // Македонски јазик 1994–1996. Скопје, 1998, стр. 235–242.

Елена Верижникова се јавува и како коавтор на два значајни лексикографски труда:

1. Македонско-руски речник. Македонско-русский словарь. Т. I, А–М, 569 страници; т. II, Н–П, 527 с.; т. III, Р–Ш, 589 с. Скопје 1997 (редактор Рина Усикова; коавтори: Рина Усикова, Зоја Шанова, Марина Поварница, Елена Верижникова);

2. Македонско-русский словарь. Македонско-руски речник. (Под общей редакцией Р.П.Усиковой и Е.В.Верижниковой; авторы – Р.П.Усикова, З.К.Шанова, М.А.Поварницина, Е.В.Верижникова), Москва 2003; 848 страницы.

Покрај ова, Е. Верижникова се занимава со преведувачка дејност. Се јавува како преведувач од руски на македонски, а за нас Македонците од особена важност се нејзините преводи од македонски на руски јазик. Имено, преку нејзините преводи руската јавност имаше можност да се запознае со кратката проза од две големи македонски писателски имиња: Петре Андеевски и Влада Урошевиќ.

Нема да претераме ако кажеме дека Елена Верижникова, со сето свое знаење, не само на македонскиот јазик туку и на македонската литература, фолклор и култура, воопшто, во моментов е нашиот најголем културен амбасадор во Русија.

Наталија Владимировна Бороникова (1973) е познат македонист од Перм и еден од најмладите научници во Руската Федерација што се занимаваат со македонскиот јазик.

Таа е кандидат по филолошки науки, доцент на Пермскиот државен универзитет, Филолошки факултет, Катедра за општа и словенска лингвистика.

Средно училиште завршила во 1990 година во градот Перм (Русија). Од 1991 година до 1996 година студирала на Филолошкиот факултет на Пермскиот државен универзитет. Предавач е по руски јазик, литература и словенски јазици. Во 1998 година се запишала на постдипломски студии на Катедрата за општа лингвистика на Пермскиот државен универзитет по специјализација „Теорија на јазикот“, под менторство на проф. д-р Јуриј Левицки. Во 2002 година ја одбранила кандидатската дисертација на тема „Функционална анализа на семантиката на членот“. Во 2007 година се здобила научно звање доцент.

Од 1996 година работи на Катедрата за општа и словенска лингвистика на Пермскиот државен универзитет, најпрво како секретар (1996–1997), а потоа како асистент (1998–2001), виш предавач (2002–2004) и доцент (од 2005). Од 1998 година, исто така, е вработена на Катедрата по општа лингвистика при Пермскиот педагошки универзитет. Предава Вовед во лингвистиката, Историја

на лингвистичките студии, Методи на лингвистичките истражувања, Општа лингвистика, Македонски јазик, Бугарски јазик. Во учебната 2003–2004 година организира група специјализирана за македонски јазик при Пермскиот педагошки универзитет.

Учествува во редакцискиот одбор на меѓународниот зборник на научни трудови „Филолошки студии“ (Русија, Македонија, Словенија, Србија, Хрватска), како и на Балканскиот центар за културолошки истражувања во Македонија. Учествува во научноистражувачки проекти, меѓународни конференции и симпозиуми (Македонија, Унгарија, Чешка, Полска, Естонија, Литванија).

Наталија Бороникова е плоден автор со широк дијапазон на лингвистички интерес, почнувајќи од семантички проучувања и функциите на категоријата определеност –неопределеност, преку деиксисот до теоријата на референција. Се занимава и со проучувања во областа на теоријата на јазикот, историјата на лингвистичките студии, теоретската граматика, синтаксата и словенските јазици.

Од нејзините трудови (над 130) посебно ги издвојуваме оние што се однесуваат на македонскиот јазик:

1. Морфологическая категория определенности/неопределенности имени собственного (на примере топонимики южно-славянских языков аналитического типа) // Проблемы языкоznания и мировой литературы рубежа XXI века глазами молодых исследователей: Тез. докл. Пермь, 1997. стр. 39-40;
2. К вопросу об употреблении определенного артикля с именами собственными (на материале ономастики македонского и болгарского языков) // Теория и практика преподавания славянских языков (г. Печ, 24-25 апреля 1998 г.): Тез. докл. IV Междунар. конф. Печ, 1998. стр. 11–12;
3. К вопросу об употреблении определенного артикля с именами собственными (на материале ономастики македонского и болгарского языков) // Slavica quinqueecclesiensis IV. 1998. Linguistica. Translatologia. Cultura: М-лы IV Междунар. конф. «Теория и практика преподавания славянских языков». Печ, 1998. стр. 23–29;
4. О системе указателей в македонском языке // Проблемы социо- и психолингвистики: сб. ст. / отв. ред. Е.В.Ерофеева;

- Перм. ун-т. – Пермь, 2007. Вып. 9: Анализ языковых единиц в социолингвистическом аспекте. – 208 стр. 132–139;
5. Определенность-неопределенность в системе глагола (категория ЛИЦО) // XXX научна конференција на XXXVI меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура (Охрид, 11-13 август 2003). Скопје, 2004. стр. 293–305;
 6. Оценувачка компонента на значењето на заменката „еден“ во македонскиот јазик // XXXIV научна конференција на XL меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура (Охрид, 13-30 VIII 2007). Лингвистика. Скопје, 2008. стр. 57–70. (Соавт. Е. Овчиникова);
 7. Лексико-грамматическая организация личностного пространства (на материале русского и македонского языков) // Русский язык в начале XX века. Проблемы развития, функционирования, преподавания: Мат-лы международной научной конференции, посвященной Году русского языка (Венгрия, Печ, 6–8 декабря 2007 г.). Печ, 2008. стр. 41–46;
 8. К проблеме так называемой «двойной определенности» именной группы в македонском языке // Славянские языки и культуры в современном мире: Международный научный симпозиум (Москва, МГУ им. М.В.Ломоносова, филологический факультет, 24-26 марта 2009 г.): Труды и материалы. - М.: МАКС Пресс, 2009. – 450 с. стр. 55–56;
 9. О «переходности» в системе переходных и непереходных глаголов // Транзициите во историјата и културата (Прилози од Меѓународната научна конференција одржана во Скопје на 30–31 октомври 2006 година, во соработка со Етнографскиот институт со музеј при Бугарската академија на науките). Скопје, 2008. стр. 729–733;
 10. Лексичко-грамматичка организација на личниот простор во македонскиот јазик // XXXV научна конференција на XLI меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура (Охрид, 11–28 VIII 2008). Лингвистика. Скопје, 2009. стр. 141–146.

Во контекст на насловот неизбежни се и имињата на колегите **Andrej Соболев**⁶ и **Максим Макарцев**⁷, кои, иако се главно балканисти, во своите трудови спорадично го засегаат македонскиот јазик и неговите дијалекти. За нивната плодна работа говорат нивните обемни библиографски списоци, но за македонистиката тие се особено значајни со нивниот влог во два монографски труда.

Имено, Андреј Соболев заедно, со Александар Новик, во 2013 г. се јавува како редактор на колективниот труд на руски јазик „Голо Бордо (Gollobordë), Албания“⁸. Овој труд доживеа свој превод на албански јазик во 2017 г. и на македонски јазик во 2018 г. Во македонскиот превод на овој труд, од фонетски, лексички и фразеолошки аспект е анализиран говорот на Македонците муслумани од оној дел на Голо Брдо што се наоѓа во Албанија, а кој прави еден заеднички дијалектен комплекс од голобрдски говори, од кои еден дел се наоѓа во Македонија.

Покрај на јазичен план, руската научна експедиција спровела и етнолошки и социолошки истражувања. Во актуелниот миг на мошне затегнати односи меѓу Бугарија и Македонија во врска со постоењето на македонски јазик и македонска нација, мошне интересен е следниот извадок од книгава, кој ни го соопштува колегата Александар Новик: „Овде не е заживеан етнонимот Бугари. Познато е дека дел од научниците и од политичарите во Бугарија сметаат дека Македонците се група Бугари, кои живеат во географската област Македонија (в. Тончева 2009), затоа бугарските власти лесно и со задоволство им издаваат бугарски пасоши на жителите од Албанија кои имаат македонски корени. Добивањето бугарски пасош било

⁷ https://insslav.ru/people/makarcev-maksim-maksimovich?fbclid=IwAR0jfwgXhzkaQrouD3Vqa7_2UFkhju0N1esZ6VjgkUZZpiFeHSH8fEepaD8

⁸ Гојко Бргод. Ред. Андреј Соболев, Александар Новик, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2018.

поволно затоа што тој давал право на непречен влез во земјите од Шенгенскиот договор и за нешто повеќе од 15 години ваквата политика ја искористија стотици Македонци од Албанија. Сепак може да се констатира фактот дека имањето бугарски пасош не доведува автоматски до тоа дека неговиот носител се смета за припадник на бугарскиот етнос. Без оглед на обидите на многу бугарски чиновници и колеги научници, кои доаѓаат во регионот Голо Брдо на теренска работа и кои се обидуваат да им соопштат на месните жители дека тие се Бугари, месното население според материјалите кои ние ги имаме не се смета себеси за дел од тој народ.⁹

Максим Макарцев е припадник на помладата генерација руски слависти и балканисти. Во обемниот список на трудови од М. Макарцев може да се забележи дека неговиот главен фокус на истражување е ставен врз јазиците во контакт и тоа особено на Балканот во Македонија, Грција и Албанија. За македонистиката од особено значење е неговата докторска дисертација под наслов „Категория эвиденциальности в пространстве балканского текста (на материале болгарского, македонского и албанского языков)“. Докторатот на Макарцев е одбранет во 2010 година, а е публикуван во 2014 година¹⁰.

⁹ Ibid., стр. 187.

¹⁰ М. Макарцев. Эвиденциальность в пространстве балканского текста. Санкт Петербург: Нестор-История, 2014, 444 стр.

Алексей Андреевич Фомин
ТАСС

МЕЖЪЯЗЫКОВАЯ ОМОНИМИЯ В РУССКОМ И МАКЕДОНСКОМ ЯЗЫКАХ

При изучении и использовании иностранного языка мы часто склонны переносить наши языковые привычки на чужую языковую систему. Родной язык, прочно укоренившийся в нас, толкает на ложные аналогии. Изучение явления «ложных друзей переводчика» (термин был введен в 1928 году М.Кесслером и Ж.Дероккини) помогает избежать многих ошибок, вызванных сходством формы слов при различии в их содержании.

«Ложные друзья переводчика» вводят в заблуждение не только людей начинающих изучение иностранного языка, но и опытных переводчиков. Смысловая структура высказывания кажется переводчику совсем очевидной, но на самом деле может иметь совсем иное содержание.

Тема «ложных друзей переводчика» при переводе с македонского языка на русский очень актуальна ввиду того, что наши народы связывает многовековая история, а наши страны - многостороннее сотрудничество.

Может показаться, что раз македонский и русский языки — языки славянские, то и выучить македонский русскому человеку не составит никакого труда. Однако не стоит забывать, что в родственных языках, и тем более в близкородственных (а русский и македонский языки,

безусловно, таковыми являются), «ложных друзей переводчика» гораздо больше, чем в языках с родством более отдаленным. В связи с тем, что перемены в языке тесно связаны процессом человеческого мышления и с тем, что язык отражает жизненные реалии, этимологически родственные слова в разных языках начинают приобретать новые значения и становятся «ложными друзьями переводчика».

Так, русский язык претерпел значительное влияние церковнославянского языка, относящегося по происхождению к группе южнославянских языков, как и македонский. Однако с течением времени многие слова, широко употребляемые в своем языке македонцами, в русском языке устарели, а их первоначальные значения забыты. Например:

- неделя - воскресенье;
- безбеден - безопасный;
- вери - обручить, помолвить;
- вечера - ужин;
- игра - танцевать;
- јад - печаль, грусть.

Кроме того, македонский язык испытал на себе влияние германской и романской культур, и многие слова в нем приобрели значения, которых в русском языке у этих слов нет. К примеру:

- акција — не только «акция», но и «действие, деятельность» (нем. *Aktion*);
- листа - не «лист», а «список» (нем. *Liste*),
- лист - не только «лист», но и «газета» (калька с нем. *Blatt* - лист, газета, журнал);
- блок - не только «блок», но и «блокнот» (нем. *Block*)
- дневник – не только «дневник», но и «газета, журнал»
- жилет – не «жилет», а «бритва» (от названия американской фирмы «*Gilette*», занимающейся производством аксессуаров для бритья);
- напад – не только «нападение», но и приступ (например, болезни) (калька с нем. *Angriff* - атака, приступ);
- рација – не «рация», а полицейская облава (нем. *Razzia*)

- аспирант – не «аспирант», а «претендующий на должность» (нем. *Aspirant*);
- банка – не «банка», а «банк» (нем. *Bank*).

Немало удивления может вызвать у русскоговорящего визит в македонскую парикмахерскую - ведь «шишки» это чёлка, а «коса» - волосы, а не способ укладки длинных волос. Если же в разговоре Вы захотите упомянуть о своем политическом мировоззрении и сказать что Вы ярый сторонник/противник партии «Единая Россия», не спешите, потому что «еден» значит «единственный», а вот единый будет звучать как «единствен».

А вот еще несколько особо ярких примеров «ложных друзей переводчика», которые могут вызвать затруднения не только при общении с носителями языка, но и, разумеется, при переводе на русский язык:

- бања – не «баня», а «курорт»;
- бор – не «бор», а «сосна»;
- булка – не «булка», а «полевой мак»;
- вреден – не «вредный», а «полезный»;
- гроб – не «гроб», а «могила»;
- живот – не «живот», а «жизнь»;
- жир – не «жир», а «желудь»;
- искусство – не «искусство», а «опыт»;
- јагода – не «ягода», а «клубника»;
- мајка – не «majka», а «мама»;
- нагло - не «нагло», а «стремительно», «резко»;
- палец – только большой палец;
- памет – не «память», а «ум», «разум»;
- штука – не «штука», а «щука»

Согласно классификации Льва Константиновича Латышева, все эти слова можно отнести к первому типу «ложных друзей переводчика», т.е. к словам,озвученным словам исходного языка, но полностью расходящимся с ними своим значением.

В македонском языке широко представлен и второй тип «ложных» друзей – слова исходного языка, у которых часть значений совпадает со значением внешне сходного слова языка перевода, а часть значений расходится. Таких слов даже больше, чем «ложных друзей» первого типа. Вот самые запоминающиеся из них:

- брод – не только «брод», но и «корабль»;
- вид – не только «вид», но и «зрение»;
- време – не только «время», но и «погода»;
- земја – не только «земля», но и «страна»;
- мир – не только «мир», но и «тишина».

Конечно, в данной работе были упомянуты не все «ложные друзья переводчика». Каждый, кто заинтересуется данной темой, может и сам подобрать пары «ложных друзей», которые не были упомянуты. Ведь великое множество их находится еще и в склоняемых и спрягаемых формах слов, в числительных, междометиях и других частях речи.

Димитар Пандев

Филолошки факултет „Блаже Конески“

ЗАГЛЕД ВО (РУСКО)ЈАЗИЧНИОТ ПОГЛЕД НА МАКЕДОНИЈА ВО ПАТОПИСИТЕ НА АРХИМАНДРИТ АНТОНИН (КАПУСТИН)

Патописите од 1865 година на архимандрит Антонин (Капустин), „Патување во Румелија“ (1879) и „Од Румелија“ (1886) се разгледуваат во контекст на извештаите од патописните белешки на руските проучувања на Македонија од времето на престојот на Виктор Иванович Григорович (1844/5) преку македонската експедиција на Петар Алексеевич Лавров (1900) до времето на престој на Афанасиј Матвеевич Селишчев (1914).

Особен интерес претставуваат јазичните белешки на Антонин од патувањата низ Македонија: патешествувањето во реалниот простор како виртуелна етнолингвистичка прошетка низ минатото, исполнета со мноштво акумулирани историографско-културолошки податоци и проникливи етимолошко-јазични расудувања, при што доаѓа до израз идиостилот на Антонин, одразен во дневничката проза на руските патешественици низ Македонија.

Патописот се јавува како специфичен (реторичко-есеистички) жанр во руската богословска и хуманистичка (историскоетнографска и филолошка) наука, па едни од клучните подготвителни проучувања на руската научна мисла во XIX век, врз основа на истражувањата на непознатите предели на Земјата, како и на доближувањата на

словенскиот и на православниот свет, воопшто, на географијата и на историјата, но и на совремието и политиката на словенските земји и православните земји и народи се извештаите, патописите и дневниците на голем број руски богослови и научници од различни области. Притоа, предизвик на руските богослови и филологи или, со други зборови: на филологите со претходно богословско образование, бездруго, им била Света Гора, како и Византија, но и православните словенски земји во таканаречената „европска Турција“, особено во XIX век. Во тој контекст го согледуваме и научното преоткривање на Македонија во руската академска наука. Најистакнат меѓу нив бил и останува во историјата на славистиката, особено во македонистиката, Виктор Иванович Григорович, а со своите патописни белешки не заостанува ни Александар Фјодорович Гилфердинг, се разбира, ако се имаат предвид патописните согледувања на неговата внука Марија Карлова, како ни Константин Леонтјев, за во рамките на руската императорска наука овие научни патувања да се заокружуваат со македонската експедиција од 1900 г. на Никодим Петрович Кондаков, кому придржник му бил и Петар Лавров, како и со самостојните теренски дијалектолошки истражувања на Афанасиј Матвеевич Селишчев спроти Првата светска војна (јуни 1914), еден од врвните палеослависти и дијалектолози на своето време, нормативист во поглед на рускиот јазик, типолог во балканистичките проучувања и, потен сите обемни истражувања – македонист. Таков беше сиот свој истражувачки век, таков и остана во историјата на славистиката и на балканистиката.

Извештаите од нивните патувања низ Македонија се подготвителен чекор кон подоцнежните проучувања во руската славистика и богословска мисла, во онаа смиславо која Виктор Иванович Григорович ја дава материјалната основа за подоцнежните палеографски, кодиколошки и лингвистички анализи на старословенските ракописи (Мариинското евангелие, Зографското евангелие...), како и на голем број македонски црковнословенски ракописи, од кои најпознат е Охридскиот апостол, а истражувањата на Селишчев трајно се вградени во руската македонистика, која продолжува со јасниот став за посебноста на македонскиот јазик, прецизно изложена од Семјуел Борисевич Бернштејн. Истражувањата, пак, на Петар Лавров од 1900 година наоѓаат своја синтеза со неговите подоцнежни проучувања (1930 г.) заедно со Јиржи Поливка и кореспондираат со соодветните на Николај Кульбакин во периодот меѓу двете светски војни.

Смената (не само на политичката туку и) на лингвистичката парадигма во Русија во советско време била една од главните причини голем дел од овие проучувања да паднат во заборав и да бидат пренебрегнати во рускосоветската наука. Ова особено се однесува на богословската истражувачка нишка, која напати и не може да се одвои од филолошката. Притоа, секако треба да се одбележи дека руската палеославистика на извесен начин постепено им се навраќа на своите претходници од XIX век и од првата половина на XX век, по IV меѓународен славистички конгрес одржан во Москва во 1958 година, а дури во последната деценија на XX век Руската православна црква ќе им се наврати и на своите знаменити богослови од претходниот век, издигнувајќи и култ кон некои од нив. Слободно можеме да истакнеме дека според наши согледувања најзвозишено меѓу нив во изминативе три децении се издига култот на архимандритот Антонин (Капустин).

Да прецизираме: култот на Антонин опстоил и меѓу двете светски војни, а споменот за него не згаснал ни по Втората светска војна. Но, не во Русија, туку во – Македонија. Заслугата за тоа им припаѓа, прво, на архимандрит Кипријан (Керн), еден од професорите по литургија и по апологетика на Богословската школа во Битола во периодот од 1925 до 1928 и од 1931 до 1936 година, а потоа и на Харалампие Поленаковиќ, кој трагајќи по неоткриените сведоштва за Григор Прличев, уште во 1953 година ја запознава тогашната македонска културна јавност со двете средби што ги имале Антонин и Прличев, од кои едната во Атина при првото доаѓање на Прличев во Атина, во 1851 г, а другата во Охрид, во 1865 година. Прличев, бездруго, ја имал можноста да му се восхитува на литургиското пеење на Антонин во руската црква во Атина токму на оној ден кога охридскиот студент веројатно влегол да си го чествува Свети Климент Охридски во една словенска црква, зашто токму на тој ден, на Свети Климент, се случил и инцидентот за кој зборува Поленаковиќ, исто како што и богословот Владо Малески во битолската семинарија им се восхитувал на литургиите што ги водел Кипријан во Битола, и како што и Прличев, и Антонин и Поленаковиќ (а, веројатно и Кипријан) ја имале можноста да го видат сандакот полн стари црковни книги во црквата Свети Климент Охридски (Богородица Перивлепта). Сп. Кај Антонин: „Мы уже выходили из церкви, как кто-то напомнил, что еще не видели „Библиотеки Св. Клиmenta“.

Мы повернули направо в самый угол церковного притвора. Там мы увидели старый шкаф с четырьмя полочками полными старых рукописей, чуть не исключительно богослужебного содержания.“¹⁰ Сп. исто: Библиографија на Харалампије Поленаковиќ, МАНУ, 1984.

На атинските денови на Прличев Поленаковиќ повеќепати ќе им се навраќа, не заборавајќи го, притоа, инцидентот што го предизвикал избувливиот Прличев на влезот (или излезот) од руската црква, а му останал во трајно секавање на Антонин, кое му се освежило при нивната повторна средба во Охрид во јуни 1865 година, кога архимандритот како одмор, а зошто не и како подготовка за новата должност во Руска Палестина – ги пропатува светите места во Македонија, црквите и манастирите, а едно од најзначајните места за него, секако, е Охрид. Поленаковиќ, меѓу другото, приопштува и дел од записите на Антонин за неговиот престој во Охрид, кои се поврзани со Прличев.

Архимандрит Антонин (Капустин) е автор на две книги патописи во кои пишува за своите патувања низ Македонија од 1865 година: „Патување во Румелија“ (1879) и „Од Румелија“ (1886). Станува збор за обемни книги патописно-дневничка граѓа со која се надополнува мозаикот извештаи од патописните белешки на руските проучувања на Македонија од времето на престојот на Виктор Иванович Григорович (1844/5) преку македонската експедиција на Петар Алексеевич Лавров (1900) до времето на престој на Афанасиј Матвеевич Селишчев (1914).

Клучната мисла што си ја проследува себеси архимандрит Антонин од средбите со Прличев е темата за ултрамонтанството (поголем папа од папата). Притоа, Антонин го има предвид профилот на студентот Григор Прличев, инаку Македонец, кој во својата избувливост е поголем Грк од Грците. А, токму во тоа време ултрамонтанството е една од клучните идеи во руската богословска мисла, како што словенофилството (еден од патешествениците низ Македонија е и Константин Леонтјев) доминира во руската политичка мисла. А, еден од резултатите на ултрамонтанството на Антонин е Руска Палестина. Нашол ли соодветство за неа во Македонија е прашање чиј одговор го оставаме за други пригоди, зашто темата за Антонин и за ултрамонтанството не е толку едноставна, особено ако во неа

мозаично се вклопи профилот на Прличев, а логистички на Фјодор Михајлович Достоевски.

Во овој прилог за нас особено се интересни јазичните белешки на Антонин од патувањата низ Македонија: патешествувањето во реалниот простор како виртуелна етнолингвистичка прошетка низ минатото, исполнета со мноштво акумулирани историографско-културолошки податоци и проникливи етимолошко-јазични расудувања, надополнета со каламбуршки егзебиции, кои оставаат впечаток за една лингвистички добро поткована и надарена јазикотворечка полиглотска личност, која умее дури и недослушнатото да го осмисли во беспрекорна приказна. А, во сиот тој восхит од неговиот виртуелен поглед во Охрид и во Македонија (како што тој ги гледа македонските предели), единствено знае да го врати во стварноста проникливиот Прличев.

Впрочем, Антонин има свој личен стил, со поглед создава спознајнотворечка метафора, која е оригинална по своето потекло, зашто прв ја согледал со воодушевување од своите средби низ Македонија, кои ги запишал во своите две книги. наведуваме неколку примери од првата книга „Од Румелија“:

Когнитивната метафора на Антонин ја извлекуваме од следниве примери:

маленькие тираны-мироеды (в роде здешних чорбаджей).

Таа воодушевеност особено доаѓа до израз при загледот во црквата Свети Климент Охридски:

„Церковь в пределах Турции, просуществовавшая без малого 600 лет с непрекращавшимся богослужением, есть немалая редкость. В Константинополе нет примера в подобном роде, то же и в Солуне. Только на Св. Горе Афонской можно утешаться подобным зрелищем. Как на кого, а на меня это обстоятельство сильно действует. Исторически дышишь легко в таких храмах Божиих, не опозоренных торжеством магометанства.“

Но секоја отстапка има своја легенда:

„Было прибавлено к тому еще, что когда начальник турецкого отряда, занявшего раз монастырь, выбрал для ночлега своего алтарь

церкви, то выбежал оттуда с воплями, спасаясь от какого-то монаха, бившего его плетью. Не было ли и тут кому-нибудь подобного же явления? Иначе, как объяснить, что церковь, да еще в самой крепости стоящая, древняя и весьма чтимая, осталась неприкосновенной, уберегшись от чести быть мечетью?"

Етимолошкиот нерв на Антонин предизвикан од самата средба со охридскиот предел доаѓа до израз во примерот:

„Разве согласиться с тем, что тут исток совсем не родственник и даже не однофамилец источника, а означает восток, от корня: встаю. И действительно, главный довод в пользу сего „истока“, как названия горы, заимствуется, от восточного положения ее относительно Охриды.“

И недоловувањето на изговорот на некои називи (Петрино) му дозволуваат перифрастична етимологизирачка распосланост:

„Под самою горою еще деревушка мытарственного значения. Имя ей *Ветрино*. Могло статься, что или постоянно дующий в ней какой-нибудь из ветров, или раз набедокутивший на память векам грядущим, или способствовавший разводу там ветрянок, или еще иначе как давший себя знать ветер был причиной приставшего к месту имени. Вместо всего этого требуется вера, что Ветрино есть Ведрино, а Ведрино есть древняя Ведерина (по Агафию) и Ведерьяна (по Прокопию), — пресловутая родина единокровного нам Управды, известного в истории под переводным именем *Iustini* (*senioris*), т. е. Юстина, первого Славянского императора Византии! Оставалось нам поздравить друг друга с осуществлением заветной мечты повидать фактами засвидетельствованную Славянскую местность V века, и, притом, такого фатального значения, — послужившую как-бы дверью или щелью, через которую безымянные чьи-то рабы, (*Sclavi*, *Sclavini*, или ничем не лучше: *Servi*, *Bis-servi*)¹² пролезли из „мрака неизвестности“ на свет широкой Римской истории.“

А, и самиот останува сам и си се чини неразбран во своите поетски етимологизирања при допирот со стварноста и луѓето што го придружуваат:

„Ну, значит, и подавно кстати! Все мне приходило на мысль спросить *Терпка*, отчего происходит его имя, от *терпения* или от

терпкого, но я боялся, что он не поймет вопроса. И того, и другого по равной доле досталось терпким терпеливцам, упомянутым выше ‘рабам’ всякого, имеющего охоту властствовать! Еще не отведал, да уже и терпкость на зубах! Как убежать от втирающегося в мысль намека! Ведь это опять-таки оно — наше Славянство! Ждет терпеливо, например, целая семья заветных ягодок из своего садика, а дождется, — ‘не ешь много, а то отерпнут зубы’!“

И за миг сака сите историски непознатици да ги надополнни со привидна етимологија, од која нема излез:

„Мне хотелось тут на месте, под влиянием всего, что видит глаз, составить хотя какое-нибудь определенное и сколько-нибудь удовлетворяющее понятие о Лигниде — Ахриде — Ведерьяне — Юстиниане — Охриде. Чувствуется что-то неладное и несообразное во всей этой веренице имен. Что Лихnid мог как-нибудь перейти в Ахриды и потом в Охриду, это, так сказать, чутьем понималось. Но откуда пристала к ним Юстиниана, выродившаяся из Ведерьяны, это никак не бралось в толк.“

Поетскиот нерв на Антонин особено доаѓа до израз при каламбурите, од кои го издвојуваме примерот за Охрид: „Город этот казался не только *верхним*, но и, так сказать, *верховным*, т. е. одним словом — крепостью с высокими и почерневшими от долголетия стенами.“

Записите за Македонија на архимандрит Антонин ја поставуваат врската меѓу извештаите на Григорович и на Кондаков, зашто сталожените филолошки истражувања на старите македонски ракописи на православникот Антонин се продолжување на стихијното посегање по македонските ракописи на унијатот Григорович, а археолошката експедиција на Кондаков во голема мера е продолжување на археолошките откритија на Антонин. Во оваа пригода тие не се дел на наш интерес, но секако дека со овој текст не завршува и нашиот интерес за Антонин. За него и Кипријан има уште многу да се пишува, зашто избликот на Македонија и Македонецот во дневничките записи на Антонин е одраз на творечката руско-македонска комуникација во минатото и влог во зацврстувањето на руско-македонските културни врски во времето на руската академска славистика.

Библиографија:

1. Кипријан Керн, 1934, Отец Антонин Капустин. Белград.
2. Поленаковиќ, X., 1953. „Григор С. Прличев (1830–1893) – живот и дело“, Млада литература, бр. 2, стр. 3–35, Скопје.
3. Поленаковиќ, X. 1978 „Македонската литература во 19 век“, Предавања на VI семинар за македонски јазик, литература и култура, 85–102, Скопје : УКИМ.
4. Поленаковиќ X. 1989, Избрани дела, Во екот на народното будење, книга IV, Скопје: Македонска книга.

Мария Проскурнина
АНО ДПО «Центр образования «Академия»

РУССКАЯ ТЕМА В СОВРЕМЕННОМ МАКЕДОНСКОМ РОМАНЕ (НА ПРИМЕРЕ РОМАНА «АКАВАМАРИН» ТАНИ УРОШЕВИЧ)

В центре исследования – анализ специфики отражения русской темы в творчестве македонской писательницы Тани Урошевич, в чьем романе «Аквамарин» наиболее целостно исследованы судьба и особенности психологии русского эмигранта начала XX века, представленные через призму индивидуального сознания героя или повествователя.

Таня Урошевич (р. 1936) – блестящий переводчик русской классической литературы, поэзии Серебряного века, современной прозы и поэзии, составитель антологий русской поэзии, современной прозы и автор романов «Аквамарин» (2004), «Промах» (2008), сборников рассказов «Красная нить, кольцо с магнитом» (2009), «Три новеллы» (2017), повести «Ура, Арап!» (2019) и др. Ее творчество дает возможность увидеть специфику бытования пространства русской культуры и памяти в их художественном осмыслении и воплощенных в образах ушедшего русского мира, на судьбу которого повлияли катастрофические историко-политические события XX века.

Появление романа «Аквамарин» Тани Урошевич стало одним из значимых литературных событий 2000-х гг. в Македонии. Его

опубликовали два крупных издательства Македонии – «Магор» (Скопье) и «Микена» (Битола). В 2006 г. роман Т. Урошевич был включен в число номинантов на престижную национальную литературную премию «Роман года». «Аквамарин» нашел широкий отклик у читателей и в национальной критике и литературоведении. Македонские критики отмечали яркую авторскую индивидуальность, проявившуюся в своеобразном художественном стиле писательницы, в специфической авторской интонации, в обращении к философско-историческому осмыслению проблемы изгнанничества.

Выбор «русской темы» дал писательнице материал для серьезных размышлений о драматичных событиях XX века. Роман «Аквамарин» привлекает обращением Урошевич к историческим событиям XX века, осмысленным как интимный, субъективно поданный духовный опыт героя. Македонская романистка, чья личная судьба связана с Россией, рассказывает о жизни белоэмигранта Бориса Андреевича Кузнецкого, оказавшегося в Македонии, потом на Корфу, а оттуда отправившегося в Советский Союз и сгинувшего в сталинских лагерях. История скитаний Бориса воссоздается в истории жизни его сына Андрея Кузнецкого. Драматичная судьба Бориса представлена в восприятии немолодого уже Андрея, который пускается в путь по следам своего давно пропавшего отца, стремясь разузнать хоть что-то о нем, понять свое к нему отношение, попытаться изжить собственные комплексы, ведь разлука с отцом серьезно повлияла на мальчика, лишив его уверенности в себе, веры в ценность человеческих взаимоотношений, в конце концов, веры в отца. «Разматывая» сложный жизненный клубок отцовской судьбы, Андрей в то же время пытается выявить и обозначить свою идентичность через идентичность отца.

Тане Урошевич удается через трудные поиски героями своих корней, родины, правды о собственном прошлом рассказать не только о судьбе русского эмигранта, оказавшегося участником трагических исторических событий в Македонии, Югославии, СССР, но и в конечном счете о восприятии русского менталитета македонской культурной средой. Роман «Аквамарин» дает возможность увидеть неразрывную историко-культурную связь македонского и русского народов.

Образ русского эмигранта в романе «Аквамарин» кажется значимым в контексте осмысления классического хронотопа дороги, который является доминантным в этом произведении, имеет сюжетообразующий характер и в полной мере подтверждает слова Бахтина о том, что на дороге «своеобразно сочетаются пространственные и временные ряды человеческих судеб и жизней, осложняясь и конкретизуясь социальными дистанциями, которые здесь преодолеваются, [...] здесь время как бы вливается в пространство и течет по нему (образуя дороги)» (Бахтин 1975: 392).

Это тем более верно применительно к роману «Аквамарин», что произведение, по словам самой Т. Урошевич, она строила буквально по принципу гомеровской «Одиссеи». «Аквамарин» – это современная одиссея, в которой миф использован как интертекстуальная база для изображения жизненного пути Бориса Андреевича Кузнецкого.

Идя дорогами своего отца, разыскивая и находя следы его пребывания на Корфу, встречаясь с теми, кто когда-то знал Бориса, слышал о нем, не только восстановливая по крупицам жизненный путь Бориса с того момента, как он оставил Елену, мать героя, с маленьким сыном, но и постигая, наконец, его страдания, душевные терзания, Андрей невольно попадает в особое неустойчивое пространство памяти и балансирует на границе двух ментальных миров – детского сознания, которое, разумеется, сопряжено с прошлым героя и соотносится с идиллическим хронотопом дома, и мира взрослоти (настоящего Андрея, его «здесь и сейчас»), который наполнен ощущением неустойчивости, текучести и депрессивности. Интересно, однако, что катарического разрешения внутренних психологических проблем героя после повторного погружения в собственное детство в романе Урошевич не происходит. Казалось бы, идиллический хронотоп должен соотноситься с образом прошлого, воскрешаемого воспоминаниями, мир детства и образ отца ожидали могли бы быть идеализированы, но ожидаемой гармонизации внутреннего мира Андрея, на наш взгляд, не случается, поскольку скитания отца героя находят свое ментальное отражения во внутренних метаниях сына.

«Аквамарину» свойственна многоплановая метафоризация дороги, когда время вливается в пространство, течет по нему, определяя само содержание пути – течение времени. Эта ставшая уже классической

идея М. Бахтина прекрасно «работает» в произведениях Т. Урошевич, чьи герои выходят за пределы «здесь и сейчас», перемещаясь из неустойчивого состояния взрослости в ментальный мир детства, конечной точкой этого движения становится их собственное «я».

Важно подчеркнуть, сколь существенная роль в формировании индивидуального авторского хронотопа Т. Урошевич принадлежит освоению пространства и времени через вещи. Именно поэтому в произведениях Т. Урошевич так часто встречаются предметные художественные детали, становящиеся лейтмотивами: это и кольцо с аквамарином, подаренное Елене, матери Андрея, его дедом в день ее знакомства с Борисом Кузнецким (*«Никогда перстень не излучал столько блеска и сияния, как в тот вечер под светом люстры! Для Еленицы же, которой дорогие отцовские подарки не были в новинку, этот перстень почему-то приобрел особое значение, точно вместе с ним в тот вечер ей был дан какой-то знак и указана дорога – дорога к ее судьбе»* (С. 25))¹, и перекликающиеся в своих скрупулезных подробностях описания дома чорбаджи Ламбе, куда впервые приходит еще молодой, но уже страдающий от тягот эмиграции отец Андрея (*«Этот большой дом [...] показался Елене чужим и незнакомым. [...] Витрины, комоды, секретеры, столы и столики с тонкими витыми ножками вселялись в большую гостиную и в другие части дома без всякого порядка и гармонии друг с другом. Они так и остались тут чужестранцами, случайно собравшимися в одном месте, когда безвременная кончина унесла хозяйку дома, чье чутье и руки могли бы найти связующие нити между вещами [...]»* (С. 10)), и последнего пристанища Бориса Кузнецкого на Корфу перед тем, как окончательно сгинуть (*«...На чудом сохранившейся полке над очагом все еще стояла керамическая чашка с синими узорами, вся потрескавшаяся и без ручки, как бы говорившая: да, здесь жили люди, и они пили чай! [...] Почти посреди комнаты, видимо, как раз под тем местом, где когда-то был подвешена, теперь лежала, похожая на страшный капкан, огромная старинная люстра, от которой теперь остались одни обломки.»* (С. 192)).

¹ Здесь и далее текст романа «Аквамарин» с указанием страниц в круглых скобках цитируется по изданию: Урошевич Т. Аквамарин. М., 2016. Перевод с македонского О. Панькиной и М. Проскурниной.

Повторяющиеся предметные детали, лейтмотивы носят принципиальный характер в формировании творческого хронотопа Т. Урошевич. Герои «Аквамарина», например, если можно так выразиться, «сделаны» по принципу художественного бытования протогероев – Одиссея из гомеровского эпоса и джойсовского Одиссея, чьи пути, дороги, бесконечное движение по ним, кружение в лабиринтах мысли и духа и должны подчеркиваться лексическими повторами, синтаксическими параллельными конструкциями, анафорическими фигурами и т.п. Путешествие Андрея-Телемаха – это не только и не столько движение в буквальном смысле этого слова, а прежде всего путь героя – причем вертикальный путь – к своим корням, к знанию о прошлом, о русском менталитете, о психологии эмигранта, к самому себе в настоящем. Рефлексия Андрея имеет свое отражение в хронотопе романа и в то же время обусловлена им, когда все «статически-пространственное изображается не статически», по выражению Лессинга (Бахтин 1975: 400).

Психологический – или по иной терминологии личностный хронотоп Андрея – это как временное, так и пространственное воплощение персонажа. Личностное время Андрея Кузнецкого протекает по своим законам: в его памяти прошлое то возвращается, то перетекает в настоящее, то простирается в будущее. Личностный топос Андрея – его индивидуальный способ отношений с физическим пространством. Прежде всего это преодоление, преобразование, переосмысление пространства:

«Время для Андрея словно остановилось. Остановилось вместе [...] с солнцем и прячущимися в кронах оливковых деревьев цикадами, чье громкое стрекотание раздавалось повсюду [...] Время исчезло, а вместе с ним исчезли и мучившие его терзания и сомнения» (С. 166).

Размышления о жизни отца, о его эмигрантской судьбе, о русских корнях, о матери, о своей собственной судьбе переплетаются в сознании Андрея к финалу романа, когда герой, узнав про последнюю любовь отца – гречанку Навсику – и его трагическое возвращение в Советский Союз, где Бориса обвинили в пособничестве нацистам и сослали в лагерь, столь же драматичной видит и свою судьбу:

*«Андрей поднялся, [...], все еще погрузившись в себя.
Да, возвращение домой.*

А дома? Что ждет его дома? Может быть, и ему судьба приготовила выбор, перед которым стоял его отец?

А сумеет он сам избрать правильную сторону?» (С. 250)

Человеческое сознание, с его живой памятью, по мысли Т. Урошевич, становится главным условием сохранения связи времен и единства личности человека.

Существенное место в формировании авторского хронотопа в творчестве Т. Урошевич занимает еще одна составляющая художественного времени-пространства произведений – это мир таинственного. Он проявляется в снах, страхах, тревожных предощущениях чего-то неизбежного, таинственных и необъяснимых явлений. Образу таинственного соответствует особый тип хронотопа. Мир таинственного в «Аквамарине» можно трактовать и как особое проявление в творчестве Т. Урошевич концепции античного рока (здесь параллели с «Одиссеей» особенно значимы). «В античном мире, – как писал А.Ф. Лосев, – свободные сознают себя рабами общего миропорядка, рабами прежде всего судьбы, рока. [...] Античный человек ощущает себя в полной зависимости от круговорота душ, которое неизвестно кто направляет, в полной зависимости от рока, преследующего цели, неизвестные никому, в том числе и ему самому» (Лосев 1963: 50,135). Разумеется, мы помним, что человеческое в античности – это прежде всего телесное человеческое, а не *личностное* человеческое, как писал тот же А.Ф. Лосев. Однако удивительным образом идея античного рока совпадает с трагическим мироощущением и Бориса, которого Судьба выбросила из России в эмиграцию, и покорной, словно спавшей до встречи с Борисом Елены, воспринявшей его появление в своей жизни как перст судьбы, и Андрея, двинувшегося по следам своего отца словно под давлением: в реальности – Марины, подруги детства, подтолкнувшей его к поискам (как Афина Телемаха), в метафизическом же плане – внутренняя потребность узнать своего отца, оправдать его исчезновение.

Интересно, что специфика структуры упомянутых хронотопов определяется тем, что в авторском сознании, на наш взгляд, проявилось наложение двух национальных концепций восприятия пространства и времени: македонской (балканской) и русской.

Именно хронотоп становится средством создания национального образа мира, то есть выполняет и культурологическую функцию. Специфический национальный мирообраз в творчестве Т. Урошевич складывается под серьезным воздействием русской культуры, свою роль здесь играют русские корни самой писательницы, ее многолетняя плодотворная переводческая деятельность, которая, безусловно, повлияла на все творчество Тани Урошевич.

В романе «Аквамарин» представлен мир детства, который сюжетно связан и с идилическим хронотопом России. В романе «Аквамарин» Россия живет в памяти героев-эмигрантов, русских аристократов, тоскующих по утраченной Родине, даже у Андрея, наполовину русского, чьи детские воспоминания связаны со сложными впечатлениями о русском эмигрантском мире.

Идилический хронотоп статичен, он стремится к вечной, закольцованный повторяемости, он генетически связан с древними возврениями человечества, в которых время предстает в виде спирали постоянно повторяющихся событий, состояний, где «всё возвращается на круги своя».

В идилическом хронотопе главное – это прошлое, а не настоящее или будущее. Таким и предстает пространство и время России в воспоминаниях героев романа Тани Урошевич. Пространство же и время македонского (балканского) мира сопряжены с неустойчивостью, хаотичностью, энтропией мира взрослости. Идилическое русское времяпространство осваивается мысленно, ощущается как пространство детства (в том числе и духовного, эмоционального детства), прошлое, дальнее, ностальгическое. Балканское – как времяпространство взрослости, постоянной изменчивости, борьбы, сомнений, противоречий, но главное – действия здесь и сейчас. Именно эти противоречия и создают удивительное по своей достоверности неустойчивое эмоционально-психологическое равновесие повествовательной манеры македонской романистики, очень тонко, точно и ностальгически перевоссоздающей утраченный в начале XX века русский мир.

Использованная литература

Бахтин, М. 1975. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике. «Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет». Москва.

Лосев, А. 1963. История античной эстетики (ранняя классика). Москва.

Источники

Урошевик Т. Аквамарин. Скопје, 2004.

Елена Обухова

Воронежский государственный университет

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА
ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ
С РУССКОГО НА МАКЕДОНСКИЙ ЯЗЫК
НА ПРИМЕРЕ РОМАНА
Д.ДАНИЛОВА «ОПИСАНИЕ ГОРОДА»

Проблемой перевода художественной литературы занимались многие исследователи, среди которых такие известные лингвисты как Р.Якобсон, Л.С. Бархударов, В.Н.Комиссаров и многие другие. Исследователи выделяют ряд сложностей, возникающих при переводе, среди которых: специфика перевода лексики произведения в связи со временем написания (историзмы, архаизмы, неологизмы), в связи с наличием в тексте диалектизмов, просторечной лексики, жаргонизмов, в том числе матя, особенности перевода фразеологизмов, а также специфика перевода имен собственных как отдельного, довольно хорошо исследованного пласта лексики. Если не брать лексику как таковую, то при переводе возникает ряд синтаксических структурных вопросов, а если брать перевод в целом, то здесь одним из важнейших аспектов является перевод игры слов, а также особенности, связанные с культурными различиями как таковыми.

М.А.Сиривля и В.А.Кан в своей статье «Некоторые проблемы перевода художественных текстов» обозначают основную

проблематику перевода следующим образом: «— специфика перевода устойчивых выражений,

- проблема перевода игры слов,
- необходимость принятия во внимание культурных различий».
(10, с. 70).

Безусловно, данная проблематика является актуальной для всех авторов, но при этом каждая отдельная книга ставит на первый план свои категории. Так, в романе Дмитрия Данилова «Описание города» самыми сложными для перевода являются культурные различия.

Что представляет собой роман Д.Данилова по форме? Сам автор выразил это в названии книги: «Описание города». Загадочное описание города на другую букву, в который автор приезжает 12 раз в течение года. Получается внешне сухо, но на практике весьма содержательно и сложно. Очевидно, что этот город находится в России, что предполагает постановку аспекта культурных различий на первое место. По словам В.Н.Комиссарова, «оригинал художественного текста, изначально написанный для читателей своего языка, обладает своими национальными особенностями и характеристиками, которые характерны только для данного народа, практически не может быть в абсолютной точности воссоздан на языке другого народа» (3, с.13).

И это подтверждается уже на первых страницах романа Д.Данилова. Писатель максимально отстраненным образом вводит читателя в пространство неизвестного города на другую букву, создавая этим, с одной стороны, определенную головоломку, а с другой — позволяя читателю «примерить» это описание города к известному ему месту и, возможно, к своему городу, узнавая в описании этого другого города нечто общее для России в целом, а, возможно, и чего-то, что так или иначе существует во всем мире. Е.В. Степаненко справедливо замечает, что именно «Культурный фактор – один из наиболее важных в исследовании закономерностей переводческой деятельности. “Встреча” двух культур ведет к наиболее полному раскрытию их сущности, вскрывает характерные особенности культур.» (8, с.7). Этот фактор и срабатывает практически на каждой странице текста, начиная с имен собственных и заканчивая фразеологией.

Перевод романа на македонский язык с лингвистической точки зрения интересен как раз тем, что реалии, возникающие перед нами, не просто русские, а подчеркнуто русские, потому что тема – город, город со всем, что есть в нем, а не взаимоотношения, не закрученный сюжет и не что-либо иное, предполагающее некоторую интернациональность.

При переводе на македонский язык отчетливо выступают некоторые характеристики пространства, свойственные именно России, которые должны быть подчеркнуты в тексте перевода, не вызывая у читателя диссонанса и сохраняя созданный автором колорит.

Первая категория – размер, точнее – соотношение «большое» – «маленько».

То, что для россиянина кажется маленьким, для жителя Македонии и Европы в целом является довольно большим. Так, уже при выборе города встречается следующая фраза: «Да биде не многу далеку од место на постојан престој. Да не е подалеку отколку патувanje една ноќ со воз». (Данилов, с.2) (одна ночь на поезде для жителя России – это близко, а для жителя Македонии – очень далеко).

Следующий пример: “Паѓа slab снег, по далечната пруга полека се движи краток електричен воз со четири вагони...” (2, с. 10) (четыре вагона – по македонским меркам – это большой поезд).

И как раз с этой категорией при переводе ничего поделать нельзя, остается только принять это как факт.

В городе на другую букву есть и реалии, возникшие на советском пространстве, а значит, близкие по содержанию. Например, лексема “Нама”: “Преку крстосница се наоѓа таканаречената Централна Универзална продавница (Нама), десно од неа е величенствениот Драмски театар”(2, с.49). В оригинале отрывок звучит так: “За перекрестком – так называемый Центральный универсальный магазин, правее – величественный Драмтеатр” (1, с. 15).

Почему автор указывает, что магазин – “так называемый”? В этом беглом замечании скрывается авторская ирония. Автор не назвал магазин ни универсамом, ни универмагом, а использовал полное название. То есть, здесь присутствует ирония, связанная с

универсальностью, которая, вероятно, исчезла в ранние постсоветские времена.

Нама – в македонском языке “Народен магазин”, название, само по себе интересное тем, что сейчас слова “магазин” в македонском языке не встречается, вместо него используются лексемы “продавница” и “дуќан”: “Магазин – м.1. продавница *жс*, дуќан; универсальный – стоковна *куќа*» (6, с.328). Таким образом, эта лексема появилась непосредственно под русским влиянием. И в разговорной речи по отношению к понятию «торговый дом» употреблялась именно она, а не лексема «стоковна *куќа*».

Здесь верный перевод помогает приблизить русскую реалию и русский город к читателю, сделать ситуацию понятнее и ближе, так как очевидно, что одной из целей Д.Данилова является приближение незнакомого города к читателю, возможность сравнить со своим городом, увидеть общее для русских городов. Подобное чувство так или иначе должно возникнуть и у македонского читателя.

Вернемся к загадке города на другую букву, создающей переводчику проблему на этот раз ономастического характера. Автор шифрует в тексте практически все названия, начиная с самого города и заканчивая названиями городских объектов. В связи с этим, загадка обязательно должна быть разгадана самим переводчиком, так как некоторые названия объектов могут быть по этой причине переведены недостаточно верно. То же касается и имен собственных, особенно если на них каким-то образом основана игра слов. (в некоторых случаях писатель намеренно имеет в виду не стандартную этимологию, а “народную” или этимологию, выдуманную его героям на основании определенного лексического сходства).

Македонский читатель сможет догадаться, что это за город, если проведет определенное расследование, учитывая местоположение города, его реалии, его расстояние от Москвы. Но это не значит, что таким поиском займется и каждый русский читатель. Многие просто примут город как литературное обобщение и будут сравнивать его со своим родным городом и действительно обнаружат много общего.

Загадочный город на другую букву – это город Брянск. Сергей Лебедев в статье “Портрет художника в топосе” пишет, что город был выбран не случайно и что на самом деле писатель движется

внутри города не просто так, а по литературным следам писателя Леонида Ивановича Добычина, постоянно цитируя отрывки его произведений: “О творческой близости и преемственности Добычина и Данилова говорилось неоднократно. ... При этом в романе Данилов еще выстраивает и реминисцентный ряд по отношению к вышеперечисленным добычинским произведениям, на что будет указано далее.

Есть у Данилова и небольшое эссе, посвященное Брянску, – тоже своеобразный конспект будущего романа... Поэтому, когда в начале романа герой как будто стоит перед выбором, какой же город... выбрать, то он, определенно, лукавит” (4, с.30).

Некоторые зашифрованные имена города представляют, благодаря своей обобщенности, советскую кальку. И такое же впечатление они должны произвести и на македонского читателя:

Газета “<Прилагательное, образованное названием описываемого города> рабочий” (Весник “<Придавка формирована од името на опишуваниот град> работник”), Весник “<Придавка формирована од името на опишуваниот град> правда”... Весник “<Придавка формирована од името на опишуваниот град> факти”.... Одна газета называется “<Прилагательное, образованное названием описываемого города> рабочий”, другая – “<Прилагательное, образованное названием описываемого города> коммунист”. Очевидно, что все эти названия газет сохранились как советское наследие и воспринимаются читателем как штампы того времени.

Названия улиц в романе заставляют читателя задуматься, так как они зашифрованы довольно интересным образом: “Железнодорожная платформа с металлургическим названием, улицы с металлургическими названиями, потом пешком по улице, названной в честь одного злодея всемирно-исторического масштаба, до гостиницы” (Данилов с.26).

“Железничата платформа со металуршко име, улиците со металуршки називи, потоа пеш по улицата наречена во чест на еден злосторник од светски историски размери, до хотелот” (2, с. 77).

И если железнодорожные платформы задуматься не заставляют, то уж какой-то из злодеев советских времен обязательно всплывает в памяти, а так как таких улиц в романе несколько, то это заставит

еще и пройтись по карте загадочного города или сравнить со своим городом, благо в каждом городе России есть улицы такого типа.

Данная игра слов от ономастической переходит в игру с лексикой, в которую вступает переводчик, и ему приходится отгадывать новые загадки: «К дереву примотано прозрачным скотчем мятое, рваное, уродливое объявление: Выполним качественно ремонт офисов, квартир, магазинов. Кл <бумага разорвана> щик» (2, с.12).

На дрвото стои стуткан, искинат непривлечен оглас замотан со прозирна самолеплива лента окolu стеблото: “Квалитетно изведуваме реновирање на канцеларии, станови, продавници Л <хартијата е скината> ач» (2, с. 48).

Какое слово скрыто в этом разорванном объявлении? Из подходящих слов русского языка – «Кладовщик» и странного слова «Клейщик» пришлось выбрать второе и перевести как «Лепач»... Кстати, и здесь авторская игра очевидна: какой мастер сделает качественный ремонт, если он даже объявление не может нормально приклейть?

Второй подобный ребус автора оказался неразрешимой загадкой: Снегом завалена и нижняя треть двери. Над дверью — синий полукруглый козырек с надписью “...ал...ма...а...ин”» (Данилов, с.16). «Со снег е затрупана и долна третина од вратата. Над вратата — сина полукружна стреа со натпис“...ал...-про.а...ца” (2, с.44). Очевидно, что имеется в виду магазин, вероятно бакалея (бакаллак, бакалска стока (6, с.35), но это может быть только предположением, поэтому обрывок «ал» оставлен и в македонском переводе.

Кроме того, сложности вызывают особенности перевода отдельных лексем, среди которых устаревшая лексика или специфическая тематическая лексика.

Современные произведения как таковые интересны как раз смешением лексики, чего Д.Данилов добивается намеренно: он не только цитирует газеты и отрывки из агитационной прозы двадцатых годов, но даже фрагменты статьи из уголовного кодекса, который, как ни странно, оказывается чем-то близок к отстраненному стилю описания, выбранному автором.

Степаненко Е.В. о культурологическом аспекте перевода произведений с македонского на русский язык и обратно отмечает

следующее: «Близость двух славянских языков (македонского – южнославянского и русского – восточнославянского) не снимает проблему их различий. Македонская культура развивалась в тесной связи с культурой южнославянских и других балканских народов, в многочисленных культурно-языковых контактах, в разных государственных образованиях» (Степаненко, с. 6-7). В связи с этим стоит отметить те чисто русские реалии, которые встречаются в тексте и вызывают сложности с переводом:

Заметка “Чисто по-русски” о русских словах, вошедших в другие языки. Фигурируют слова *vodka*, *sputnik*, *matrioshka*, *apparatchik*, *dacha*, *bortsch*, *perestroika*, *glasnost*, *intelligentsia*, *samovar*, *balalaika*, *troika*. Заметка проиллюстрирована изображением группы матрешек (1, с. 12).

«Кратка статија “Чисто по руски” за руските зборови кои што навлегле во другите јазици. Фигурираат зборовите *vodka*, *sputnik*, *matrioshka*, *apparatchik*, *dacha*, *bortsch*, *perestroika*, *glasnost*, *intelligentsia*, *samovar*, *balalaika*, *troika*. Кратката статија е илустрирана со слика на група матрјошки» (2, с.39). Здесь перечислены как раз те русские лексемы, которые знакомы всем без перевода. Они выделены автором курсивом и написаны на латинице. Если рассматривать каждый пример подробно, оказывается, что не всем известна лексема «матрешка» (деревянные куклы чаще называют «бабушка»), а также лексема «дача», значение которой совершенно неясно для македонского читателя.

Примеры устаревшей лексики: «Дом представлял собой обычный купеческий дом конца XIX века, первый этаж был частично каменный, частично деревянный, второй — полностью деревянный» – «Куќата била обична куќа *на йрговојец* од крајот на XIX век, првиот кат делумно бил изграден од камен, а делумно од дрво, вториот кат бил целосно од дрвена конструкција». Прилагательного «купеческий» в македонском языке нет, поэтому в данном случае проще перевести как дом купца, так как сама профессия в Македонии была хорошо известна.

Гуляя по городу, рассказчик рассматривает все, его окружающее, и, конечно, его взгляд останавливается на архитектурных элементах. Все они относятся к специфической тематической лексике, сложной

для перевода, например: «Но все равно вид отрадный, и еще прямо под окном — небольшая церковь с красивой шатровой колокольней» – «Но сепак погледот предизвикува приятии чувства, и уште под самиот прозорец има мала црква со убава камбанарийа во форма на шатор» (2, с.28). В русско-сербскохорватском словаре встречается определение: «Шатёр – м.1. шатор. 2. Архит. шатораст кров» (7, с.947). В македонском языке аналога найдено не было, в связи с чем перевод был сделан не с использованием прилагательного, а описательно, с использованием существительного.

Как пример устаревшей лексики можно рассмотреть лексему «чернотроп»: «16 октября. Гуси не разбиваются, а ходят стадами — к чернотропу» – 16 октомври. Гуските не се разделуваат, туку одат војато – знак за доцна есен без снег.

«Чернотроп,-а, мужской род Время поздней осени до выпадения снега, а также осенние дороги, ещё не покрытые снегом» (9, с. 830). Единой лексемы в македонском языке нет по вполне очевидной причине, снежная осень – явление, характерное для России, а не для Македонии, в связи с чем перевод делается описательно, подобно статье толкового словаря.

Сложности представляют собой не только лексемы сами по себе, но и их уменьшительно-ласкательная форма, например: «Причем мальчик отдаленно напоминает Пушкина, черненький такой, кудрявый, наверное, имеется в виду, что это Пушкин в детстве и что его прославленная в веках няня говорила ему изуверские слова “купчик”, “мил дружок” и “гостинчик”» (1, с.55) – «Притоа момчето малку потсетува на Пушкин, такво црномурно и кадраво, веројатно се мисли на тоа дека тоа е Пушкин во детството и што неговата прославена за сите векови дадилка му ги кажувала фанатични зборови „трговче“, „мило приятелче“, „угостување“ (2, с.179). Форма типа «трговче» в данном случае не используется в македонском языке как таковом, и она используется по модели слов с уменьшительно-ласкательным суффиксом.

Наиболее интересными в плане перевода являются фразеологические единицы.

Фразеологизмы могут быть «проходными», имеющими значение в отдельном контексте без связи с остальным содержанием произве-

дения, но могут являться центральными, пронизывая собой буквально весь роман.

Среди проходных можно назвать, например, фразеологизм «напиться в зюзю»:

«... в какую бы зюзю и до каких бы зеленых ферзиков ни нажралась, она должна приползти на старт ВИП-забега хоть на караках... (1, с.43) – «...колку и да е пијана како дрво политичката и бизнис елита претходната вечер таа мора да доползи на стартот на VIP трката...» (2, с.142-143).

«Зюзя – диалектное слово, означающее свинью, название свиньи на Псковщине, употреблявшееся в переносном смысле и в офицерской среде первой половины XIX века в выражении напиться зюзя зюзей. Само выражение произошло от междометия зю-зю, которое использовали для подзываания свиней. «Иносказательно: в стельку, мертвеки пьяный человек. Аналог просторечного выражения «пьяный, как свинья». Отсюда и просторечный глагол «назюзюваться» — напиться пьяным». (12, с.122). В связи с этим можно было бы перевести выражение «пијан како свинја», но чаще как фразеологизм используется как раз выражение «пијан како дрво», «камен пијан», что было и выбрано в итоге. Второе выражение из того же контекста «напиться до зеленых ферзиков» в контексте было опущено, потому что не является частотным выражением, а вероятно, вымыслено автором или его происхождение неизвестно. Дословно бы это звучало «пие до зелени мали кралици(шахматная фигура)», что не имеет никакого смысла, тем более что фразеологизм никак не оказывается на общем контексте, который и без того остается ясным, чего нельзя сказать о следующих фразеологизмах.

Так, фразеологизм «войти в печёнки» является буквально текстообразующим. Он используется в тексте неоднократно: в начале, в середине и в конце (общая частотность употребляемого выражения – 13):

«Чтобы город стал как родной. Чтобы пропитаться городом. Чтобы город вошел в печеньки. (1, с.1) – За градот да стане како свој роден град. Да се впие градот во себе. За градот да влезе под кожа. (2, с.7).

По сути это видоизмененный фразеологизм «сидеть в печёнках», имеющий значение: Сидеть в печёнках – у кого. Разг. Неодобр.

Надоедать, раздражать, нервировать кого л. ФСРЯ, 319; ЗС 1996, 116; БТС, 829; СПП 2001, 60 ... (11, с. 319).

Дословно можно было бы перевести «да седи в цигер», что по-македонски звучало бы странно. Ближайший эквивалент в македонском языке был бы «да се здосади». Синонимы этого выражения в русском языке: «надоесть хуже горькой редьки», «надоесть хуже горькой полыни», «надоесть как горькая редька». Попытка введения подобного выражения моментально пресекается контекстом, предполагающим некоторую буквальность: «Интересно, что это значит – вошел в печеньки. Странное выражение. Имеется в виду – в печень? Как алкоголь? Войти в печень и произвести в ней разрушения?» (1, с.1).

«Интересно, што значи тоа – влегол под кожа. Чуден израз. Се мисли – во ткивото под кожата? Како паразит? Да влезе под кожа и да предизвика во неа оштетувања? (2, с. 7)

Кроме того, фразеологизм повторяется в тексте еще в двух местах: «...вот тут стало понятно, что описываемый город уже довольно основательно “вошел в печеньки”, потому что была испытана дикая, несусветная радость от этих голов и победы над сильной командой (1, с.34) – «...и тука веќе стана јасно дека опишуваниот град веќе доста длабоко „влезе под кожата“, зашто беше почувствувана дива радост која не може да се опише, предизвикана од овие голови и од победата над силната екипа”...(2, с.112).

И последний раз то же выражение используется в эмоциональном finale: “Сел в самолет, заснул, проснулся, посмотрел в иллюминатор — внизу, в разрывах облаков, проплыval описываемый (описанный) город, сразу узнал его очертания..., и тогда стало окончательно ясно, что описываемый (описанный) город вошел в печеньки. (1, с.58)” –“... Седнав во авионот, заспав, се разбудив, погледнав низ илуминаторот – долу низ испрекинатите облаци пловеше опишуваниот (опишаниот) град, веднаш ги препознав неговите контури..., и тогаш дефинитивно стана јасно дека опишуваниот (опишаниот) град влезе под кожа” (2, с.190-191).

При рассмотрении всех этих контекстов очевидно, что выражение оказывается не негативным, как в начале текста, а позитивным, и по

логике его можно было бы заменить македонским фразеологизмом «да влезе во крвта», которое буквально означает «стать плотью и кровью», но оно является слишком позитивным и не совпадает с первым контекстом, в связи с чем был выбран более нейтральный перевод.

Несмотря на то, что текст представляет собой расширенное описание без активного действия, игра слов в нем представлена достаточно широко. А она, как известно, представляет собой одну из наиболее частотных проблем при переводе художественного текста, так как является текстообразующим элементом, его самым интересным звеном. И как раз этот момент показывает профессионализм переводчика, умение показать игру, не перегрузив и не разрушив текст и не отказавшись от нее, переведя фразу без сохранения этого элемента.

В тексте романа встречается ряд таких мест, связанных, как правило, с вывесками или с газетными заголовками, которые особо задевают филологов, и в тексте лирический герой многократно выдает в себе задетого действительностью филолога. Например, “По пути была замечена вывеска “Ювелирный магазин. Лучшая цена в городе на цепи”. Город на цепи? Почему город на цепи? Город как цепная собака? Город посажен на цепь? Что это значит? Как это? Может быть, это какой-то острополитический намек? Или что?

А, это не город на цепи (ударение на последнем слоге), а цена на цепи (ударение на первом слоге). Цена на цепи. То есть цепи стоят недорого”. (1, с.18).

“По патот беше забележана табла со натпис “Продавница за златен накит. Најдобра цена во градот на синджири”. Град на синцири? Зошто град на синджири? Градот е како куче, врзано за синджир? Градот е врзан со синцир? Што значи тоа? Како тоа? Можеби тоа е некаква остра политичка алузија? Или што?

А, тоа не значи дека градот е врзан за синхир, туку цена на синцирот. Цена на синхирите. Односно синджирите чинат евтино”. (2, с.60)

В данном случае контекст обязательно должен быть сохранен, так как эта игра слов с долгим размышлением и применением конекстов к реальности. Поэтому каждый из них должен быть переведен. В

итоге был выбран вариант с полным сохранением контекста в первом случае, а дальше контексты были изменены для того, чтобы каждое из выражений подходило к игре слов.

Есть и случай, в котором, по нашему мнению, перевод оказался немного интереснее исходного контекста:

«На углу одного из домов вывеска — вертикальная надпись “Ломбард” и горизонтальная — “рылись”. Рылись. Рылись в ломбарде? В сейфах с драгоценностями? Или в чем? Может быть, это фамилия хозяина ломбарда — Рылись? Или, может быть, имя, может, у какого-то народа есть такое имя — Рылись. Рылись Альбертович. Мало ли. Почему бы и нет. Или название населенного пункта, откуда родом владелец ломбарда. Родился в дальнем глухом поселке Рылись... Потом выяснилось, что вывеска охватывает собой угол дома, и на другой стороне вывески написано “Ломбард” и “Мы от”, и мир стал чуть более устойчивым. (1, с.44)

На аголот на една од зградите има табла со вертикален натпис “Заложувалница” и хоризонтален – “рање”. ..рање. Дали зборот се однесува на заложувалницата? Или тоа има во севовите со скапоцености? Или каде? Можеби тоа е презиме на сопственикот на заложувалницата – Рање? Или, можеби име, можеби кај некој народ има такво име – Рање. Рање Албертович. Што се нема. Зашто да не. Или име на населеното место, од каде потекнува сопственикот на заложувалницата. Се родил во далечното зафрлено село Рање... Потоа излезе дека таблата со натпис го опфаќа аголот на зградата, и на другата страна на таблата е напишано “Заложувалница” и “Отво”, и светот стана малку постабилен. (2, с.144). Конечно, здесь игра слов предполагает не совсем лексически приемлемое слово, но благодаря этому все контексты получаются гораздо более забавными и эмоциональными.

Некоторые реалии трудно переводятся в связи с тем, что слово македонского языка не предполагает игры, заложенной в тексте романа. Например, так происходит с понятием «ритуальный» в значении «похоронный, погребальный»:

«Кладбище. Продажа венков, изготовление памятников, ритуальный центр “Ангел”.

Довольно странное использование прилагательного “ритуальный”. Ритуальный центр – это место, где совершаются ритуалы. Человек

приходит и заказывает за деньги какой-нибудь ритуал. Здравствуйте, а вы можете провести Дурга-пуджу?» (1, с. 15).

В тесте перевода единственной возможностью сохранить без потери смысла целый абзац было внесение понятия в скобках без изменений: «“Гробишта. Продажба на венци, изработка на споменици, центар за погребални услуги (кој овде го нарекуваат ритуален центар) „Ангел“. Доста чудно користење на придавката „ритуален“. Ритуален центар е место каде се изведуваат ритуали. Човек доаѓа и нарачува некаков ритуал за надоместок. Здраво, а можете ли да изведете Дурга-пуџа? (2, с. 51).

Таким образом, при переводе художественного произведения с русского на македонский язык, особенно современно литературного произведения с разнообразными пластами стилей и лексики, следует учитывать то, что реалии, используемые в текстах, например, советского времени, могут иметь аналоги даже при их отсутствии в словаре, а лексемы, считающиеся международными, могут оказаться неясными для читателя. Кроме того, иногда стоит пожертвовать той или иной лексемой или выражением для того, чтобы сохранить смысл текста или сложную игру слов, работающую на протяжении всего текста.

Литература

- Данилов Д. Описание города// Новый мир, 2012, № 6, с. 1-59.
- 1. Данилов Д. Опис на градот./ Превод на руски: Обухова Е.С., Шуканов Н. – Скопје, PROZART MEDIA, 2017. – 192 с.
- 2. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): учебник. М.: Высш.шк., 1990. 253 с.
- 3. Лебедев С. Портрет художника в топосе: Брянская “одиссея” Л.Добычина глазами Д.Данилова // Новый мир, 2014, № 11.
- 4. Мокиенко В. М., Сидоренко К. П. Школьный словарь крылатых выражений Пушкина — СПб.: Издательский дом «Нева», 2005 — 800 с. ISBN 5-76-54-4540-3 — С. 275

5. Руско-македонски речник/ Чундева Н., Најческа-Сидоровска М., Накев С., – Скопје, 1997, – 990 с.
6. Русско-сербскохорватский словарь: около 52 000 слов/ Ред. Б.Станкович, М.: “Русский язык”, Нови-Сад “Матица Српска”, 1988. – 986 с.
7. Степаненко Е.В. Культурологические аспекты перевода македонской драмы на русский язык (на материале пьес Горана Стефановского)/ Автореферат дисс. к.ф.н. , М., 2007. – 19 с.
8. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / Российская академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова. – 4-е изд., дополненное. – М.: Азбуковник, 1999. – 944 с.
9. Сиривля М.А., Кан В.А. Некоторые проблемы перевода художественных текстов// Lingua mobilis № 7 (46), 2013 (с. 68-74)
- 10.Фразеологический словарь современного русского языка/ М.: “Аделант”, 2014. – 512 с.
- 11.Энциклопедический словарь крылатых слов и выражений. — М.: «Локид-Пресс». Вадим Серов. 2003.

Андреј Јованчевски

Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје

ДИЈАЛЕКТИЧКОТО ПОИМАЊЕ
НА КНИЖЕВНОСТА ВО ФОРМАЛНАТА
ШКОЛА ПРЕКУ ПОИМИТЕ ФАКТ
И ЕВОЛУЦИЈА ВО КНИЖЕВНОТЕОРИСКАТА
МИСЛА НА ЈУРИЈ ТИЊАНОВ

Формализмот во светлина на општата книжевната теорија

Формалната школа, со чие настанување во втората деценија на XX век во Москва и Петербург¹ книжевната теорија ја обележува својата целосна автономија во однос на другите научни дисциплини, го означува можеби најважниот пресврт во теориското промислување на книжевноста – на нејзината инхерентна историја, на нејзината структура и развој по синхрониска и диахрониска оска, како и на нејзините внатрешни односи. Напуштањето на позитивистичкото толкување на книжевноста (толковен пристап пресаден од методологијата на општествените науки) и развивањето теориска парадигма што ги набљудува книжевните процеси како независни од другите општествени низи, го дефинираат тој пресврт.

¹ Московскиот лингвистички кружок (инициран од Роман Jakobson во 1915 г.) и ОПОЯЗ (Друштвото за изучување на поетскиот јазик, кое функционира од 1916, групирано околу Виктор Шкловски) се двете интелектуални јадра од кои се раѓа школата на рускиот формализам.

Формалистите (меѓу најистакнатите: Р. Јакобсон, В. Шкловски, Ј. Тињанов, Б. Ејхенбаум, О. Брик, В. Виноградов и Б. Томашевски) градат опсежен поимски апарат, со кој на сосема нов начин го анализираат *системот* на книжевноста и јазикот – во светлина на неговиот автономен развој. Поимите очудување, постапка, мотивација, ориентација/насоченост, заумен јазик, сказ, книжевна низа (рус. *остранение, приём, мотивировка, установка, заумь, сказ, литературный ряд*) – поими што претходно или не постојат или се невтемелени како книжевнотеориски алатки – сочинуваат само дел од теорискиот инструментариум што го создаваат формалистите, заради проучување и толкување на книжевноста и на јазикот, односно на заемодејството на инхерентните елементи и процеси на книжевно-јазичните структури.

На почетокот од векот на модернизмот, во време на тектонски поместувања во европската книжевност, формалистите се движат редум со модернистичката поетика, како пионери на новата книжевнотеориска мисла. Наспроти симболистичкото бегање од звучноста на зборот кон апстрактните идеи, активноста на формалистите се поврзува со новите појави во тогашната руска поезија, со заложбата за *самостојност на зборот* – сфатен како таков, но и како метонимија на јазикот, книжевното дело, поезијата, книжевноста. Нивната мисла за книжевноста и за јазикот, за уметноста воопшто, го отсликува радикалното новаторство на футуризмот, со чии творци и претставници формалистите биле во дослух и полемика од самите почетоци².

Револуционерноста на формалната школа во метакнижевната мисла се состои, пред сè, во одредувањето на посебниот предмет на книжевноста – *литерарноста*, како што формалистите ја именуваат есенцијата на книжевноста, произлезена од премисата дека е книжевноста јазичен факт и дека постои суштина на јазикот

² Во футуристичкиот манифест „Зборот како таков“ (рус. «Слово как таковое») од 1913 г., Велимир Хлебников и Алексеј Крученых пишуваат: „Ние сме на став дека јазикот треба да биде, пред сè, јазик и, доколку треба да потсетува на нешто, тогаш тоа би било пила или отровна стрела на дивјак.“ Формалистите во книжевната теорија ја следат поетичката програма на футуристите (разговорите на поетите со Р. Јакобсон, всушност, служеле и како основа за нејзиното пишување) – во поглед на нејзината воодушевеност и заложба за самостојното значење на зборот како таков, како и во поглед на радикалната интонација на исказот.

независна од општествените и од културните импликации. Поимот постапка (*приём*), следствено, се објаснува во корелација токму со поимот литерарност, како елементарна одлика на книжевниот текст. Постапката е зафатот, естетичкиот принцип со кој книжевната граѓа (*литературный материал*) се вообличува, се устројува во книжевно дело. Нејзината функција е да предизвика уметничко доживување, т.е. отежната и продолжена перцепција на граѓата, односно *очудување – освежување, дефамилирализација, деавтоматизација, сингуларизација, поместување во рутинското согледување на стварноста претставена во книжевното дело преку граѓата* (која се црпе од стварноста, од идеите, од книжевните конвенции итн.). Со други зборови, бинарната опозиција *граѓа : йостайка* може да се набљудува во извесна паралелност со поимскиот пар *содржина : форма*. Големата новост во формалистичкото проучување на книжевноста е во согледувањето на формата, односно постапката, како *differentia specificana* книжевноста, чија вредност се преведува во поимот литерарност. Во есејот „Најновата руска поезија“, кој Јакобсон во 1921 г. го пишува за поезијата на Хлебников, се препознаваат и ањ отфрлаат реликтите на тугите дисциплини што стојат на патот кон ваквото теориското разбирање и промислување на книжевноста:

[...] предмет на науката за книжевноста не претставува книжевноста, туку литерарноста, т.е. она што даденото дело го прави книжевно дело. Меѓутоа, досега историчарите на книжевноста главно наликуваа на полиција, која, имајќи цел да уапси определено лице, за секој случај ги приведува сите што ќе ги затекне во станот, а исто така, и оние што случајно минувале по улицата. Така и на историчарите на книжевноста сè им е добредојдено – битот, психологијата, политиката, филозофијата. Наместо наука за книжевноста, се создавал конгломерат од примитивни дисциплини. [...] Ако науката за книжевноста сака да стане наука, таа мора да ја признае „постапката“ како свој единствен „херој“.

Поставувајќи ја формата, т.е. постапката на првостепена позиција наспроти традиционалното сфаќање на содржината (темата, фабулата, елементите и отсликувањето на стварноста) како примарна, формалистите прават голем исчекор во книжевната теорија – таа за првпат добива контури и значење на автономна дисциплина, која

книжевноста ја проучува како засебна системска низа, со своја суштина и со сопствен закономерен развој, условен од внатрешните односи, а не од вонкнижевни фактори. Со постулатите на својот теориски систем, рускиот формализам ја задолжува целата книжевна теорија на XX век и може да се смета како клучна референтна точка во однос на која сите натамошни теориски школи ги градат своите интерпретативни системи.

Поимањето на книжевната историја во формалната школа

Среде теориските поместувања што ги прават, формалистите воведуваат и промовираат и едно ново поимање на *историјата на книжевноста*. Теориското решение на проблемот на историскиот развој на книжевноста, воден од намислата да се создаде самостојна книжевна наука, се карактеризира не само со нова и конзистентна терминологија туку и со нов метод на проучување на книжевната дијахронија, кој му дава централна важност на процесот на *книжевна еволуција*. Станува збор за автономен, внатрешно условен, скоковит процес на непрекинато менување и заменување на книжевните форми. Наместо надворешните, вонкнижевни околности, фактори и влијанија, формалната школа ги изучува и ги објаснува механизмите на внатрешниот развој на книжевноста, кој го имплицира постоењето и дејствувањето на иманентни закони, кои потекнуваат од специфичната природа на книжевноста. Ваквата концепција на книжевна еволуција што формалистичката теорија ја гради, влегувајќи во полемика со дотогашните традиционални толкувања на книжевната историја, добива посебно значење ставена врз фонот на тогашниот нагласен антиисторизам во западната (англиска и американска) наука за книжевноста. Кaj формалистите откриваме нов пристап, ново читање на книжевната историја, ослободно од недостатоците на традиционалниот историзам.

Формалната школа прави специфично поврзување на теорискиот и историскиот аспект на книжевната наука. Токму споменатото теориско јадро – поимот на литерарноста – се поставува во основата на историското разбирање на книжевноста „како „разликувачки квалитети“ на уметничкото дело од книжевната традиција и јазичниот систем на чија заднина делото се перципира“ (Ribnikar-Perišić 44).

Литерарноста и нејзиниот развој по принцип на контраст во однос на традицијата го придвижува процесот на *книжевна еволуција*. Со ова, новиот модел на книжевноисторискиот развој што го конструираат формалистите ја става книжевноста во *дијалектичка йерсиектива*. Книжевниот развој, одтас перспектива, нужно подразбира непрекината динамика, која се одвива преку смена на формите по оската центар-периферија. Ваквата смена ја движат принципите на *канонизација* и *деканонизација* на книжевните појави. Канонизацијата претставува поместување на жанровите или стиловите од периферијата на системот кон неговиот центар, додека деканонизацијата се одвива по обратната спрета – изместување, оттргнување на некоја форма од системскиот центар, нејзино оддалечување и декомпозиција кон маргините. Станува збор за постојан процес на дијалектичка смена на старото со новото. Притоа, како што пишува Шкловски, „новата форма не се појавува за да изрази нова содржина, туку за да ја замени старата форма, која го има изгубено својот уметнички карактер“ (Шкловский 31). Со ваквите искази се омеѓува теорискиот простор на формалниот метод во однос на психологизмот и категориите на другите вонкнижевни толкувања.

Книжевната традиција, сфатена како динамичен систем на жанровите, е подложна на еволуциски промени преку пронаоѓање нови форми и користење на старите форми во нова функција. На тој начин секое уметничко дело се гради како паралела и спротивност на некаков образец. Улога на катализатор во тој процес на смена на жанровскиот канон игра пародијата. Пародијата врши промена на функцијата на текстот преку подражавање на неговата форма, со посебен акцент на аспектите на неговата автоматизираност. Покрај пародијата, постапката на очудување (*осирпанение*) се позиционира, исто така, на централно место во динамиката на книжевниот развој – таа станува цел на уметноста, цел да се создаде ново видување, отежната и продолжена перцепција, а не препознавање на книжевната граѓа. Таа насоченост, отелотоворена во конкретни книжевни постапки, оди наспроти она што е дотогаш познато како книжевна конвенција и со самото тоа ја движи историјата на книжевноста по дијалектички пат.

Книжевниот факт и книжевната еволуција кај Јуриј Тињанов

Јуриј Тињанов – еден од темелниците на формалната школа – низ целото свое теориско дело, во повеќе есеи, ги разгледува прашањата поврзани со книжевната еволуција³. Историското проучување на книжевноста кај него ја следи споменатата идеја за дијалектички развој. Двигател на книжевната еволуција е паралелното дејствување на процесите на канонизација и деканонизација: „Развојот на книжевноста Тињанов го толкува како непрекината дијалектичка смена на книжевните системи или, поточно, како дијалектичка смена на различни принципи во конструирањето на книжевните системи“ (Ribnikar-Perišić 188). Тињанов нè воведува во проблемот на книжевноисториската дијалектика поаѓајќи од постоењето и поимањето на *книжевниот факт*, при што манифестно ги отфрла неговите статични теориски дефиниции. Во неговиот систем книжевниот факт не се разгледува како петрифицирана категорија, без разлика дали како факт се зема одреден структурен елемент на книжевното дело, на книжевниот жанр, на книжевната тенденција или на нешто друго. На самиот почеток од есејот „Книжевниот факт“, Тињанов ја критикува и ја отфрла можноста на книжевниот факт да му се даваат фиксни, перенијални одредби:

Теоријата на книжевноста упорно се натпреварува со математиката во исклучително цврстите и сигурни, статични дефиниции, заборавајќи дека математиката се заснова на дефиниции, додека во теоријата на книжевноста дефинициите не само што не служат како основа туку се трајно променлива последица на еволутивниот книжевен факт (Тињанов 11).

Живиот книжевен факт, како што уште го нарекува, е променлив од епоха до епоха, но уште поважно е дека патот на неговиот развиток воопшто не е сталожен и не се одвива по праволинискиот колосек на некаква традиција, туку е скоковит. „Не планска еволуција, туку скок; не развој, туку изместување“ (Тињанов 12) – со манифестен тон пишува Тињанов. Историјата на книжевноста кај него не се разгледува

³ Во овој есеј гиставам во фокус – поради нивната елаборативност – есеите „Книжевниот факт“ (1924) и „За книжевната еволуција“ (1927). Цитатите се според мојот превод на овие текстови во книгата: Јуриј Тињанов, *Факт и еволуција: книжевносот, јазик, филм* (Скопје, 2018).

како панорама на спокојни и хармонични промени на периферијата, каде што едно јадро секогаш останува стабилно во центарот на промените, туку таа се исцртува во остри развојни прекршувања. Во тој процес не исчезнуваат само границите на книжевноста, нејзината *периферија*, туку и самиот *центар*. Со ваквото концепцијско позиционирање сосема се поништува опасноста формалистичкиот метод да биде доведен во корелација со сувопарниот механички модел на историзмот. Тињанов недвосмислено подвлекува дека во неговото толкување на книжевната еволуција „не станува збор за една исконска, наследна струја што се движи и еволуира во центарот на книжевноста, додека по работите се насобираат нови појави – не, овие нови појави го заземаат токму самиот центар, додека центарот се преместува кон периферијата“ (Тињанов 15).

Невозможноста да се даде статична дефиниција на книжевниот факт Тињанов ја покажува врз примерот на *жанроӣ* како книжевен факт. Неизбежното „изместување“ на жанрот низ времето, според него, се одвива по искршена линија, на сметка токму на „темелните“ (разликувачки) жанровски обележја (на пр. раскажувањето во епот, емоционалните искуства во лириката), додека она што го задржува жанровскиот континуитет се токму „второстепените“ (резултативни) обележја (на пр. физичкиот обем на текстот). Ова значи дека дијалектичноста на развојот задира длабоко не само во генералниот систем на книжевноста туку и во структурата на секој поединечен книжевен факт, дејствувајќи преку замена на периферијата (второстепеното обележје на жанрот) со центарот (примарното обележје што отпаѓа од поимот на жанрот).

Врз примерот на Пушкиновата поема, која прави „истап од системот“, односно, според своите основни карактеристики, суштински го изневерува дотогашниот поим на жанрот поема, Тињанов ја демонстрира безуспешноста на секој обид да му се даде единствена, статична дефиниција на жанрот, која би ги опфатила сите негови појави. Жанрот им се измолкнува на сеопфатните дефиниции, бидејќи постојано се изместува, го менува своето значење и губи или стекнува значајност во различните модалитети на книжевниот систем. Жанровската колебливост е толку суштинска, што дури и фрагментот (одломката) на даден жанр во одредени околности може да се утврди како засебен жанр, односно како нов

книжевен факт. Жанрот, значи, „настанува (од истапите и зачетоците во други системи) и се распаѓа претворајќи се во рудименти на други системи“ (Тињанов 14). Слично, трансформацијата на метричноста на поезијата во неметричност, односно на неметричноста на прозата во метричност, води кон елементарно разместување во јадрените одредби на книжевните видови, со што се покажува дека книжевниот факт во целост е подложен на постојана еволуција, која по својата природа е дијалектичка. Принципот важи и за постапките што ја одредуваат поетиката на одредени епохи:

Заумот отсекогаш постоел – во јазикот на децата, на сектите итн. – но, дури во нашето време станал книжевен факт итн. И обратно, она што денес е книжевен факт, утре станува обичен битов факт, исчезнува од книжевноста. Шарадите и логографите се за нас детска игра, но во епохата на Карамзин, со тогашното истакнување на книжевните ситници и игрите со постапките, биле книжевни жанрови (Тињанов 15).

Тезата за дијахрониската нестабилност, односно за непрекинатата дијалектичката еволуција на постапката, жанрот или видот (книжевниот факт воопшто), Тињанов ја зацврстува пишувајќи за промената на литерарноста и вонлитерарноста на одредени жанрови во различни историски раздобја, користејќи ја теориската основа на формализмот (концептот на литерарноста). Тој пишува за единствената легитимна каузалност на книжевната еволуција – трансформацијата на литературното во нелитерарно, на канонското во периферно, и обратно. Така, на пример, ја следи деградацијата на одата од највисок жанр до пригодна песна наспроти издигнувањето на писмото во центарот на литературното преку развивањето на епистоларните жанрови. Истиот процес Тињанов го препознава и во случајот на мемоарот, дневникот, баладата, романот, како и другите книжевни жанрови. Не со сталожен континуитет, туку преку „борба и смена“ – така се одвива нивниот засебен и заеднички развој.

Рамката во која се објаснува ваквата дијалектичка динамика ја формираат поимите *граѓа* и *конструктивен фактор*. Конструктивниот фактор е оној што ја устројува граѓата и, соодветно, го одредува нејзиниот предзнак. Како и во другите говорни конструкции, конструктивниот фактор во книжевноста влијае врз граѓата

(која е заедничка за многу системи), претворајќи ја во книжевна. Клучот лежи во оформувањето или, како што вели Тињанов, во „деформацијата“ на граѓата – за таа да добие нова, книжевна форма. Конструктивниот фактор во книжевноста ја претвора во книжевна граѓата што под дејство на друг конструктивен фактор е некнижевна. Со други зборови, граѓата му се потчинува на конструктивниот фактор и, надвор од односот со него – таа воопшто не постои. Граѓата на заумниот јазик и епистоларната книжевност, во таа смисла, потекнува од нешто што ѝ претходи на книжевноста (заумот го среќаваме во детските броенки, древните гласали и мрморењето на мистиците, а епистоларноста како појава постои низ целата историја на меѓучовечката преписка), но конструктивниот фактор на книжевноста, во даден контекст ги впрегнува во својот систем и – доделувајќи им книжевна функција – ги трансформира во книжевни факти. Како најопшти, стожерни конструктивни фактори на кои граѓата им се потчинува во книжевноста, Тињанов ги одредува ритамот во поезијата и сижето во прозата.

Сепак, ниту односот на граѓата и конструктивниот фактор во дијалектичкиот развој на книжевноста не останува изолиран во историските проекции. За да биде динамично, заемодејството на конструктивниот фактор и граѓата мора постојано да биде разновидно, да се колеба, да се видоизменува. Непрекинатата динамичност на еволуцискиот процес подразбира дека секој динамичен систем се автоматизира и ја предизвикува појавата на спротивниот конструктивен принцип. Тоа е уште една перспектива од која Тињанов го опишува формалистичкиот модел на книжевната еволуција.

При анализата на книжевната еволуција ги среќаваме следниве етапи: 1) во односот кон автоматизираниот принцип на конструкција, дијалектички се оцртува спротивниот конструктивен принцип; 2) се одвива неговата примена – конструктивниот принцип си бара најлесна примена; 3) се проширува на најголема маса појави; 4) се автоматизира и предизвикува спротивни принципи на конструкција. Во епохата на распаѓање на централните, доминантни тенденции, дијалектички се оцртува новиот конструктивен принцип. Големите форми, автоматизирајќи се, го нагласуваат значењето на малите форми (и обратно) (Тињанов 22).

Ниту книжевната личност на авторот не е одмината од општата дијалектика на книжевниот систем. Овде е важно да се нагласи дека Тињанов застанува во јасна опозиција на воведувањето на психолошката индивидуалност на авторот во дијалектичката анализа на неговото дело. Психолошката генеза на книжевните дела (на тематски и на структурен план) е ирелевантна, туѓа за книжевната наука, па Тињанов се противи на нејзиното подметнување во разговорите за *книжевнайа генеза* на појавите. Поаѓајќи од премисата дека „моментот на генезата во истражувањето на книжевната еволуција има сопствено значење и сопствен карактер“ (Тињанов 38), тој ги дава основите за поимањето на внатрешниот (имплицитен) автор, важни за натамошната теорија на XX век, кои по половина век доведуваат до радикалната теза за смртта на авторот. За него е важна книжевната, неемпириска личност на авторот, која постојано се менува под притисок на инхерентните законитости на книжевниот систем.

Авторската индивидуалност не е статичен систем, книжевната личност е динамична, исто како и книжевната епоха со која и во која се движи. Таа не е нешто како затворен простор во кој се наоѓа нешто, туку посекоро е испрекршена линија, прекршувана и насочувана од книжевната епоха (Тињанов 18).

Во есејот „За книжевната еволуција“ Тињанов централно значење му дава на поимот *систем* во светлина на воспоставениот дијалектички еволутивен вид. Тој ги набљудува книжевното дело и книжевноста општо како систем и од таа позиција зборува за инхерентната детерминираност на поединечните елементи во структурата на внатрешните односи.

Само врз оваа темелна согласност може да се изгради книжевна наука која нема да го разгледува хаосот од разновидни појави и низи, туку нив ќе ги проучува. [...] Треба да се изврши аналитичка обработка на поединечните елементи на делото, сижето и стилот, ритамот и синтаксата во прозата, ритамот и семантиката во стихот итн. за да се увериме дека апстракцијата на тие елементи како *рабоица хипотеза* е допустлива во одредени подрачја, но и дека

сите тие елементи се *во сооднос едни со други* и наоѓаат во заемодејство (Тињанов 39–40).

Во светлина на ваквата определба на книжевноста, Тињанов го воведува клучниот поим на *конструктивната функција*, кој значенски го покрива соодносот на секој елемент со другите елементи во книжевното дело, сфатено како систем. Поради сложената на системските односи и заемодејства, таквата функција претставува, исто така, сложен поим и ги опфаќа поткатегориите *автографија* и *синфункција*, кои ги покриваат односите на еден елемент со сличните елементи од други системи (дела, епохи итн.) и со другите различни елементи на дадениот систем, соодветно. Невозможно е елементот да се набљудува надвор од овој комплекс, бидејќи функцијата е примарна и токму таа го врзува поединечниот елемент за целината на системот. Во таа смисла, Тињанов го отфрла и изолираното, „иманентно“ проучување на книжевното дело, надвор од неговиот сооднос со книжевниот систем. Таквата апстракција во пристапот кон делото ја става на исто рамнеште со апстракцијата на неговите поединечни елементи. Литерарноста на книжевното дело, како и секој книжевен факт, „зависи од неговата диференцијална вредност (т.е. од соодносот со книжевната или со вонкнижевната низа), со други зборови – од неговата функција“ (Тињанов 41–42). Така, на пример, писмата или дневниците во одредени епохи се книжевен, а во други епохи – битов факт. Во таа смисла, *автоматизацијата*, како процес што ја предизвикува деканонизацијата на книжевниот факт, се однесува токму на промената на неговата конструктивен функција. Со ваквата елаборација Тињанов сака да покаже дека е невозможно некакво разгледување на книжевните појави надвор од нивниот сооднос. Еволуцијата и диференцијацијата на соодносите и формите, всушност, ја сочинува општата книжевна еволуција.

Навраќајќи се кон проблемот на авторот, Тињанов ја објаснува неговата споредна улога во однос на конструктивната функција. Преку примери од руската книжевност, тој покажува дека авторовата намера може да биде само „фермент“ наспроти примарноста на конструктивната функција, дека идејата за творечка слобода во стварноста ѝ отстапува место на творечката нужност. Според тоа, Тињанов го отфрла „повлекувањето каузален мост од авторовите средина, бит и класа кон неговите дела“ (Тињанов 52), за сметка на

„ориентацијата“ на говорната функција во даден период. Тој ја отфрла телескопската примеса, намерата, од „ориентацијата“ на говорната функција. Појавувањето на исти митски претстави во сосема оддалечени култури (на пр. митот за Прометеј кај јужноамериканските племиња без античко влијание), ја открива книжевноеволуциската конвергенција, која е независна од влијанието на авторовата намера и го депласира хронолошкото прашање „кој прв“. Ваквото поимање на книжевната генеза, како и идејата за општиот дијалектички сооднос, корелација на составните елементи на книжевниот систем, го антиципира концептот на интертекстуалност, кој се појавува подоцна во книжевната теорија.

Во соодносот на елементите на книжевниот систем важен е и поимот *доминантна*, кој Тињанов го воведува за да ја одреди групата елементи што, со својата истакнатост над другите, влијае врз нив и ги оформува, односно ги деформира. Со други зборови, заемодејството на сите елементи во системот не е рамноправно. Доминантата во системот на видот, на жанрот или на делото, како и канонот во општокнижевниот систем, се менува дијалектички. Така, на пример, она што е основна доминанта на поезијата (ритамот), престанува да биде доминанта во вонметричкиот систем на слободниот стих.

Последното ниво на дијалектички сооднос што се наметнува како проблем е, се разбира, односот на книжевниот систем со другите јазични системи (пред сè, битот). Иако формалната школа се потпира врз идејата за инхерентна еволуција на книжевноста, зборувајќи за интеракцијата со вонкнижевната граѓа преку конструктивниот принцип, се објаснува и дијалектичкиот однос со надворешните системи, без да се изневери основната премиса на формализмот. Така, Тињанов се осврнува и на тој однос во заклучокот од есејот „За книжевната еволуција“:

Резимирам: проучувањето на книжевната еволуција е возможно само ако кон книжевноста се однесуваме како кон низа, како кон систем кој е во сооднос со други низи и системи и е условен од нив. Разгледувањето мора да поаѓа од конструктивната кон книжевната функција, од книжевната кон говорната. Тоа мора да го разјасни еволуциското заемодејство на функциите и формите. Еволуциското проучување мора да поаѓа од книжевната низа кон најблиските низи во сооднос, а не кон далечните, колку и да се чинат важни (Тињанов 54).

Со ваквата – кондензирана и кохерентна – елаборација на проблемот на книжевната еволуција, Тињанов се истакнува како клучен автор на формалната школа во однос на едно од најважните прашања за нејзината поетика: книжевната историја. Тој систематично ја разработува концепцијата за книжевната еволуција како *смена на системи*, преку постојан дијалектички сооднос меѓу системските делови, односно како постојана промена на функциите и формалните елементи. Со тоа тој го растоварува бремето на дотогаш доминантниот проблем на традицијата во книжевноисториските промислувања и ги поставува координатите на новото теориско проучување на книжевната еволуција.

Библиографија

- Тињанов, Јуриј. *Факт и еволуција: книжевност, јазик, филм*. Прев. Андреј Јованчевски. Скопје, 2018.
- Тынянов, Юрий Николаевич. *Архаисты и новаторы*. Ленинград, 1929.
- Хлебников, Велимир, Алексей Кручёных. *Слово как таковое*. Санкт-Петербург, 1913
- Шкловский, Виктор Борисович. *О теории прозы*. Москва, 1929.
- Якобсон, Роман. *Новейшая русская поэзия*. Прага, 1921.
- Burzyńska, Anna, Michał Paweł Markowski. *Teorie literatury XX wieku*. Kraków, 2006.
- Ribnikar-Perišić, Vladislava. *Ruski formalizam i književna istorija*. Beograd, 1976.

Кикило Наталья Игоревна
МГУ им Ломоносова

ОСОБЕННОСТИ МЕТОДИЧЕСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ КУРСОВ РКИ В МАКЕДОНСКОЙ АУДИТОРИИ (ПРОДВИНУТЫЙ ЭТАП): ИЗ ОПЫТА ПРЕПОДАВАНИЯ

Для успешного преподавания любого языка невозможно не учитывать основные характеристики аудитории учащихся (родной язык, уровень владения русским языком, задачи и цели учащихся, лингвокультурные особенности коммуникации и.т.д.) Именно они часто определяют методическую организацию обучения. В нашем докладе будут проанализированы особенности преподавания РКИ македонцам в группе продвинутого этапа, которая была сформирована в рамках бесплатных семестровых курсов, организованных Русским центром при Университете Свв. Кирилла и Мефодия в г. Скопье. Особое внимание будет уделено описанию специфических трудностей учащихся данной группы в освоении различных видов речевой деятельности: говорение, письмо, аудирование, чтение.

В 2016 году в г. Скопье в Русском центре при Университете свв. Кирилла и Мефодия были открыты бесплатные курсы русского языка для всех желающих познакомиться с Россией, ее культурой и языком. Учебный план курсов включал в себя два академических часа в неделю для групп начального, среднего и продвинутого этапов,

то есть в среднем семестровый курс включал в себя 24 ак. часа. Цель данного проекта – дать курсистам базовые языковые знания и речевые умения, которые бы мотивировали их интерес к России, ее культуре и традициям.

Методическую организацию обучения любому иностранному языку во многом определяют основные характеристики аудитории учащихся [1]:

- родной язык учащихся;
- уровень владения русским языком;
- цели обучения РКИ и личная мотивация учащихся;
- возрастной и количественный состав группы;
- лингвокультурные особенности коммуникации в данной аудитории и т.д.

Преподаватель перед началом работы с новой группой всегда проводит прогнозирование по этим параметрам, чтобы курс получился продуктивным и отвечал как целям учебной программы, так и личным мотивам и ожиданиям учащихся. Особенно занимательным получился состав группы продвинутого этапа македонских курсистов, ставший причиной определенных трудностей учебного процесса, которые, впрочем, только вдохновляли самих курсистов и преподавателя на их преодоление. Состав курсистов продвинутого этапа условно можно разделить на три подгруппы:

1) **несбалансированные билингвы** с языковой парой македонский-русский; в эту группу входили курсисты, один из родителей которых был носителем русского языка и передал его ребенку в кругу бытового общения, а также македонцы, которые в силу разных обстоятельств провели детство в России, Белоруссии или Узбекистане и впоследствии уже во взрослом возрасте переехали на родину в Македонию;

2) **македонские студенты-русисты**, получающие помимо языковых курсов системное филологическое образование по специальности «русистика» в Университете им. свв. Кирилла и Мефодия;

3) македонцы, которых условно можно назвать **«самоучками»**, поскольку русский язык является для них приобретенным, благодаря

разным обстоятельствам они учили язык «на слух», в языковой среде, путешествуя или работая в России, при этом их обучение можно охарактеризовать как «стихийное», не содержащее системного представления о структуре языка.

Все три подгруппы объединяли сформированные основные речевые навыки, однако разница в знаниях языковой системы русского языка, в навыках письменной речи и наличии фоновых знаний о культуре и жизни России между подгруппами была очень существенной, и целью курса стала необходимость эту разницу сократить. При этом сами курсисты в опросе о мотивации отвечали, что для них курсы в Русском центре – это «возможность общаться с носителем языка и поддерживать русский в активном состоянии». То есть мотивация курсистов была сосредоточена скорее на развитии навыков говорения, в меньшей степени – на письме, аудировании и чтении.

Соединить цели курса с пожеланиями самих учащихся помогло пособие Коротковой Ольги Николаевны и Одинцовой Ирины Викторовны «Загадай желание» [2], выстроенное из четырех тематических блоков («Что в имени тебе моем», «Дела школьные», «Деловая женщина», «Раз в крещенский вечерок») со сквозным сюжетом и героями. Пособие ставит акцент, прежде всего, на активизацию навыков устной речи, расширение словарного запаса с учетом особенностей русской разговорной речи (экспрессивная лексика, разговорные клише, широкий спектр синтаксических и интонационных конструкций), а также формирование речевого поведения учащихся в разных ситуациях общения, т.е. задания, связанные с речевым этикетом, языком жестов и т.д. Материал учебника содержит задания, в которых учащимся предлагается сравнить речевое поведение русских с представителями других национальностей и их собственной, развивая не только речевую, но и социокультурную компетенцию курсистов. Тексты учебника дополнены грамматическими заданиями на базе

лексического материала тематического блока, которые нацелены на закрепление уже сложившейся языковой системы у учащихся.

Работа над навыками говорения имела свои сложности для каждой из подгрупп. В подгруппе билингвов главным препятствием становилась агрессивная интерференция в речи, которая порождала калькирование македонских слов и конструкций в русском языке, не присутствующее в языке двух других подгрупп, например:

- *Мои друзья отнесли меня на Водно вместо отвезли/отвели (мак. Моите ѹријаїтели ме однесоа на Водно);*
- *Я стою в восемь часов вместо встаю (мак. Станувам во осум часої);*
- *Моя сестра вас поздравляет, она сейчас в Швеции вместо передает привет (мак. Сесїра ми ве йоздравува, сєѓа е во Шведска).*

Подгруппа студентов-руsistов имела ограниченный набор словаря и меньшее знакомство с реалиями русской жизни, в отличие от двух других подгрупп, активная работа с которыми значительно углубляла и закрепляла словарный запас студентов и их фоновые знания.

У третьей подгруппы курсистов, энтузиастов, самостоятельно осваивавших русский язык в среде, связанные высказывания монологического характера вызывали большие трудности, чем у подгруппы билингвов и филологов-руsistов, поскольку предыдущий опыт коммуникации на русском языке ограничивался диалогическим режимом. Поэтому курсисты третьей подгруппы для тренировки монологической речи делали проектные задания-презентации, которые тематически были связаны с интересующим их аспектом русской культуры (примеры названия презентаций: «Праздники России, о которых македонцы понятия не имеют»; «Самый русский фильм в советской и российской кинематографии»).

На этапе проработки грамматического материала выявлялись трудности оперирования терминологией, которая была малознакома подгруппе билингвов и «самоучек», но не вызывала вопросов у подгруппы студентов-филологов. Предложно-падежное управление новых глаголов вводилось с помощью параллелей с уже знакомыми студентам конструкциями. В то время как для подгруппы студентов-

филологов фраза «глагол *славиться* употребляется с творительным падежом» давала информацию об употреблении слова, для двух других подгрупп работало сравнение глагола *славиться* с конструкцией *известен + кем? чем? (талантОМ, работОЙ)*, которая уже автоматизирована в речи курсистов. Для повышения языковой грамотности группы вводились задания на определение функции словоформы в предложении, восстановление видовой пары глагола и.т.д.

Отсутствие системы взаимосвязанного обучения на предыдущих этапах освоения русского языка как иностранного создавало еще одну немаловажную сложность в методической организации обучения группы продвинутого этапа: курсисты из подгруппы билингвов и «самоучек» не владели развитыми навыками письма на русском языке, фонетический образ слова часто не имел связи с графическим. Морфологический принцип русской орфографии, который обычно учащиеся начинают осваивать с элементарного уровня, не был знаком большей части группы. Ситуацию усугублял фонетический принцип орфографии македонского языка, который создавал базу для сильной интерференции написьме на русском языке, например:

- отражение на письме качественной редукции гласных: *мясо*, но *мисной*;
- смешение на письме инфинитивных форм возвратных глаголов и глагольной формы 3 лица единственного числа: *молоди́ться*-*молоди́ться*;

Поэтому в план занятий продвинутой группы были также включены упражнения, нацеленные на корректировку русской орфографии. Упражнения включали как лексический материал элементарного уровня (слова и выражения: *легко, пожалуйста, добрый день*), так и материал продвинутого этапа из учебного пособия «Загадай желание». Качественный разрыв между навыками говорения и письма порождал у курсистов механизм ложной оценки собственных

знаний, поскольку не раз на занятии возникало обсуждение, что обучение письму не является обязательным, поскольку современные программы Microsoft Word или Google, как и все мессенджеры умеют распознавать орфографические ошибки и предлагать правильный вариант. Однако желание получить сертификат Русского центра об удачном прохождении курса русского языка продвинутого этапа давало должную мотивацию курсистам овладеть всеми четырьмя видами речевой деятельности на соответствующем уровне.

Описанные выше трудности определяли методическую организацию курса и подачу материала. На занятиях, помимо учебного пособия, студенты активно приветствовали работу с аутентичными материалами, тема которых находила связь с тематическими блоками учебника. На примере работы с текстом интервью мы покажем, как реализовывалась работа над описанными проблемами такого пестрого состава группы. Герой интервью – иностранец, который делится с журналистом популярного русского издания «Афиша» о жизни и бизнесе в Москве. В тексте жирным шрифтом выделены слова и выражения, над которыми будет проведена работа в лексических послетекстовых заданиях, нижним подчеркиванием выделены сложные орфографические и пунктуационные случаи в тексте.

Практическая часть

Задание 1. Прочитайте текст интервью [3] и выполните послетекстовые задания.

Раз в две недели «Город» разговаривает с московскими экспатами, которые по-своему смотрят на достоинства и проблемы города.

Ханс Кулеман

Откуда приехал: Амстердам

Кем работает: владеет эвент-агентством и баром

«Я впервые приехал в Москву в 1989 году. Занимался тогда маркетингом, и меня пригласили работать на телевидении — **налаживать** продажу рекламы. С тех пор более-менее постоянно живу здесь. Помимо рекламы я начал вести также программную сетку на РТР — ставил сериалы, передачи «Футбол без границ». Конечно, жизнь была непростой, и рынок был совсем неразвит, но страна тогда была более **беззаботной** и открытой всему. Сейчас все очень **упорядочено**, все всё время заняты, и главное, что интересует людей, — деньги.

В 90-х было множество вещей, которые **удивляли** иностранцев. Например, чтобы позвонить в Голландию, надо было пойти на телеграф, заказать звонок, а потом ждать еще три дня, пока линия освободится и тебя соединят. Но мы придумали, как сделать так, чтобы нас быстро соединяли, — подарили девушкам-телефонисткам заграничные губные помады и нижнее белье. Надо было **подстраиваться под систему**.

В 1998 году, несмотря на кризис, я принял решение остаться. Сейчас у меня **собственная** компания — мы занимаемся организацией мероприятий, открытием ресторанов и баров. А три с половиной года назад я открыл **собственный** бар. Я назвал его De Nachtwacht — «Ночной дозор», потому что всё-таки одна из главных ассоциаций, которая возникает у людей с Голландией после травы и тюльпанов, — это живопись, Рембрандт и Ван Гог. К тому же это название с голландского можно перевести и как «Ночь ждет».

Я никогда не планировал открывать свое **заведение**, но случайно нашел помещение с видом на Патриаршие пруды, и оно мне очень понравилось. Здесь **уютно**, настоящий Амстердам. Раньше тут работало туристическое агентство, **пришлось** менять весь интерьер. Зато на все **обустройство** у меня ушло всего три с половиной недели. Открыть свое место непросто, но мне было легче с моим опытом в этой сфере.

В Москве очень не хватает таких маленьких баров. Проблема, конечно, в деньгах. При существующей системе ты просто не можешь зарабатывать — все уходит на содержание. Если же ты **ведешь бизнес в обход правил**, то тратишь деньги на **взятки**. Поэтому главное **искусство** в этом бизнесе — просто его не потерять. Это место слишком маленькое, чтобы получать прибыль, — в пятницу

у нас **битком**, и мы попросту не можем вместить больше людей. Но мы, по крайней мере, **не уходим в минус** — при том, что делаем все по правилам.

Когда мы только открылись, нам говорили, что в *Nachtwacht* будут ходить только иностранцы, потому что русские не привыкли к барам такого формата. Сейчас у нас поровну русских и иностранных посетителей — бывают люди отовсюду, это же Патриаршие. Многие заходят **пропустить стакан** перед плотным ужином в каком-нибудь соседнем ресторане. Конечно же, ходит много голландцев, и со временем моё заведение стало **в некотором роде** баром голландской диаспоры. Часто приходят по воскресеньям — смотреть голландский футбол.

Патриаршие — дорогой район, что вовсе не значит, что живут здесь исключительно богатые. К нам, например, заходит очень простая пара пожилых людей, которые живут где-то рядом. Да и цены у нас, по сравнению со многими местами вокруг, вполне доступные. Приходят к нам **в первую очередь** ради атмосферы. Как-то раз во всем районе Патриарших минут на сорок погас свет. Наверное, в других ресторанах и кафе недовольные люди повскакивали со своих мест, но мы вынесли в зал свечи, и получился замечательный вечер. Случился момент единения, и все стали заказывать еще больше вина, чем обычно.

В последние годы **качество жизни** в Москве сильно изменилось. Она стала **шикарным** городом с массой хороших ресторанов и магазинов, в которых можно купить что угодно. Из-за конкуренции сервис становится все лучше. Конечно, по-прежнему тут много дорогих мест, но ведь москвичам нравится демонстрировать, сколько они могут потратить.

Мне больше всего в русских нравится их гостеприимство, дружба, которая возникает между людьми. Здесь очень важны человеческие отношения, совсем не так, как у нас в Голландии. Однако Россия теряет **семейные ценности**: здесь **нездоровое общество**, многие **семьи неполные**, и дети в них вырастают несчастными, особенно у богатых родителей. Эта страна построена на женщинах. Где еще в мире вы увидите, чтобы женщина одна растила ребенка, пока мужчины зарабатывают деньги и тратят их на любовниц?

Европейцам в Москве живется комфортно — даже несмотря на то, что их положение сейчас меняется. Россия постепенно **избавляется** от иностранцев: русским кажется, что они уже всему научились и **могут обойтись сами**. Вредна такая самонадеянность, в любом городе нужны **приезжие** люди. Хотя бы в качестве элемента, который соединяет Москву с остальным миром».

Последекстовые задания

Задание 2. Ответьте на вопросы.

1. Зачем Ханс приехал в Россию?
2. Чем занимается фирма Ханса?
3. Почему его бар называется «Ночной дозор»?
4. Почему в Москве проблемно держать маленький бар? Какие сложности он описывает?
5. Какие люди заходят в бар Ханса? Что привлекает людей в баре Ханса? Каких принципов Ханс придерживается?
6. Что Ханс думает о ресторанном бизнесе в Москве?
7. Как он относится к русским людям и к москвичам в частности? Как вы думаете, ему нравится жить в России? Как, по впечатлениям Ханса, изменилась Москва с девяностых годов? Вы согласны с ним?

Грамматика

Задание 3. Вставьте необходимый по смыслу союз. Обратите внимание на пунктуацию в сложных предложениях. Объясните правило постановки запятой.

- а) Россия была открытой и беззаботной страной, _____ кризис и неразвитую экономику.
- б) _____ ты хотел позвонить в Голландию, _____ тебе нужно было пойти на телеграф.

- в) Владелец заведения должен иметь свои принципы, _____ бар работал хорошо.
- г) _____ ведёшь бизнес не по правилам, _____ нужно платить взятки.
- д) Наш бизнес не уходит в минус, _____ мы делаем всё по правилам.
- е) _____ мы открыли наш бар, к нам ходили только иностранцы.
- ж) Я общаюсь с гостями, _____ людям приятно приходить в бар, _____ они лично знакомы с владельцем.
- з) Русские официанты начинают шептаться, _____ в бар заходит знаменитость.
- и) Женщина одна растит ребёнка, _____ её муж зарабатывает деньги и тратит на любовниц.
- к) В Голландии личные отношения _____ важны, _____ в России.
- Союзы:** 1. если..., то... ; 2. так же, как и...; 3. потому что...; 4. хотя...; 5. пока...; 6. несмотря на (что? В.п.) ...; 7. чтобы....; 8. где....; 9. как только...; 10. когда....;

Задание 4. Вставьте союз *который* в соответствующей форме.

- а) У нас есть клиенты, _____ приходят несколько раз в неделю.
- б) У меня собственная компания, _____ занимается организацией мероприятий.
- в) Маленький бар – это формат, к _____ русские не привыкли.
- г) Патриаршие – это богатый популярный район, в _____ живут и иностранцы, и обычные русские люди.
- д) В баре есть своя особенная атмосфера, благодаря _____ посетители бара возвращаются сюда снова и снова.
- е) Москва стала шикарным городом с большим количеством отличных магазинов, в _____ можно найти что угодно.

Задание 5. Определите вид глаголов, встретившихся в тексте интервью, и напишите к ним видовую пару.

Например: Приехать (в Москву) ____ - _____

Приехать (в Москву) _Совершенный вид (СВ)_ - _Приезжать _НСВ_

1. Заниматься (маркетингом)____ - _____
1. Налаживать (продажи, бизнес)____ - _____
2. Удивлять (подходом к жизни) ____ - _____
3. Подстраиваться (под систему)____ - _____
4. Перевести (название)____ - _____
5. Избавляться (от ценностей)____ - _____
6. Обойтись (без помощи)____ - _____

Лексика

Задание 6. Просмотрите слова и выражения из текста на тему «ресторанный бизнес». Заполните пропуски в ответах Ханса и на основе восстановленных ответов напишите вопросы журналиста.

вести бизнес	пропустить стакан/по стаканчику
тратить/потратить деньги на (что?)	устраивать/устроить вечеринку
взятки	двери всегда открыты для (кого?)
получать/получить прибыль	заказывать/заказать в ресторане
доступные цены	постоянные клиенты
уходить/уйти в минус	
заведение	
владелец	
посетитель	

Журналист:.....

Ханс: В 1998 году. Моя компания занималась организацией праздников и мероприятий.

Журналист:.....

Ханс: Да, вы правы. Бар называется De Nachtwacht — «Ночной дозор», потому что у людей возникает ассоциация с голландской живописью, Рембрандтом и Ван Гогом.

Журналист:.....

Ханс: Проблемы всегда есть, но мы _____ бизнес по всем правилам, хотя это и тяжело в Москве. Например, мы не _____ деньги на _____.

Журналист:.....

Ханс: Да, заведение _____ прибыль и не _____ в минус.

Журналист:

Ханс: Во-первых, у нас _____ цены, меньше, чем в других барах Москвы. Во-вторых, мы уважаем _____ клиентов, я, как _____ бара, лично здоровлюсь с ними и знаю их в лицо. _____ приятно приходить в бар, где они знают хозяина. Также мы никогда не закрываем ресторан из-за одной персоны, которая , например, _____ вечеринку в нашем баре. Для обычных _____ наши двери всегда _____, если вдруг они захотят _____ по стаканчику после долгого рабочего дня.

Журналист:.....

Ханс: Потому что мне нравится Россия, а особенно то, как здесь ценятся человеческие отношения.

Журналист:.....

Ханс: Все меняется в Москве, она уже не такая, как в девяностые. Особенно сильно изменилось качество жизни, стало больше богатых людей, которые _____ деньги на дорогие кафе и рестораны.

Задание 7. Ответьте на вопросы.

1. Вы часто ходите в бары? Если нет, то куда вы предпочитаете ходить отдохнуть?

2. Какие бары вам нравятся? Что для вас значит «хорошее заведение»?
Какая атмосфера должна быть в «хорошем заведении»?
3. В какой бар вы никогда не зайдёте?
4. Вы мечтали открыть свой бизнес? Бар, кафе, ресторан? Какие трудности нужно преодолеть, чтобы открыть свое заведение в Скопье?
5. В Македонии очень большой выбор кафе, баров и ресторанов. Можете описать их атмосферу? Куда вы пойдете, если у вас очень хорошее настроение? А если очень плохое?
6. Многие из вас уже побывали в России и даже сходили в кафе или бар там. Чем отличаются развлекательные заведения в столице России от похожих в столице Македонии?

По завершении курса благодаря работе над трудностями всех учащихся цель курса – уменьшить разрыв в знаниях между подгруппами для продолжения обучения на продвинутом этапе – была в той или иной мере достигнута. В дальнейшем в рамках курсов Русского центра планируется детальная разработка корректировочного курса русской орфографии для македонских учащихся, владеющих русским языком на базовом уровне.

Литература

1. Акишина А.А., Каган О.Е. Учимся учить. Для преподавателя русского языка как иностранного. М.: Русский язык. Курсы, 2014.
2. Короткова О.Н., Одинцова И.В. Загадай желание: пособие по развитию речи для изучающих русский язык как иностранный. СПб.: Златоуст, 2013.
3. Статья *Москва глазами иностранцев. Голландский владелец бара на Патриарших о семье и Лужкове*, авт. Е. Сурганова, изд. «Афиша daily», 12.03.14. <https://daily.afisha.ru/archive/gorod/people/gollandec-vladeyushchiy-barom-na-patriarshih-o-malenkih-mestah-seme-i-luzhkove/>

Николина Трајковски
Филолошки факултет „Блаже Конески“

УСТНЫЙ КУРС РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО ДЛЯ ДЕТЕЙ

Любовь к русскому языку и интерес к его изучению нужно воспитывать с детства. С этой целью могут быть созданы группы в детсадах, по желанию родителей, где преподаватели смогут проводить устные уроки по русскому языку. Такие уроки, как и их элементы, эффективны на уроках в школе, когда дети только начинают изучать русский язык.

Я хочу Вам представить некоторые приёмы работы по усвоению устной русской речи детьми дошкольного и младшего школьного возраста. Основные задачи по усвоению устной речи состоят в следующем:

а) создать учащихся определённый словарный и фразеологический запас;

б) научить учащихся воспринимать на слух несложную русскую речь, заложить основы правильного произношения звуков, звукосочетаний, слов, правильного интонирования русских предложений.

Начинать изучение русского языка с устных уроков – наиболее верный путь, это вытекает из природы самого языка. Разговорные уроки обучения строятся так, чтобы учащиеся с самого начала учились пользоваться русским языком как средством общения. Все

знакомые слова и конструкции предложений должны использоваться ими в разговоре друг с другом и с учителем на уроке, в процессе игры на перемене, на внеклассных занятиях.

Теперь коротко о структуре урока:

- Наличие ясной цели и чётко продуманного плана является одним из основных требований к уроку.
 - а. В первом пункте плана каждого урока даются слова, которые подлежат усвоению.
 - б. Во втором пункте указывается, какие типовые словосочетания и предложения усваиваются и повторяются детьми на уроках.
 - с. В плане каждого урока предусмотрена работа по обучению произношению.

С первых же уроков следует систематически проводить упражнения по выработке навыков правильного произношения звуков, звукосочетаний и слов с этими звуками.

Словарный и фразеологический материал учениками должен усваиваться сознательно, а не только путём многократного повторения. С этой целью при объяснении значения новых слов используются разнообразные средства наглядности, а в крайнем случае – толкование слов на родном языке.

В конце каждого урока нужно проводить итог проделанной работы.

На разговорных уроках необходимо постоянное применение наглядности. В чём её значение? Она помогает получить правильное представление о предмете, служит средством закрепления изучаемых слов и предложений.

На уроках устного обучения могут быть применены следующие наглядные пособия:

1. реальные предметы
 - картины с изображением реальных предметов
 - сюжетные картины типа „Наша школа”, „Наш класс”, „Семья” и др.
 - видео- и аудиоматериалы.

Картинки и плакаты большого размера используются при объяснении значения новых слов, типовых предложений, при закреплении материала.

При закреплении и повторении материала учитель раздаёт детям картины и предлагает им описать их содержание, используя знакомые слова и предложения. Важно, чтобы учащиеся не только запомнили названия предметов, а научились воспринимать русскую речь на слух и заговорили на русском языке. Наглядные пособия помогают создать естественные ситуации и способствуют прочному усвоению материала.

Как известно, дети очень хорошо схватывают речь на слух, поэтому нужно использовать аудио- и видеоматериалы (интересные песенки, мультфильмы).

Новые слова не должны выпадать из речевой практики учащихся. Поэтому повторение имеет большое значение. Оно должно осуществляться обдуманно и планомерно. Большое внимание следует уделять развитию связной речи учащихся. С самого начала ученики должны пользоваться языком на практике.

Развитие речи детей связано с развитием умственных способностей. Очень важно учить всматриваться в картину, в природу, предметы, это поможет побудить их к построению высказываний. Активное использование новых слов в речи во многом зависит от того, насколько дети понимают их значение. Учитель может использовать различные приёмы объяснения значения русских слов. Самым распространённым приёмом, как говорилось ранее, является использование наглядности. При изучении, например, темы «Игрушки» учитель просит детей принести в школу любимую игрушку. Показывая игрушку, учитель говорит: «Это самолёт» – и просит, чтобы дети за ним повторяли. Ребёнок видит предмет и у него образуется связь между словом и предметом. Затем учитель говорит: «Это мой самолёт.», «Это моя машина.», «Это твой самолёт». При таком способе значение притяжательных местоимений лучше запоминается. К переводу следует прибегать только в том случае, когда никакими другими приёмами нельзя объяснить значение слова.

В обучении русскому языку как второму языку большое значение имеет создание у детей навыков правильного произношения. В

процессе овладения правильным русским произношением учащиеся сталкиваются с большими трудностями. Например, мягкие согласные русского языка учащиеся могут заменять твёрдыми и наоборот. В русском языке от того, какой звук мы произносим, зависит значение слова.

Например: вес – весь, стал – сталь, брат – брать и др.

Трудно детям произносить звук *ы* после губных (б, в, м) и после сонорного р.

Например, учащиеся часто произносят *бистро, вишие, мило* вместо *быстро, вышие, мыло*.

Трудности встречаются в произношении слов с шипящими (щ', ч') и свистящими (сь, зь).

Разговорные уроки очень благоприятны для выработки орфоэпических навыков. Все новые слова усваиваются в произношении. Произношение каждого слова отрабатывается отдельно.

Большое место в обучении правильному произношению должен занимать приём имитации, т.е. подражания произношению. Дети повторяют произношение хором, затем индивидуально. При этом необходимо показать артикуляцию трудных звуков. Объяснение артикуляции сопровождается показом, как в образовании звуков участвуют различные органы речи (губы, зубы, язык). Часто оба методических приёма (имитация и артикуляция звуков) применяются совместно. Особое внимание необходимо обращать на произношение слов со звуками и-ы, здесь артикуляция имеет особое значение.

Развитие слуха у детей – одна из важнейших задач преподавателя. Эффективным средством обучения правильному произношению является заучивание стихотворений, песен, пословиц и поговорок наизусть. Над правильным произношением слов можно работать, заучивая названия предметов с притяжательными местоимениями, таким образом, усваивая грамматическую категорию рода.

Например: *мой карандаш, моя книга* и т.д. Если дети хорошо усвоют связь между вопросами *чей? чья?* и местоимениями *мой, моя*, то они быстрее смогут составлять словосочетания с этими словами.

Основным видом занятий на разговорных уроках является беседа, в процессе которой дети закрепляют слова в нужных грамматических формах и повторяют предыдущий материал.

Существенную помощь при изучении русского языка могут оказать игры, которые укрепляют навыки устной речи, а также заучивание наизусть слов учителя, занятия на свежем воздухе, экскурсии.

Из всего сказанного можно сделать следующий вывод: при подготовке к уроку учителю необходимо позаботится о том, чтобы уроки были интересными, разнообразными по методам и приёмам обучения, использовать средства наглядности, аудио- и видеоматериалы, а самое главное – любить свою работу и любить детей, и тогда всё получится! И наконец я бы хотела процитировать К.Д.Ушинского (основоположника научной педагогики в России): «Сделать серьёзное занятие для детей занимательным – вот главная задача правильного обучения»'.

Користена литература

1. В. Г. Костомаров, О. Д. Митрофанова, 2000, Методическое руководство для преподавателей русского языка иностранцам. Москва: Издательство „Русский язык”.
2. Е.Н. Белихина, Н.В. Татаринова, 2016, „Современные образовательные технологии при обучении РКИ”, Русский язык за рубежом № 5/ 2016 (258), 110-123.

Јана Кастратовик
Руски центар при УКИМ

УСВОЈУВАЊЕ НА ГРАМАТИЧКИТЕ КАТЕГОРИИ ВО ПОЧЕТНИОТ КУРС ПО РУСКИ ЈАЗИК

Изучувањето на странски јазик носи свои предизвици. Како и секој курс, потребна е целосна подготвеност и посветеност кон материјалот од страна на професорот, како и способност на учениците на што поедноставен начин да ја совладаат граматиката и лексиката на јазикот што го изучуваат. За успешно совладување на граматичките и лексичките норми во почетниот курс по руски јазик, најпогоден е учебникот на Тамбовскиот државен технички универзитет, кој е наменет за ученици пти првпат се сретнуваат со рускиот јазик.

Првиот дел од учебникот претставува збир текстови, дијалози, минијатури и извадоци од книжевни дела од руски писатели, со помош на кои се збогатува фондот на зборови кај учениците и лесно се усвојуваат граматичките норми.

На првиот час учениците најпрво се запознаваат со азбуката и со нејзината транскрипција. Иако азбуката ја нема како прва лекција, туку се воведува морфологијата, со вметнување на азбуката учениците веднаш можат правилно да ги изговорат зборовите и се олеснува процесот на учење. Повеќе внимание беше обратено на улогата и употребата на ы (еры) и ь (мягкий знак) во контекст на зборовите тетрадъ, портфель, шкафы итн. Во овој контекст, за полесно изговарање на овие букви ги транскрибираме зборовите,

па така зборот тетрадъ се изговара [тетрас], портфель [партфель] итн. Во овој дел вметнав и неколку основни правила на фонетско ниво, односно правилото жи и ши, пиши с буквой -и. Овој пример беше наведен, бидејќи при изговор на зборови што содржат слогови жи и ши, се слуша ја.

Некои од учениците за првпат се сретнуваат со падежи. Тоа се должи на фактот дека во нашиот јазик падежите се изгубиле и останале само падежни форми, најчесто со предлози, па така, беа дадени практични примери и таблица за полесно совладување. Иако во рускиот јазик го нема вокативот како падеж, практично тоа го објаснуваме вака:

Боже мој! Што ли направи? (вокативна функција)

Мамо! Каде е млекото? (вокативна функција)

Македонскиот јазик е еден од двата словенски јазици (со бугарскиот) што немаат падежен систем. Падежните форми се заменети со предлози и лексички изрази. Сепак, денес во македонскиот јазик има мал број остатоци од поранешните старословенски падежи, односно падежни остатоци од вокативот и акузативот. Овие остатоци се такви форми на зборови кај кои со посебни наставки се исказува нивната функција во реченицата. Овие падежни форми биле вообичаен начин на изразување на функциите. Денес овие форми се среќаваат само кај некои именки од машки и женски род со вокативна служба, а многу ретко во други други служби, како, на пример, акузативната или предметската. Поради постоењето други форми, падежните остатоци исчезнуваат од македонскиот јазик. На пример, кај именките – вокативот, кај заменките – дативот и акузативот.

На пример, кај заменките, номинативната форма е јас, но за означување поинакви односи останале и формите мене, ме (акузатив) и мене, ми (датив). Поради тенденцијата за опишување на односите со предлози, многу често неправилно се употребува на мене ми, бидејќи предлогот на ја презел функцијата на некогашниот датив.

Наставките кај падежите, исто така, ги објаснуваме преку примери од македонскиот јазик, со објаснување дека во македонскиот јазик кај именките од машки род формата за обраќање се образува со наставките: -у и -е и кај именките од женски род формата за обраќање се образува со наставките: -е и -о.

Падежите како граматичка категорија на часовите по руски јазик отвори голема заинтересираност кај учениците, кои самоиницијативно си зедоа обврска да ги вежбаат и да ги научат. Секој нареден час учениците имаат сè повеќе прашања. Некои од прашањата се: Како да го препознаат падежот во дадена реченица? Кои се помошните прашања за полесно определување на падежот?

Голема дискусија отвори темата за имињата и презимињата во рускиот јазик, односно „отчество“. За разлика од Македонците, Русите широко го користат отчеството во јазичната комуникација и речиси никогаш не го користат презимето на лицето. Како практичен пример го зедов моето име, татковото име и презимето: Јана Ангеле Кастратовик и образував отчество, па така, Ангеле преоѓа во Ангеловна, за на крајот да се добие Јана Ангеловна Кастратовик. Преку овој пример учениците полесно го разбираат концептот на отчеството и за време на часот сите го образуваат своето. Интересни за учениците се наставките при образување на отчеството за имињата: Илија (Ильич/ -ина), Васил (Васильевич/ -евна), Слободан (Слободанович/ -вна).

Категоријата глаголи беше најдискутираната за време на часовите. Интересна за учениците беше употребата на глаголите лежит и стоит, бидејќи во македонскиот јазик врската меѓу именките и глаголите е поинаква.

Карандаш лежит на столе, но ваза стоит на столе.

Интересна беше и шестата лекција, чија тема е мензата, храната и глаголите што се користат во овој контекст. Образување глаголи од именките завтрак, обед и ужин, заказ употреба на глаголите жаритъ, варить, печь, пить, есть, готовить, братъ, класть, приготовить, образување на придавки од именките:

шоколáд – шоколáдный
 ры́ба – ры́бный
 картóфель – картóфельный
 óвощи – овощнóй
 мя́со – мяснóй
 апельси́н – апельси́новый
 рис – рýсовый.

За полесно совладување на глаголите како категорија, на учениците им беа давани домашни задачи да го вметнат потребниот глагол или форма

Мы всегдá ... в столóвой. Мы ... в столóвую. В столóвой мы ... поднóсы и меню. Вéчером мы готовим (едá)вмéсте. Мы жárim (мáсо, рýба, кúрица). Дéвшки вárят (супý, макарóны, картóшка) и пекút (пирогý и тóрты).

Дел од учениците што го совладаа почетниот курс се студенти и седмата лекција им претставуваше задоволство. Лекцијата се однесува на универзитетска терминологија, словосочетанија и употреба на предложниот падеж. Со помош на оваа лекција успешно ги совладаа студентските поими и еквиваленти, ја совладаа употребата на предлозите в и на наспроти македонските предлози в и на:

Я учусь в университете. – Яс студирам на универзитет.

На кáфедре рýсского языка мы изучáем рýсский язык и страновéдение. – На катедрата по руски јазик, ние учиме руски јазик и славистика.

Успешно ги совладаа и словосочитанијата што се користат во оваа терминологија, како: глáвный кóрпус, áктовый зал, пéрвый семéстр, зýмняя сéссия, принимáть экzáмен итн.

Како дел од домашните задачи, на учениците им беше дадено да напишат краток состав за својот факултет, да опишат што сè има на нивниот факултет и како се подготвуваат за испитната сесија.

По посетата на часовите по руски јазик, повремената проверка на знаењето на учениците во текот на наставата преку диктати, тестови и пишување кратки состави, 90 % од учениците од моите наставни групи успешно го совладаа материјалот. На часовите секогаш беше дискутирано дека е потребна посветеност и работа не само на часовите туку и дома. Оние што беа целосно посветени кон наставата и материјата, доаѓаа на наредните часови со прашања за одредена проблематика и тие се решаваа за време на наставата. Учениците од постарата генерација, кои учеле српско-хрватски за време на своето образование, своите падежни еквиваленти ги правеа врз основа на познавањето на падежите од српско-хрватскиот јазик. Вистинска чест и задоволство е да се работи со посветени ученици, кои со највисока оценка го положија почетниот курс.

Александар Трајковски

Универзитет за аудиовизуелни уметности ЕCPA

УЧЕСТВОТО НА РУСКИТЕ МУЗИЧКИ УМЕТНИЦИ НА ФЕСТИВАЛОТ „ОХРИДСКО ЛЕТО“

Во текот на изминатите педесет и пет години, свое претставување на овој реномиран фестивал имаат и голем број музички уметници од Русија, кои со своите настапи вградуваат значителен дел во содржината на фестивалскиот мозаик.

Овој труд ќе се обиде да направи еден концентриран приказ на нивното учество, систематизирајќи го преку повеќе категории: камерни оркестри, хорови, гудачки квартети, пијано трија, нестандардни состави, вокални камерни состави, фолклорни ансамбли, диригенти, инструментални солисти и вокални солисти. Со тоа, трудот ќе овозможи прецизно согледување за степенот, формата и содржината на презентирањето на руската култура на овој фестивал, што, пак, гледано во еден поширок контекст, претставува мошне значаен сегмент во процесот на меѓусебното поврзување на македонската и руската културна средина.

Вовед

Руската музичка култура, уште од минатото, па сè до денес, многу често и на успешен начин е презентирана на македонска почва, што претставува негување на еден континуиран процес на поврзување на

руската и македонската културна средина. Во прв ред, тоа се прави преку поставувањето на оперските, балетските и симфониските дела од руски автори на македонската сцена, но, истовремено, најдиректна нејзина презентација манифестираат руските музички уметници – изведувачи. Тие со своите настапи, без разлика дали станува збор за изведби на оперската, балетската или концертната сцена, пред македонската публика ја презентираат својата култура, но и индивидуалните уметнички капацитети и достигнувања во својата област.

Една од формите на претставување на руските музички уметници пред македонската публика се и нивните организирани настапи во рамките на најреноминираниот музичко-сценски фестивал кај нас, „Охридско лето“, што воедно, претставува и предмет на истражување на овој труд.

Фестивалот „Охридско лето“ – општи карактеристики

Испишувајќи го својот историски пат, фестивалот „Охридско лето“ претставува институција со завидна национална и интернационална музичка и театарска продукција. „*Низ учесносто на џовеке од двесте и шеесет оркестарски и хорски ансамбли, речиси две илјади инструментални и вокални солисити, стотина шеатарски ансамбли, веќе милионска јавноста беше сведок на џовеке од две илјади и шестстоини фестивалски приредби. Бројните слушатели и гледачи, најчесто низ врвен концепт на креативност во чинот на озвучување или прикажување, осигуруваја комуникација со џовеке од шест илјади музички и драмски дела создадени во временски распон од раната ренесанса до современиот XXI век*“ (Анастасова-Чадиковска; 2010: 17). Веќе самото вакво набројување говори за величината и за значењето на културниот ефект предизвикан од фестивалот „Охридско лето“ во Република Македонија, но и пошироко во регионот.

Неговиот официјален почеток е означен со концертот на првенката на Македонската опера, алтот Ана Липша-Тофовик и пијанистот Ладислав Пердлик, одржан на 4.8.1961 година во црквата „Св. Софија“, чија програмска содржина била „...сосоставена од бисеријите на барокната и класичната вокална литература. Покрај Стараја, Роси, Хендел, Моцарт, Бетовен, централниот месец на програмата

беше резервирано за најубавите делови на Глуковои ‘Орфеј’[“] (Владо Чучков во „Нова Македонија“; 10.8.1961).

Веќе следната година, од страна на Концертната дирекција од Скопје и Домот на културата во Охрид, во црквата „Св. Софија“ во текот на јули и август се организирани шест концерти со учество на македонски, југословенски и странски вокални уметници и вокално-камерни ансамбли, како и на Камерниот оркестар на Филхармонијата на НРМ. На 5 март 1964 година, со акт на Народниот одбор на Општина Охрид, конструирана е дирекцијата на фестивалот „Охридско лето“.

Првите три години фестивалот го нои името „Охридско музичко лето“, бидејќи концепциски опфаќа само музички настани, сè до 17.7.1964 година, кога од страна на Народниот театар од Скопје е одржана и првата театарска претстава, „Како што милувате“ од Вилијам Шекспир, во режија на Димитар Костаров.

Во 1965 година „Охридско лето“ е прогласено за сојузна манифестијација, па така, покрај „Дубровничките летни игри“ и „Стерииното позорје“, станува трета манифестијација што добива сојузен карактер.

Во текот на годините сè повеќе ги зацврствува своите столбови – музичкиот и сценскиот, развивајќи се и надградувајќи се во континуитет, што во 1994 година доведува и до добивање на членство во Европската асоцијација на фестивали.

Денес, длабоко навлезен во шестата деценија од своето постоење, фестивалот „Охридско лето“ претставува најреномирана музичко-сценска манифестијација, која бележи учество на назначајните и најуспешни дејци на домашната и на странската музичко-театарска интерпретатива.

За руските музички уметници на фестивалот – општи согледувања

Мошне значаен сегмент од суштината на фестивалот е неговиот интернационален карактер. Како што беше кажано, настапите на странските уметници започнуваат уште од втората година на неговото одржување, развивајќи нагорна линија на тој тренд во непрекинат континуитет сè до денес. Во тој контекст, Анастасова-Чадиковска ќе

подвлече дека „на работи на фанијасиичносто звучи и многу реалниот јодашок дека извесен број уметници, кои и денес и прифаќаат на свеѓската интровертираноста елијта, то прогласува Охрид за свој лепен уметнички дом. Тие низ бројни години не само што и јодарија на фестивалската публика врвни уметнички доживувања, туку и со сејто свое среќе и професионален автогишето то презентираат и то афирмираат Охрид во интернационалните професионални кругови.“ (Анастасова-Чадиковска; 2010: 17)

Во градењето на интернационалниот карактер на фестивалот, есенцијално значење имаат руските музички уметници, чија актива се вреднува во редот на најквалитетните. Од почетокот, па сè до денес, руските музички уметници се присутни во мошне голем број, квалитативно и квантитативно придонесувајќи за развојот на фестивалот, но уште повеќе и влијајќи на меѓусебното поврзување на македонската и руската културна средина.

Првите руски музички уметници што настапуваат на „Охридско лето“ се членовите на камерниот виолински ансамбл при театарот Большој, раководен од неговиот основач, концерт-мајсторот Јуриј Реентович, кои настапуваат во 1964 година, а за чиј настап критиката ќе забележи: „Своевиден исјолнувачки врв на годинашното ‘Охридско лето’, особено како високо-техничко музцирање, претставува концертош на одбраните виолинисти од московскиот Большој театар. На концертош во Охрид, во црквата ‘Св. Софија’, виолинистите од московскиот Большој театар ги прикажаа сите свои уметнички квалитети и вонредно однегуваниот виолински тон со голем акустички дијапазон и чудесно сообразен тембр на секој тоединец...“ (Владо Чучков во „Нова Македонија“; 5.8. 1964).

Со овој концерт тие им го отвораат патот и на другите руски солисти и ансамбли, чија актива, пак, подробно ќе биде образложена во продолжение на трудот.

Анализа

Централниот дел на овој труд ќе прикаже една систематизација на учеството на руските музички уметници на овој фестивал, од самите негови почетоци, па сè до денес. Тоа ќе биде представено преку повеќе категории, што пак, ќе овозможи прецизно согледување

за степенот, формата и содржината на нивното презентирање: камерни оркестри, хорови, камерни состави, нестандартни состави, вокално-инструментални состави, нестандартни состави, фолклорни ансамбли, инструментални солисти, вокални солисти и солисти на концерти со оркестарски ансамбл или опера. Со тоа, трудот ќе овозможи јасно согледување за степенот, формата и содржината на презентирањето на руските уметници на овој фестивал.

Камерни оркестри

Руските камерни оркестри своите настапи на овој фестивал ги започнуваат непосредно по неговото започнување, во неговите први изданија. Како што беше кажано, првиот руски камерен оркестар е виолинскиот ансамбл при театарот Большој, во 1964 година.

Најзастапен камерен оркестар, пак, е „Музика вива“, кој во рамките на фестивалот настапува дури седумпати, од кои шест под диригентството на Александар Рудин, кој е, воедно, и солист на виолончело, додека еднаш под диригентство на Сергеј Стадлер.

Во текот на годините настапуваат повеќе значајни руски камерни ансамбли, чиј состав го сочинуваат исклучителни инструменталисти, кои на публиката ѝ се претставуваат со атрактивна програма и квалитетна емисија.

Така, на пример, за концертот на Камерниот ансамбл „Московија“ во 1998 година рецензијата ќе подвлече: „*Дека и тие имашт свои неоткриени агути юкајса виториот дел од концертиот, кој сиоред својата концепција, базирана врз најдобуларни творби од музичката литература, како да беше концијран токму за да ѳи разнежи срцата, на овојтай, се чини, особено бројни ќе меломани. По распеанието на Јохан Штраус од неговата оперета ‘Лилјакот’, на сцената се појави 13 годишната Алена Баева за да се соочи со сложените изведувачки предизвици на фантазијата од операта ‘Кармен’ од Жорж Бизе. Се појави и – ја оставил јубликата без здив. Нејзините акробации при совладувањето на осиртиите ‘свиоци’ на оваа јартијтура ни случајно не беа во согласност со нејзината биолошка возраст и со нашиите сфаќања за хоризонтиите и лимитите на човековите потенцијали*“ (Марко Коловски за „Радио Скопје“; 21.8.1998).

Во продолжение се наведени сите камерни оркестри од Русија што учествувале на фестивалот „Охридско лето“:

- Ансамбл на виолини при театарот Большој, уметнички раководител: Јуриј Реентович – 2.8.1964;
- Московски камерен оркестар, диригент и солист на виолина: Виктор Третјаков – 6.8.1986 г.;
- Ленинградски солисти, диригент: Михаил Гандварт – 20.7.1989; 31.7.1991;
- Руски камерен оркестар, солист на виолина: Ирина Тишенко – 05.08.1992;
- Инструментален октет „Кончертини“, уметнички раководител и солист на виолина: Евгениј Бушков – 11.8.1993;
- Камерен оркестар „Музика вива“, диригент и солист на виолончело: Александар Рудин – 7.8.1993; 27.7.1997; 17.8.1999; 26.7.2006; диригент: Сергеј Стадлер – 18.8.2004; диригент: Александар Рудин, солист на труба: Александар Лебедов – 20.8.2007;
- Солисти на Санкт Петербург, уметнички раководител и солист на виолина: Михаил Гантварг – 5.8.1994;
- Камерен ансамбл на оркестарот на театарот Большој, солист: Пјотр Глубокиј, бас – 1.8.1995; солист: Галина Бојко, сопран – 26.7.2004;
- Камерен ансамбл „Московија“, диригент: Едуард Грач, солист на виолина: Алена Баева – 19.8.1998;
- Руски државен камерен оркестар „Вивалди“, диригент: Светлана Безродна, соло пијано: Ана Шторм – 20.7.2000;
- Руски академски камерен оркестар – 3.8.2001;
- Камерен оркестар „Московски солисти“, диригент и солист на виола: Јуриј Башмет – 15.8.2002;
- Ансамбл на стари инструменти „Околица“, Санкт Петербург – 30.7.2003.

Хорови

На фестивалската сцена на „Охридско лето“ свое претставување имале вкупно девет хора, а биле одржани 12 концерти. Присуството

на руските хорови започнува во почетокот на 90-тите години, кога за првпат настапува Хорот на московската патријаршија – Машки црковен хор „Знамени распев“, под диригентство на Анатолиј Гринденко, кој во текот на следните години ќе настапи уште двапати. За еден од настапите на овој хор во дневниот печат ќе остане забележано дека „...*од досега видението осъществувања, оваа презентација осъстави најкомплексно уметничко доживување. Староцрковните руски народни, болифони богослужби обработени и црковните хорски композиции од Маринов, Орлов, Чесноков, Борињански, овој речиси камерен хор (сочинет од 12 членови) ги донесе со возвишенна лесноста и едносоставност, а при тоа јерфекционистички пристап се наследи во сите елементи на изведувачкиот чин*“ (Викица Костовска, „Нова Македонија“; 31.7.1992).

Исто толку – три претставувања, има и Државниот академски хор „Глинка“, под диригентство на Владислав Чернушенко, додека хорот „Росика“, пак, со диригентката Валентина Копилова, на фестивалот ќе настапи двапати.

И, настапите на хорот „Глинка“ се оценети како мошне успешни, за што сведочат и редовите во рецензентските написи. „*Да се ценят учиноките на еден хорски колектив со толкова традиција, со такво уметничко ‘бедигре’, со неоспорен авторитет каков што има овој Хор, значи и да се применуваат најсиромашните критериуми за овој вид изведувачка уменост, покму и заради тоа, супериорното владеење со елементарните аспекти на вокалната креација е факт што се подразбира само по себе. Изедначеноста на бојата на одделните хорски групи на целиот Ансамбл, интонацијивно чистата и ритмички прецизна вокална емисија, подготвеността да се следат и дисциплинирано да се спроведуваат јасните креативни намери на диригентот Владислав Чернушенко, беа доведени речиси до совершенство...*“ (Марко Коловски во „Нова Македонија“; 4.8.1994).

Може да се воочи дека хорската музика руските уметници ја презентираат преку сите видови хорски состави, па така, програмите се конципирани со настапи на мешани и еднородни хорови, со духовен, но и световен карактер:

- Хорот на московската патријаршија Машки црковен хор „Знамени распев“, диригент: Анатолиј Гринденко – 7.8.1990; 23.7.1992; 14.8.1993;

- Државен академски хор „Глинка“, диригент: Владислав Чернушенко – 29.7.1994; 31.7.1996; 3.8.2005;
- Руски државен камерен хор (на филхармонијата), диригент: Ала Куликова – 31.7.1995, 31.7.1999;
- Машки хор на Санкт Петербург, диригент: Вадим Афансиев – 24.7.1997;
- Хорот „Росика“, диригент: Валентина Копилова – 8.8.2000; 8.8.2007;
- Вокален ансамбл „Руски басови“, пијано-соработка: Елена Шапчиц – 14.8.2001;
- Хорот на московските духовни академии, диригент: Игумен Никифор (Владимир Кирзин) – 15.7.2005 (настап во концертна вечер со три хора);
- Камерен хор „Класика“, диригент: Королева Нина Павловна – 15.7.2005 (настап во концертна вечер со три хора);
- Камерен хор на Меѓународното државно музичко училиште „Гнесин“, диригент: Калин Валериј Александрович – 15.7.2005 (настап во концертна вечер со три хора).

Вокално-инструментални состави

Покрај тоа, програмата на фестивалот бележи и настап на еден вокално-инструментален ансамбл. Тоа е ансамблот на солисти на Московската државна филхармонија „Мадригал“, кој со целовечерен концерт настапил на 16.7.1980 г.

Камерни состави

Почнувајќи уште од првите фестивалски изданија, на сцената на „Охридско лето“ руските инструментални уметници се претставуваат и преку формацијата на камерни состави. Негувајќи го овој вид музицирање, тие на фестивалската сцена артикулираат врвен професионализам, изразен преку изедначениот звук и комплементарниот израз.

Гудачки квартети

Најврвната форма на камерното музицирање, гудачкиот квартет, руските уметници на „Охридско лето“ ја негуваат и преку концертните појавувања на четири квартети, кои ги носат имињата на едни од најзначајните претставници на руската композиторска школа. Така, квартетот „Бородин“ досега зел учество на дури четири изданија, во различен состав, имајќи предвид дека првиот настап пред охридската публика им бил во 1965 година, додека последниот – речиси четири децении подоцна, во 2003 г. За првиот нивен концертен настап рецензијата ќе забележи дека квартетот „... не е само сопствав на извонредни гудачи, туку прег сè на мајстори на заедничкото музицирање, каде што индивидуалноста единствено и најчеста единствена смисла и оправдување на финалниот колективен резултат... ...сопствав со изразито сочен тон, меки контратасни вибрации...“ (В. Атанасов во „Нова Македонија“; 19.7.1965).

Покрај квартетот „Бородин“, свои концертни претставувања имаат уште три реномирани квартети. Така, во период од десет години квартетот „Прокофјев“ настапил трипати, додека квартетите „Глинка“ и „Шостакович“ имале по еден концерт.

Во продолжение следува листа на гудачки квартети со датумите на нивното концертирање:

- Квартет „Бородин“ – 15.7.1965; 9.8.1977; 1985, 11.8.2003;
- Квартет „Глинка“ – 3.8.1974;
- Квартет „Прокофјев“ – 19.7.1976; 11.8.1984; 3.8.1987;
- Квартет „Шостакович“ – 31.7.2006.

Пијано труија

Покрај тоа, успешно се застапени и пијано тријата. Од трите пијано трија, најмногу и највпечатливи настапи има „Московкото трио“, кое во текот на две децении настапува четирипати. За квалитетот на нивната музика, рецензентот Марко Коловски во написот „Прекрасен чин“, по нивниот концерт во 1994 година, ќе забележи: „*Tие се доказ дека твојата врвни солисти и овојата усиеаја своејто виртуозно владеење на инструментот да го стапаат во служба на заедничката креација, тие, овојата, се и доказ дека чудесните Бейловенови*

варијации и йаситоралниште ѕреливи на Менделсоновојто андантите ја доживеаја својата уверлива инкарнација, дека мајсторското извлекување на темите во преден план од џустишта пијано-фактура на Трио тој од Бетовен не остана незабележано и без ефекти, дека ѕпрекрасниште и, од композитиски аспекти, мајсторски употребениште флагсолеи во воведот и финалето на Трио тој од Шостакович, Михаил Утикин ги изведе во стилот на неговиот вкујен настап – супериорно...“ („Нова Македонија“; Марко Коловски; 24.7.1994).

Покрај ова трио, во последната деценија на фестивалот учество земаат и триото „Чајковски“ (2004), како и триото „Брамс“ (2008).

Вкупниот преглед на тријата изгледа така:

- „Московско трио“ – 9.8.1975; 26.7.1988; 23.7.1994; 23.7.1995;
- Трио „Чајковски“ – 28.7.2004;
- Трио „Брамс“ – 11.8.2008.

Нестандардни состави

Покрај стандардните состави, камерното музцирање на овој фестивал од страна на руските музичари во 2002 година е практицирано и преку невообичаеното дуо (домра и пијано). Изведувачите на оваа нестандардната комбинација на рускиот традиционален жичен инструмент од фамилијата на лаутата со пијаното, Александар Макаров и Дмитриј Часовитин, на охридската публика на 24.7.2002 година ѝ приредуваат можност за восприемање на еден високоразвиен креативен импулс и, секако, невообичаено и звучно искуство.

Исто така, мошне изразит и специфичен настап има и формацијата од квартет виолончела „Растели“, на 7.8.2007 година. Како што ќе срочи ренцензентот, „...совршената индивидуална техника, и беспрекорната интимностна ситеурносит, и невидениот елан, жар, радостта во музцирањето, беа сосема разбирливи и природни, исти онака како што само тој себе се подразбираше дека тие извонредни уметници, всушност, во текот на целиот концепт дешават со еден здив, како да ги води иста рака, за да можат со филигранска прецизносит да ги извлекуваат и динамичките сенчења, и да ги решаваат ритмичките јазли, и да ги градат фразите во распоганиште мелодиски делови...“ (Марко Коловски за „Радио Скопје“; 8.8.2007).

Фолклорни ансамбли

Со мошне големо внимание проследени се и настапите на фолклорните ансамбли „Донски козаци“ во 1974 година и „Руска песна“ со Надежда Бапкина во 2004 година, кои, воедно, претставуваат стилистичко освежување во програмскиот концепт.

Инструментални солисити

Посебен придонес во градењето на содржината на програмата на „Охридско лето“, руските уметници вложуваат и преку солистичките рецитали. Имено, покрај вокалните и инструменталните ансамбли, свои мошне забележителни настапи остваруваат и голем број руски солисти – инструменталци, но и вокални интерпретатори. Тие своето учество на „Охридско лето“ го артикулираат реализирајќи самостојни рецитали, но и настапувајќи како солисти во рамките на концертите со разни оркестри или, пак, како толкувачи на ролите во оперите што биле изведувани.

За попрецизен приказ, во продолжение на текстот ќе бидат претставени неколку категории.

Виолина-рецитали

Една од најзастапените форми на солистички перформанси, на кои виолинистите од Русија ги презентираат своите способности за уметничко обликување и виртуозните техники на изведба, се виолинските рецитали. Говорејќи за нив, несомнено прво треба да се истакне името на големиот виртуоз на виолина Леонид Коган, кој на сцената на „Охридско лето“ со рецитали се претставува дури еднаесетпати (не вклучувајќи ги и двата настапа со оркестарот на Македонската филхармонија), придружуван од истакнати пијанистички имиња. Еден од тие рецитали е дуо-рецитал со неговиот син, виолинистот Павел Коган. Павел Коган, пак, ја продолжува традицијата на својот татко, изведувајќи шест рецитали, од кои најмногу во пијано-придружба на сестра си, пијанистката Нина Коган. Во оваа ретроспекција треба да се споменат и групните концерти на ова музичко семејство, одржани во 1968 и 1969 година, на кои настапуваат Леонид Коган, Елизабет Гилелс, Павел Коган и Нина Коган.

Покрај нив, со повеќе рецитали се претставуваат и други респектабилни виолинистички имиња, како што е Виктор Третјаков, кој одржува четири рецитали, секогаш во пијано-придружба на Михаил Јарохин; Максим Федотов, кој се претставува со три рецитали, во придружба на пијанистката Галина Петрова; Сергеј Стадлер, исто така со три рецитали, во пијано-соработка со различни пијанисти и Евгениј Бушков, со два, придружуван од Сергеј Безродни.

Нивните, а и настапите на другите виолинисти, редовно се рецензирани во дневниот печат и на програмата на Радио Скопје, благодарение на што имаме можност за создавање појасна слика за нивната атмосфера, содржина и квалитет.

Така, меѓу мноштвото рецензии за еден од настапите на Леонид Коган, на пример, може да се прочита: „*Средбата со виолинистот Леонид Коѓан е не само дойир со виолинската советска школа, со ‘музичка материја од изминатиите епохи со нови изведувачки димензии’, штуку и концакот со човек и уметник кој се наоѓа на врвот на денешната виолинска рејродукција... ...Во првиот дел на концертиот, Коѓан исполнува две сонати – во ж-мол на Шубер и Бетовенова бр. 9 (‘Кројцерова’), со сите ослики на својата прочуена виолинска игра: чистота на интонацијата, сензибилниот тон и концертиниот блесок... ... многубројната публика со овации ја прими уметноста на својот љубимец, на својот долゴзодишен пријател...*“ (Владо Чучков во „Нова Македонија“; 23.8.1973).

Во рецензија за еден од рециталите на Евгениј Бушков, пак, е забележано дека „...Бушков е еден од оние виолинисти што многу рејко можат да се срејат на свеќите музички сцени. Се определат за една цврста изведувачка концепција во која доминира рационалниот настанати емотивниот пристап... Таквиот, во основа ја претставува интимна музичка инвенција, не би значел ништо посебно доколку не беше она што го прави ’рбетот на изведувачкиот јазифат на Евгениј Бушков: неговата комијутерска интонацијивна прецизност, неверојатната сигурност и цврстата при изведбата на секој тон и, како резултат на тоа – прекрасно чистиот тон на неговата виолина...“ (Марко Коловски за „Радио Скопје“; 11.8.1993).

Критичкиот осврт за рециталот на Сергеј Стадлер, меѓу другото, ќе подвлече дека „*Сергеј Стадлер на ‘Охридско лејто’ дојде со*

марафонска програма, на која се најдоа... десет Бетовенови сонати за виолина и пијано... Четиричасовната средба со овој редок резбар на уметничкиот филигран измина со метеорска брзина, бидејќи беше тоа време уметничка ноќ, како привилегија за оние што го имаат чувството да ја доживеат и да и се израдуваат. А, како и да не, кога на едно место беше концентрирана огромна уметничка и духовна енергија...“ (Васка Наумова-Томовска за Радио Скопје; 11.8.2002).

Во продолжение, наведени се сите виолински рецитали, од првиот, па наваму:

- Леонид Коган, пијано-сопротока: Наум Валтер – 20.8.1966; пијано-сопротока: Нина Коган – 12.7.1967; пијано-сопротока: Ладилав Палфи – 4.8.1969; пијано-сопротока: Андреја Прегер (Белград) – 5.8.1971; пијано-сопротока: Самвел Алумијан – 16.8.1973; пијано-сопротока: Нина Коган – 15.8.1980; 15.8.1981; 19.8.1982;
- Леонид Коган и Павел Коган, дуо, пијано-сопротока: Самвел Алумијан – 11.08.1977;
- Павел Коган, пијано-сопротока: Нина Коган – 10.8.1983; 19.7.1985; 6.8.1988; пијано-сопротока: Самвел Алумијан – 2.8.1976; пијано-сопротока: Љубов Казанскаја – 6.8.1979;
- Ирина Бочкова, пијано-сопротока: Бела Ракова – 6.8.1972;
- Евгенија Чугаева, пијано-сопротока: Андреја Прегер (Југославија) – 12.8.1974; пијано-сопротока: Јегор Чугаев – 14.7.1989;
- Евгениј Бушков, пијано-сопротока: Сергеј Безродни – 10.8.1993; 26.7.1994;
- Максим Федотов, пијано-сопротока: Галина Петрова – 7.8.2001; 3.8.2002; 17.7.2005;
- Григориј Жислин, пијано-сопротока: Нина Коган – 31.7.1989;
- Виктор Третјаков, пијано-сопротока: Михаил Јарохин – 9.8.1973; 4.8.1982; 7.8.1995; 20.8.1996;
- Игор Ојстрах, пијано-сопротока: Наталија Зрцалова – 18.8.1971; пијано-сопротока: Игор Чершинов – 15.8.1973; 16.8.1975; 12.8.1978;
- Валериј Ојстрах, пијано-сопротока: (Франчеко де Сан Иалија) – 17.7.2009;

- Виктор Пикајзен, пијано-соработка: Јевгенија Сеидель – 28.7.1975;
- Мирослав Русин, пијано-соработка: Љубинка Костовиќ (Југославија) – 04.8.1992;
- Антон Бараковки, пијано-соработка: Владимир Мишчук – 11.8.2004;
- Максим Венгеров, пијано-соработка: Ваг Папијан – 24.8.2000;
- Николај Саченко, пијано-соработка: Сергеј Кудрјаков – 28.7.2002;
- Сергеј Стадлер, пијано-соработка: Јулија Стадлер – 10.8.2002; пијано-соработка: Феликс Готлиб – 18.7.1990; пијано-соработка: Кјоко Хашимото – 18.7.1991;
- Јозеф Сук, соработка на чембало: Зузана Ружичкова – 20.7.1981;
- Едуард и Евгениј Грач, дуо – 28.7.1982; Едуард Грач, пијано-соработка: Ана Малолеткова – 12.8.1976;
- Валериј Климов, пијано-соработка: Јуриј Смирнов – 17.8.1986;
- Вадим Рјепин, пијано-соработка: Владимир Магилевски – 6.8.1998;
- Марина Јашвили, пијано-соработка: Јокут Михајловиќ (Југославија) – 19.8.1990;
- Трусов Кирил, пијано-соработка: Трусова Александра – 30.7.2008;
- Андреј Кораков, пијано-соработка: Јоланта Мирошникова – 19.7.1987;
- Групен концерт: Леонид Коган, Елизабет Гилелс, Павел Коган и Нина Коган – 8.8.1968; 30.7.1969.

Пијано-рецитали

Пијано-рециталите во изведба на руските пијанисти, претставуваат едни од најсензибилните музички перформанси на фестивалот „Охридско лето“. Листата на руски пијанисти, кои солистички се претставиле пред публиката во Охрид, е повеќе од импресивна, и неа ја сочинуваат имиња што во светот на музичката уметност се наметнуваат по својот квалитет во интерпретацијата, демонстрирајќи префинет музички израз и прецизна техника.

Најмногу рецитали, вкупно еднаесет, одржал пијанистот Евгениј Корольов, кој во осум се претставува во дуо со Љупка Хаџигеоргиева, а во три солистички. По него, четири одржал пијанистот Григориј Соколов, додека Николај Лугански се претставил со три.

Од изборот на рецензиите, во продолжение ги издвојуваме оние за првиот рецитал на Николај Лугански во 1997 г.; за рециталот на Григориј Соколов од 1982 г.; за рециталот на Бела Давидович од 1976 г.; и за рециталот на пијано – дуото Евгениј Корольов и Љупка Хаџигеоргиева од 1988 г.

За рециталот на Лугански: „*Пред бројната јублика во црквата ‘Св. Софија’, тој (Николај Лугански) се преизстапи со композиции од Моцарел, Шоен, Рахманинов и Прокофјев... Можеше да се преизостапи што ќе се случи во еден Шоен кога веќе уште во Моцарел бевме сведоци на целосно чудесна експозиција на пијанистичка уметност... Рахманинов, нов, но јајзорен изблик на романтичарски посимедијации и изливи, то Шоен беше на јакот кон кулминацијата на концертот. По сè, Лугански беше јадојден за неа како никој за една соната од Прокофјев. Во неа се случија магијата и чудото наречени ‘уметност на прстиите ио ирно-белите клавиши’. Прейлестот на рацето е великан. Растирањето меѓу посебниште позиции на клавијатурашта е уште јадо великан. Таа одзема здив, возбудува и предизвикува еззализација: интегралација – чиста како горски поток, гневна како бура, динамички експресивна“ (Стојче Тошевски во „Нова Македонија“; 19.8.1997).*

За рециталот на Соколов: „*Уште од првите неколку такта тој едносоставното ‘зграйчи’ вниманието на присуствуващите, го трансформира времето во музичко време. Суверената анализа... трука ќе најде една цврста пијанистичка техника која не го познава поимот технички проблем; глабока стилска соодветност во обработката како на деталиште така и на градењето на целата форма..., големиот динамички дијапазон и маса на звук на пијано..., тајната на изведбата, дел од големата тајна на музиката, недопирлива за сите теориски и мешавитеориски ситеулации, останува недопирена, и овојата закожурчена во непрекосновената сфера на духовното...“ (Димитрије Бужаровски во „Нова Македонија“; 25.7.1982).*

За рециталот на Давидович: „*Од многу карактеристички за оваа личност низ изведбата на програмата, го извоиме најнатраг*

нејзиниот тон. Таков мек, лирски тон одамна не сме чуле. Тој варираше од една воздушескиот до насиленост и густина... очигледно беше дека романтизмот „и лежи“, така што се беше природно, подвигно и многу искрено...“ (Димитрие Бужаровски во „Нова Македонија“; 18.8.1976).

За рециталот на Хаџигеоргиева – Королев: „Уметничкиот набој на ијанискиот дуо Љубка Хаџигеорѓиева – Евгениј Королев и овторно докажа дека нивното свирење се наоѓа на горниот дел од скалата на рејродуктивната музичка култура, сите елементи нужни за исполнување на еден иолетен креативен чин беа присути во музцирањето на двојцата уметници. Меѓу композициите на Моцарт, Шубер, Брамс, Зографски и Стравински, сејак авторската транскрипција за ијдано – честворочно на балетот ‘Посветување на иролетата’ од Игор Стравински беше делото врз кое се издижуваше ѕрагбата на овој концерт... Двојцата изведувачи јтолку јроникнаа во духовната структура на композицијата, а нивната концепција беше така зачудувачки доминантна, што не ќе ни беше шешко делото да го слушнеме и овторно од јочеток, то нејзиното завршување! Преку усвитеноста на ‘Сликите на Јаганска Русија’, Љубка Хаџигеорѓиева и Евгениј Королев и таа вечер истиота целосен усјех, што сигурно ќе остане запаметен како еден од главните настани на ‘Охридско лето ’88’!“ (Бојан Ортаков во „Нова Македонија“; 29.7.1988).

Во прегледот се наведени сите руски пијанисти кои со свои рецитали се претставиле на „Охридско лето“:

- Свјатослав Рихтер – 30.7.1971;
- Николај Петров – 4.8.1971; 20.8.1995;
- Викторија Постникова – 17.8.1974
- Владимир Крајњев – 7.8.1975
- Григориј Соколов – 19.8.1975; 20.7.1982; 19.8.1987; 7.8.1989;
- Евгениј Королев и Љупка Хаџигеоргиева, пијано дуо – 4.8.1976; 4.8.1979; 22.7.1988; 1.8.1991; 15.7.1992; 13.7.1994; 13.7.1997; 18.8.2005; Евгениј Королев 30.7.1989; 28.7.1990; 24.7.1993;
- Бела Давидович – 14.8.1976;

- Татјана Николаева – 04.8.1977;
- Александар Слободјаник – 16.8.1977;
- Николај Петров – 18.7.1981;
- Михаил Плетњов – 7.8.1985;
- Рудолф Керер – 28.7.1986;
- Николај Демиденко – 31.7.1987;
- Татјана Рубина – 27.7.1992;
- Елена Гилелс – 19.8.1993;
- Николај Лугански – 9.8.1997; 3.8.1998; 5.8.2004;
- Валентина Игошина – 31.7.2001;
- Денис Мацујев – 19.7.2002
- Олга Керн – 26.7.2002;
- Вадим Руденко – 31.7.2003;
- Владимир Мишчук – 11.8.2005;
- Александар Лубјнцев – 30.7.2007;
- Виницкаја Ана – 26.7.2008;
- Андреј Гаврилов – 14.8.2008;
- Борис Березовски – 19.8.2009.

Виолончело-рецитали

Во рамките на фестивалот со свои рецитали се претставиле и петмина руски виолончелисти:

- Мстислав Ростропович – 15.7.1969;
- Даниел Шафран, пијано-соработка: Феликс Готлиб – 19.7.1981;
пијано-соработка: Антон Осетров – 14.7.1983;
- Михаил Хомицер, пијано-соработка: Валери Пјасецки – 26.7.1989;
пијано-соработка: Јаминка Чакар – 19.7.1992;
- Кирил Родин, пијано-соработка: Мaja Кастратовиќ (Македонија)
– 7.8.1999;
- Наталија Гутман, пијано-соработка: Елисо Вирсаласе – 31.7.2008.

Контрабас-рецитали

Програмската содржина вбројува и еден рецитал на соло-контрабас, одржан од страна на руски уметник:

- Александар Шило, пијано-соработка: Татјана Огнановска (Македонија) – 20.7.1999.

Вокални солисити

Соло-пејачите од Русија овој фестивал го имаат збогатено со вокални рецитали програмски концептирани со најзначајните оперски арии и соло-песни од вокалното творештво. Иако значително помалку во квантитет отколку виолинските и пијано-рециталите, сепак, и вокалните рецитали бележат ретки музички имиња, чија врвна интерпретација ги освојува љубителите на овој вид музцирање.

Така, за рециталот на оперската пејачка Галина Вишневскаја, во рецензијата ќе биде забележано: „*Почетокот на музичкиот дел на Фестивалот ‘Охридско лејто’ беше џавеке од усјешен. Две најистакнати свеќиски имиња – Галина Вишневскаја, сопран и Мстислав Росински, пијано – на брилијантен начин изведоа дела на руски композитори... Вишневскаја е умейница која јлени со својата боја на џласот, техниката која е нејзин најсилен израз, бидејќи џаванисимата се како шивки шеќертења, а крешчендата се бури, додека форинсимиата се оркани на звукот. Слушајќи ја, османуваме воодушевени од можностите на нејзиниот вокал. Мстислав Росински беше директен придрружувач, сосема усогласен со солистот...“ (Љубомир Бранѓолица, во „Вечер“; 17.7.1969).*

За интерпретацијата на Елена Обрасцова, пак, можеме да прочитаме: „*Да се слушне Елена Обрасцова значи да се присуствува на манифестиација на една умейност која преминува во една оштита висока човечка вредност... Елена Обрасцова поседува џас со огромна сила, неверојатен дијапазон и прекрасна кадифеност, подвижност и лесноста. Таа ѝее како да дишеш. Сепак, главното од што Елена Обрасцова придобива е чувството за мера... едносоставноста, што линијата и мотивата на нејзината личност... Со Елена Обрасцова, ‘Охридско лејто’ се претвори во високински празник на музиката...“ (Ратка Димитрова, во „Нова Македонија“; 27.7.1983).*

Вокалните рецитали се изведувани од следниве оперски пејачи, хронолошки наведени од првиот рецитал, па наваму:

- Зара Долуханова, алт, пијано-соработка: Нина Светланова – 20.7.1968;
- Галина Вишневскаја, сопран, пијано-соработка: Мстислав Ростропович – 13.7.1969;
- Елена Обрасцова, мецосопран, пијано-соработка: Важа Чачава – 19.7.1983; 20.7.1986;
- Ирина Архипова, мецосопран и Владислав Пјавко, тенор, пијано-соработка: Иља Ивари – 31.7.1986;
- Олесја Петрова сопран, пијано-соработка: Регина Глазунова – 29.7.2007.

Насѣтай на диригенти и инструментални и вокални солисти на концерти со оркестарски ансамбл или опера

Посебна вредност, значење и, секако, впечаток кај публиката, имаат соло-настапите на инструменталните и на вокалните руски уметници, како и диригентите во рамките на концерти со камерни и симфониски оркестри или во рамките на оперите. Со некои од нив свечено биле отворани одредени изданија на фестивалот, што, секако, секогаш се цени како централен и најзначаен настан на „Охридско лето“.

Дел од уметниците што настапуваат солистички со оркестарските ансамбли или, пак, во рамките на оперите, се веќе споменати во текстот како изведувачи на соло-рецитали.

Во продолжение, како илустрација, пренесуваме дел од критичките осврти:

За соло-настапот на Леонид Коган и Нина Коган на концертот со Филхармонијата на РМ во 1968 г.: „На овој концерт задоволство, желбиште на публиката се обичајнија и штоа синоќа присуствуваше на една незаборавна Бетовенова вечер, во која сите нејзини креатори воодушевија. И тајкото и ќерката Коѓан, и Филхармонијата на РМ и реномираните диригенти Ванчо Чавдарски, доживеаја силни аплаузи“ (Љубен Баткоски, во „Нова Македонија“; 29.7.1968).

За настапот на оперските пејачи Ирина Архипова и Владислав Пјафко во „Аида“, во 1982 г.: „*Пригонесот – првата ойерска изведба на фестивалот ‘Охридско лејто’ да биде забележана како една од најуспешиите досега, тој дадоа Ирина Архипова и Владислав Пјафко... Пјафко и овојата со својот ойерски Раамдес не само што ѝ имашерди своите џеачки квалиитети, штуку на сцената се покажа и како артист кој во најмали детали навлегува во барањата што ѝ имаштавува мелодиското и артистичкото бодбиство на овој лик. Исто прозвучи и Амнерис на Ирина Архипова...“ (Цветанка Зојчевска, во „Вечер“; 19.7.1982).*

За концертот „Со звездите на Большој театар“, во 2002 г.: „*Гостите од Русија со видно воодушевување од настапот на Античикиот театар изјавија дека ова гостување во Охрид ќе ѝ внесеат во врвот на нивната професионална концепција активност низ светскиите музички мештроволи. Солистите на ойерата на Большој театаро..., заедно со маестрото Владимир Андрејов, ѝ заслужија долготрајниот аплаузи на публиката во Античикиот театар во Охрид. Концептот, според многумина, би требало да се прогласи за музички настап на годината...“ (Симон Илиевски, во „Утрински весник“; 15.7.2002).*

Комплетната листа, која е наведена во продолжение, ги опфаќа сите солисти што настапиле на концерт или во опера, како и диригентите што диригирале со други оркестри, имајќи предвид дека во претходните поглавја се споменати и диригентите што диригирале со своите матични ансамбли:

- Леонид Коган и Елзабет Гилелс, виолинско дуо – концерт со Камерниот оркестар на Филхармонијата на РМ, диригент: Ванчо Чавдарски – 3.8.1965;
- Леонид Коган, виолина и Нина Коган, пијано – концерт со Филхармонијата на РМ, диригент: Ванчо Чавдарски – 28.7.1968;
- Евгенија Чугаева, виолина – концерт со Македонската филхармонија – 17.7.1975; 27.7.1989;
- Евгениј Владимиров, бас – концерт на Камерниот ансамбл на РТВ Скопје – 25.7.1981;
- Маргарита Мирошникова, сопран – концерт на Камерен ансамбл на РТВ Скопје – 25.7.1981;

- Ирина Архипова, мецосопран – опера „Аида“ – 17.7.1982;
- Владислав Пјавко, тенор – опера „Аида“ – 17.7.1982;
- Григориј Жислин, виолина – концерт со Литванскиот камерен оркестар – 5.8.1985;
- Елена Обрасцова, мецосопран – опера „Кармен“ – 18.7.1986;
- Владимир Богачов, тенор – опера „Кармен“ – 18.7.1986;
- Журајтис Алгис, диригент – опера „Кармен“ – 18.7.1986;
- Виктор Третјаков, диригент и соло-виолина – концерт со Московскиот камерен оркестар – 6.8.1986;
- Андреј Корсаков, соло-виолина на концерт на Камерниот оркестар на РТВ Скопје – 20.7.1987;
- Мирослав Русин, соло-виолина на концерт на Македонската филхармонија – 12.7.1992 (отворање);
- Михаил Хомицер, виолончело – концерт со Камерниот оркестар на Македонската радио-телевизија – 24.7.1992;
- Емилија Питоренко, сопран – Концерт со Македонската филхармонија; хор на Операта и хор на МРТВ – 12.7.1994 (отворање);
- Евгениј Корольов, пијано – концерт на Камерниот оркестар на МРТВ – 24.7.1995;
- Николај Николаев, диригент – концерт на Македонската филхармонија – 12.7.1999 (отворање);
- Рудин Александар, виолончело – концерт со Македонската филхармонија – 24.7.2001;
- Ирина Рубцова, сопран – концерт со оркестарот и хорот на МНТ и Македонската филхармонија – 12.7.2002 (отворање);
- Ольга Терјушова, мецосопран – концерт „Со звездите на Большој театар“, со оркестарот и хорот на МНТ и Македонската филхармонија – 12.7.2002 (отворање);
- Андреј Дунаев, тенор – концерт „Со звездите на Большој театар“, со оркестарот и хорот на МНТ и Македонската филхармонија – 12.7.2002 (отворање);

- Владимир Букин, баритон – концерт „Со звездите на Большој театар“, со оркестарот и хорот на МНТ и Македонската филхармонија – 12.7.2002 (отворање);
- Николај Низиненко бас – концерт „Со звездите на Большој театар“, со оркестарот и хорот на МНТ и Македонската филхармонија – 12.7.2002 (отворање);
- Владимир Андропов, диригент – концерт „Со звездите на Большој театар“, оркестарот и хорот на МНТ и Македонската филхармонија – 12.7.2002 (отворање);
- Сергеј Гајдеј, тенор – концерт со Македонската филхармонија – 12.7.2003 (отворање);
- Михаил Казаков – концерт со Македонската филхармонија – 12.7.2003;
- Владимир Рилов Алексиевич, диригент – Опера „Иван Сусањин“ – 18.7.2003;
- Владимир Ермаков – опера „Иван Сусањин“ 18.7.2003;

Заклучок

Систематизираниот приказ овозможува јасно согледување за степенот, формата и содржината на учеството на руските музички уметници на фестивалот „Охридско лето“. Имено, врз основа на изнесените факти, може да се констатира дека руските музички уметници, во непрекинат континуитет активно учествуваат на овој фестивал, почнувајќи уште од неговите први изданија, па сè до денес. Притоа, станува збор за учество на врвни, истакнати и докажани уметници со светско реноме, кои својата актива ја рефлектираат преку повеќе форми на музцирање, како што се камерните оркестри, хоровите, камерните состави, нестандардните состави, вокално-инструменталните состави, нестандардните состави, фолклорните ансамбли, инструменталните солисти, вокалните солисти и солистите на концерти со оркестарски ансамбл или опера. Со тоа, тие пред македонската публика ја презентираат својата култура, но и индивидуалните уметнички капацитети и достигнувања во својата област, создавајќи мост на поврзување на руската и македонската културна средина.

Користена литература

1. Анастасова-Чадиковска, Снежана. 2010. *Креативниот дух на фестивалот „Охридско лето“, во 50 години Охридско лето*. Охрид: Фестивал Охридско лето
2. Атанасов, В. 1965. *Квартетот „Бородин“ – вонреден виолински сосостав, во „Нова Македонија“, 19.07.1965*
3. Баткоски, Љубен. 1968. *Незаборавна Бејтовенова вечер – концерти на Филхармонијата на СРМ под диригентството на Ванчо Чавдарски и солиситите Леонид Коѓан – виолина и Нина Коѓан – пијано, во „Нова Македонија“, 29.07.1968*
4. Бранѓолица, Љубомир. 1969. *Блескав стапар – концерти на Галина Вишневскаја и Мстислав Ростропович, во „Вечер“, 17.07.1969*
5. Бужаровски, Димитрие. 1976. *Музички фанатизам – кон концерти на советската пијанистка Бела Давидович, во „Нова Македонија“, 18.08.1976*
6. Бужаровски, Димитрие. 1982. *Изведувачки врвови – кон настапите на пијанистот Григориј Соколов, СССР, во „Нова Македонија“, 25.07.1982*
7. Димитрова, Ратка. 1983. Раскошна музичка природа – кон концертот на Елена Обрасцова – мецосопран, СССР и Важа Чачава – пијано придружба, во „Нова Македонија“, 27.07.1983
8. Зојчевска, Цветанка. 1982. *Вечеатлива оперска вечер – прексиноќа на амоиловата твордина беше изведена Вердиевата „Ауда“, во „Вечер“, 19.07.1982*
9. Илиевски, Симон. 2002. *Бољшој ѳи освои срцишта на охридани, во „Уштински весник“, 15.07.2002*
10. Коловски, Марко. 1994. *Креација со џерфектно изведените градации, во „Нова Македонија“, 04.08.1994*
11. Коловски, Марко. 2007. *Индивидуално мајсторство, за „Радио Скопје“; 08.08.2007*
12. Коловски, Марко. 1993. *Уметник од светски формат, за „Радио Скопје“; 11.08.1993*
13. Коловски, Марко. 1994. *Прекрасен чин, во „Нова Македонија“, 24.07.1994*
14. Коловски, Марко. 1998. *Извонредни музички таленти, за „Радио Скопје“; 21.08.1998*

15. Костовска, Викица. 1992. *Во знакот на јознайти уметници, во „Нова Македонија“*, 31.07.1992
16. Наумова – Томовска, Васка. 2002. *Редок резбар на музичкиот филигран – кон настапот на Сергеј и Јулија Стадлер, за „Радио Скопје“*, 11.08.2002
17. Ортаков, Бојан. 1988. *Возбудливи посветувања – кон настапот на дуото Хаџиѓорѓиева – Королев, во „Нова Македонија“*, 29.07.1988
18. Тошевски, Стојче. 1997. *Голем илјадисит и уметник, во „Нова Македонија“*, 19.08.1997
19. Чучков, Владо. 1964. *Восхитена јублика, во „Нова Македонија“*, 05.08.1964
20. Чучков, Владо. 1973. *Овации за својот љубимец и пријател – кон концертош на Леонид Коѓан, во „Нова Македонија“*, 23.08.1973

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“,
Скопје

811.161.1(062)

РУСКИ јазик литература и култура: минато, сегашност, иднина 1 :
зборник на трудови од I Меѓународна конференција „Руски јазик
литература и култура: минато, сегашност, иднина“ (одржана на 27-29
септември 2017 г. во Скопје) / [уредник Никола Јанкуловски]. - Скопје :
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Руски центар, 2020. - [180] стр. ; 25
см

Библиографија кон трудовите

ISBN 978-9989-43-447-1

a) Руски јазик -- Собири б) Руска книжевност -- Собири

COBISS.MK-ID 52745733
